

مقام معظم رهبری (مدظله العالی)
... «رونق تولید» باید به عنوان تفکری عام مورد توجه و عمل سه قوه قرار گیرد. رونق تولید کلید حل بسیاری از مشکلات است. در سایه عزم جهادی و به کارگیری جوانان متخصص، موانع رونق تولید قابل رفع است که اگر این هدف محقق شود، مسائلی نظیر اشتغال، کاهش تورم، رفاه مردم و صادرات، شتاب خوبی خواهد گرفت.

وزیر اقتصاد (جناب آقای دکتر فرهاد دژپسند)
... رونق تولید می تواند موجب افزایش سودآوری تولیدکنندگان و حتی افزایش سرمایه گذاری های جدید و ایجاد اشتغال شود که این نیز خود می تواند زمینه افزایش درآمدهای مالیاتی بدون ایجاد فشار مضاعف به بنگاه های اقتصادی را موجب شود.

استاندار همدان (جناب آقای مهندس شاهرخی)
... بهبود معیشت مردم مستلزم رونق تولید و توجه به اشتغال است که در این راستا باید حفظ فرصت های شغلی موجود، رساندن واحدها به ظرفیت واقعی و فعال کردن واحدهای راکد در اولویت باشد.

عنوان پروژه: بایدها و نبایدهای تولید اقتصاد استان همدان

- ♦ مدیر پروژه:
♦ سید ناصر محمودی «مدیر کل امور اقتصادی و دارایی استان همدان»
- ♦ مشاور پروژه:
♦ اسمعیل سلیمانی «سرپرست معاونت اقتصادی»
- ♦ تهیه کنندگان: «گروه مطالعه و تحلیل وضعیت بخش های اقتصادی»
♦ مرجان یزدان پور، زینب خزائی و سارا ساری گل

پیشگفتار:

امروزه ، رشد و توسعه اقتصادی در پرتو برنامه ریزی های صحیح اقتصادی و شناخت کمی و کیفی پدیده هایی است که اقتصاد کشور و منطقه با آن روبروست. با دستیابی به این شناخت و اهمیت خطیر آن در روابط اقتصادی و اجتماعی می توان بر مشکلات غلبه نمود . در این راستا تجزیه و تحلیل دقیق و کارشناسی شاخص های اقتصادی و عملکرد بخشهای تولیدی با توجه به توانمندیها و مزیت های نسبی در هر منطقه در کنار ارایه راهکارهای غلبه بر مشکلات و پیشنهاداتی مبتنی بر توانایی ها و ظرفیت موجود میتواند کمک شایانی به سیاست گذاران، برنامه ریزان ،تصمیم گیران و فعالان اقتصادی نماید.

از اینرو این مطالعه به منظور اهداف ذکر شده با همت همکاران گروه مطالعه و تحلیل وضعیت بخش های اقتصادی معاونت اقتصادی این اداره کل به بررسی باید ها و نبایدهای بخش های تولیدی اقتصاد استان همدان پرداخته است. امید است گزارش حاضر به عنوان مجموعه ای مدون از وضعیت اقتصادی استان، بتواند در جهت تقویت نقاط قوت و بهره گیری از فرصت ها، پوشش دادن نقاط ضعف و تبدیل تهدیدها به فرصت در توسعه استان مؤثر واقع گردد.

سید ناصر محمودی

مدیر کل امور اقتصادی و دارایی استان همدان

فهرست مطالب:

پیشگفتار

چکیده	۷
۱-مقدمه	۹
۲- ضرورت انجام گزارش	۱۰
۳-پیشینه موضوع	۱۱

مروری بر اقتصاد استان‌های منطقه ۶ وزارت متبوع

۱-مروری بر وضعیت شاخص‌های عمده حوزه تولید استان‌های منطقه ۶ وزارت متبوع	۱۹
۱-۱- بررسی و تحلیل وضعیت محصول ناخالص داخلی استان‌های منطقه ۶ وزارت متبوع	۱۹
۲-۱- وضعیت محصول ناخالص داخلی سرانه استان	۲۱
۳-۱- ارزش افزوده استان‌های منطقه ۶ وزارت متبوع	۲۳
۴-۱- نرخ تورم استان‌های منطقه ۶ وزارت متبوع	۲۴
۲- وضعیت شاخص‌های اجتماعی استان همدان در قیاس با استان‌های منطقه ۶ و کشور	۲۷

مروری بر وضعیت بخش‌های اقتصادی استان همدان

۱-معرفی استان همدان	۳۳
۲-بخش کشاورزی	۳۴
۲-۱-وضعیت اشتغال بخش کشاورزی استان همدان	۳۶
۲-۲-بررسی وضعیت تحولات بخش کشاورزی استان همدان	۳۸
۳-۲-بررسی وضعیت شاخص‌های بخش کشاورزی استان همدان	۴۱
۴-۲-نقاط قوت، ضعف، فرصتها و تهدیدهای بخش کشاورزی استان همدان	۴۸
۵-۲-نتیجه گیری و ارائه پیشنهادهاى راهبردى:	۵۱

۳-بخش خدمات.....	۵۳
۱-۳-وضعیت اشتغال بخش خدمات استان همدان.....	۵۴
۲-۳-بررسی وضعیت شاخص های بخش خدمات استان همدان.....	۵۷
۴-بخش گردشگری.....	۶۲
۱-۴-تحوالات بخش گردشگری استان همدان.....	۶۴
۲-۴-بررسی و تحلیل شاخصهای بخش گردشگری استان همدان.....	۶۵
۳-۴-نقاط قوت، ضعف، فرصت ها و تهدیدهای بخش گردشگری استان.....	۷۱
۴-۴-نتیجه گیری و ارایه پیشنهادهای راهبردی:.....	۷۳
۵-بخش صنایع دستی.....	۷۵
۱-۵-تحوالات عمده بخش صنایع دستی استان همدان.....	۷۷
۲-۵-بررسی و تحلیل شاخصهای بخش صنایع دستی استان.....	۷۸
۳-۵-نقاط قوت، ضعف، فرصتها و تهدیدهای صنایع دستی استان همدان.....	۸۲
۴-۵-نتیجه گیری و ارایه پیشنهادهای راهبردی:.....	۸۴
۶-بخش صنعت و معدن.....	۸۶
۱-۶-وضعیت اشتغال بخش صنعت استان.....	۸۸
۲-۶-بررسی وضعیت تحولات بخش صنعت و معدن.....	۸۹
۳-۶-بررسی و تحلیل شاخص های بخش صنعت و معدن استان.....	۹۱
۴-۶-نقاط قوت، ضعف، فرصت ها و تهدیدهای پیشروی بخش صنعت و معدن استان.....	۱۰۳
۵-۶-نتیجه گیری و ارایه پیشنهادهای راهبردی:.....	۱۰۶
منابع.....	۱۱۱

چکیده:

مروری بر روند شاخص‌های کلان اقتصادی و عملکرد بخش‌های تولیدی طی سال‌های گذشته قدری ما را در ترسیم واقعی‌تر چشم‌انداز یاری می‌نماید؛ زیرا چشم‌انداز هر اندازه هم در برگیرنده تمامی متغیرهای توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی کشور باشد، اما در هر حال، ناگزیر باید از وضع موجود آغاز کند و با اتکا بر نقاط قوت، امتیازات و امکانات کشور، با اتخاذ سیاست‌های مناسب بر نقاط ضعف و تهدیدها غلبه نماید.

گزارش حاضر به منظور ترسیم عملکرد استان همدان و استان‌های منطقه ۶ وزارت متبوع و کشور در شاخص‌های کلان اقتصادی و تحلیل عملکرد بخش‌های تولیدی استان همدان در طی دوره زمانی ۹۷-۱۳۹۰ پرداخته است. همچنین نقاط قوت و فرصت‌های استان در کنار چالش‌ها و نقاط تهدید بخش‌های تولیدی استان همدان بررسی و در ادامه مطالعه راهکارها، پیشنهادات اجرایی و کاربردی به منظور بهره‌وری حداکثری از فرصت‌ها و توانایی‌های استان، رفع چالش‌ها و مشکلات موجود با توجه به محدودیت‌ها و شرایط روز کشور و استان همدان بیان گردیده است.

واژگان کلیدی:

تولید: تهیه کالا و خدمات مورد نیاز با استفاده از منابع و امکانات موجود است.

بخش‌های تولیدی: منظور بخش‌های کشاورزی، صنعت، معدن و خدمات (گردشگری و صنایع دستی) است.

ارزش افزوده: ارزشی که در فرایند تولید به ارزش کالاهای واسطه‌ای افزوده می‌شود، گفته می‌شود. این مفهوم به فرایند تولید مربوط است و نه به کالای خاص.

تولید ناخالص داخلی: نتیجه فعالیت‌های اقتصادی واحدهای تولیدی مقیم یک کشور در یک دوره زمانی معین است. محصول ناخالص داخلی به سه روش تولید، هزینه و درآمد محاسبه می‌شود.

تولید ناخالص داخلی سرانه: از تقسیم تولید ناخالص داخلی بر جمعیت بدست می‌آید.

نرخ مشارکت اقتصادی: از نسبت جمعیت فعال (شاغل و بیکار) به جمعیت ۱۰ ساله و بیشتر ضرب در ۱۰۰ بدست می‌آید.

نرخ بیکاری: از نسبت جمعیت بیکار به کل جمعیت فعال (شاغل و بیکار) ضرب در ۱۰۰ بدست می‌آید.

استان‌های منطقه ۶ وزارت متبوع: بر اساس تقسیم‌بندی وزارت امور اقتصادی و دارایی، استان‌های منطقه ۶ شامل استان‌های همدان، مرکزی، ایلام، کرمانشاه، کردستان و لرستان می‌باشد.

تورم: تورم عموماً به معنی افزایش غیرمتناسب سطح عمومی قیمت‌ها در نظر گرفته می‌شود. به عبارت دیگر، تورم، روند فزاینده و نامنظم افزایش قیمت‌ها در اقتصاد است.

تراز تجاری: تفاوت بین ارزش پولی واردات و صادرات خروجی در طی یک دوره معین است.

۱- مقدمه:

یکی از مهمترین اهداف هر کشوری رسیدن به رشد بالای اقتصادی و رونق تولید داخلی می باشد و سیاست گذاران اقتصادی هر کشوری از هر تلاشی برای رسیدن به نرخ رشد بالا بهره می گیرند. لذا با برقراری محیطی امن و بدون نوسانات اقتصادی می توان زیر بنایی برای رشد اقتصادی که پایه و اساس توسعه هر کشوری است را فراهم نمود. کشور ایران اسلامی صاحب سرزمین های وسیع و مستعد، استعداد های نیروی انسانی بی نظیر در دنیا، ظرفیت ها و پتانسیل های بالقوه و آماده برای بالفعل شدن، مکتبی انسان ساز و مولد و مشوق و پویا و فعال، مواهب بومی و ملی خدادادی فراوان و کشوری تمدن ساز و مؤثر در تمدن های بشری است که شناخت این ظرفیت های بومی و برنامه ریزی و عملیات برای به کارگیری این ظرفیت ها در تحقق اهداف اقتصاد مقاومتی که در سال های اخیر سرلوحه همه امور مملکت قرار گرفته است بسیار اهمیت دارد. در شرایط کنونی که محیط کسب و کار کشور به دلیل شرایط اقتصادی دچار مشکلاتی شده که ناشی از مسائل گوناگون از جمله تهدیدات و تحریم های ظالمانه دشمن، نوسانات شدید نرخ ارز و کاهش شدید ارزش پول ملی و افزایش قابل ملاحظه تورم و .. می باشد، زمینه سازی و حمایت همه جانبه به منظور بهبود بسترهای لازم برای فعالیت های تولیدی و تجاری و ارتقاء شرایط کسب و کار در کشور اهمیتی دوچندان یافته است.

با نگاه مرحله ای به فرایند توسعه اقتصادی، موضوع الزامات و عوامل تأثیر گذار در هر مرحله از توسعه و توجه به چالش ها و نقاط ضعف و قوت موجود در هر زمینه از فعالیت های تولید و اقتصادی اهمیتی دو چندان پیدا می کند. عدم توجه کافی به اولویت ها و اهمیت این عوامل و الزامات پرداختن به عواملی که نقش کمرنگ تری در مسیر توسعه دارند، به طور حتم موجب کند شدن سرعت توسعه، هدر رفتن سرمایه های ملی و فرصت های موجود خواهد شد. لذا با این قبیل گزارشات و تحلیل های کارشناسی ضمن ارائه آمار صحیح و بیان عملکرد بخش های

اقتصادی در کنار ارائه راهکارهای تجربی و تخصصی می‌تواند گام موثری در زمینه برنامه‌ریزی برای اجرای اهداف مورد انتظار اقتصاد مقاومتی و مصداق روشن عمل به شعار سال "رونق تولید" در هر منطقه از کشور با توجه به مزیت‌های نسبی تولید در آن منطقه باشد. از اینرو با توجه به اهمیت تولید در استان و کشور، مطالعه حاضر به بررسی بایدها و نبایدهای بخش‌های تولید استان همدان در طی دوره زمانی ۹۷-۱۳۹۰ پرداخته است.

۲- ضرورت انجام گزارش:

هر کشوری برای دستیابی به توسعه پایدار، ضروریست که به توان تولیدی خود و استفاده از ظرفیت‌ها و توانمندی‌های خود توجه ویژه‌ای نماید. مخصوصاً کشور ایران که در سال‌های اخیر با توجه به تحولات و تلاطم‌های زیادی که از لحاظ سیاسی و اقتصادی مواجه بوده و به فرمان مقام رهبری اقتصاد مقاومتی و تکیه بر توانمندی داخلی را سرلوحه امور خود قرار داده است. لازم است که برای تحقق این هدف با توجه به منابع و امکانات سرشار خدادای و بالقوه-ای که وجود دارد در کنار نیروی انسانی متعهد و متخصص، وابستگی به درآمدهای نفتی را تا حد ممکن کاهش و تقویت و رونق بخش‌های تولید داخلی را در اولویت امور قرار دهد. از اینرو با تحقق چنین فرایندی ضمن به حرکت در آمدن چرخ تولید، اشتغال و رونق اقتصادی و کاهش وابستگی به نوسانات سیاسی و بین‌المللی را بیش از پیش در کشور شاهد خواهیم بود. برای دستیابی به چنین هدفی، سیستمی مورد نیاز است که بتواند عملکرد اقتصادی مناطق مختلف کشور را محاسبه نموده و با شناسایی عوامل مؤثر بر کامیابی و یا ناکامی مناطق مختلف، توصیه‌های سیاستی مقتضی را برای عملکرد اقتصاد منطقه‌ای ارائه نماید. این مهم با انجام تحلیل‌های کارشناسی و تحقیقات تخصصی در خصوص وضعیت فعلی بخش‌های تولیدی در

هر استان و منطقه و ارائه راهکارهای کارشناسی توسط محققان و استفاده تصمیم‌سازان و مسئولان از نتایج بدست آمده محقق خواهد شد.

۳-پیشینه موضوع:

در فرآیند توسعه، اقتصاددانان همواره بدنبال راه‌هایی برای رشد سریع‌تر اقتصادی بوده‌اند. از طرفی به علت محدودیت منابع تولیدی، همواره بر سر چگونگی تحقق توسعه در میان اقتصاددانان اختلاف نظر وجود داشته است. در این رابطه دو دیدگاه عمده وجود دارد. نخست دیدگاه اقتصاددانان توسعه دهه ۱۹۴۰ و ۱۹۵۰ که معتقد بودند توسعه کشاورزی و صنعتی در دو جهت متضاد حرکت می‌کنند. این گروه معتقدند که کشاورزی دارای ارتباطات پسین و پیشین کمی است و منابع تولید باید از این بخش خارج و به بخش‌های پیشرو مثل بخش صنعت منتقل شود. توجیه این دسته از اقتصاددانان این بود که گسترش صنایع با مقیاس وسیع به علت صرفه‌جویی‌های ناشی از مقیاس باعث افزایش سوددهی بخش خصوصی و افزایش بهره‌وری کل جامعه خواهد شد.

ریکاردو اقتصاددان معروف کلاسیک، معتقد بود که پیشرفت کشاورزی به بهره‌وری کل اقتصاد کمک می‌کند و اساساً محدودیت‌های موجود در رشد کشاورزی است که مرز رشد این بخش و ضرورت تشکیل سرمایه برای توسعه اقتصادی را تعیین می‌کند (شاگری، ۱۳۸۳). دیدگاه دوم اقتصاددان ۱۹۵۰ نشان دهنده اهمیت بخش کشاورزی در فرایند رشد و توسعه اقتصادی است. این گروه از اقتصاددانان اعتقاد داشتند که تضادی بین رشد هماهنگ دو بخش وجود ندارد و در جریان توسعه اقتصادی، بخش کشاورزی می‌تواند با انتقال منابع مازاد به بخش صنعت به روند توسعه اقتصادی کمک کند (کرباسی و خاکسار، ۱۳۹۲). لویس^۱ (۱۹۵۴) معتقد

بود که صنعت و کشاورزی بنا به دو دلیل می‌توانند مکمل یکدیگر باشند: اول اینکه اگر بهره‌وری کشاورزی بهبود یابد، لازم است کشاورزان انگیزه لازم در بسط مازاد بازاری خود داشته باشند و این امر موازنه میان بخش‌های محصولات کشاورزی و مصرفی اقتصاد را ایجاب می‌کند. دلیل دوم اینکه کشاورزی نیاز به نهاده‌های سرمایه بر دارد (عمادزاده و دلیری چولایی، ۱۳۸۸). مطالعات زیادی در این خصوص انجام شده که اکثر آنها به صورت توصیفی بوده و بر اثرات بالقوه پیوندهای دورن بخشی بین بخش‌های کشاورزی و تولیدات صنعتی تأکید داشته‌اند. البته باید اذعان نمود، برای توصیف وضعیت شاخص‌های اقتصادی در زمینه‌های مختلف، شناخت جایگاه واقعی، چشم‌انداز، اهداف، برنامه‌ها و همچنین مسیر و جهت‌گیری صحیح در نیل به اهداف مورد نظر، نیاز به آرایه آمارهای صحیح به همراه تحلیل‌های کارشناسی و دقیق صاحب‌نظران بومی هر منطقه است و می‌بایست شاخص‌های عملکردی کلان اقتصادی هر منطقه با توجه به موقعیت جغرافیایی، توانمندیها و محدودیت‌های آن منطقه به صورت مستمر به منظور سیاست‌گذاریهای صحیح در جهت دستیابی به رونق تولید و رشد اقتصادی با ثبات در هر منطقه و کشور تجزیه و تحلیل گردد.

شایان ذکر است، اگرچه مطالعات گسترده‌ای به صورت سالیانه در خصوص بخش‌های اقتصادی در استان‌ها انجام می‌گردد و علاوه بر آن بر اساس برنامه عملیاتی ابلاغ شده وزارت متبوع معاونت‌های اقتصادی استانها هر ساله مکلف به تهیه گزارش تحلیلی عملکرد اقتصادی استان در آن سال می‌باشند، اما تفاوت بازر و مهم این مطالعه با سایر مطالعات انجام شده مقایسه عملکرد شاخص‌های کلان اقتصادی استان همدان با کشور و استان‌های منطقه ۶ و همچنین تحلیل عملکرد بخش‌های اقتصادی استان همدان (کشاورزی، صنعت و معدن و خدمات) و بیان نقاط قوت و ضعف استان در بخش‌های مذکور در طی دوره زمانی ۹۷-۱۳۹۰ و در نهایت آرایه راهکارهای اجرایی جهت تقویت و توسعه بخش‌های اقتصادی استان می‌باشد.

از اینرو در ادامه به بررسی برخی از مطالعات صورت گرفته در خصوص وضعیت بخش‌های اقتصادی استان‌ها پرداخته شده است:

شریف کریمی و حیدریان (۱۳۹۶) در مطالعه‌ای به بررسی ارتباط متقابل بین بخش‌های کشاورزی و صنعت در استان‌های ایران طی دوره زمانی ۹۳-۱۳۸۴ با استفاده از روش گشتاورهای تعمیم یافته پرداخته‌اند. در ابتدا با استفاده از آزمون علیت گرنجر، رابطه یک طرفه از بخش کشاورزی به صنعت مشخص شد، به گونه‌ای که هدف، بررسی اثرگذاری رشد بخش کشاورزی بر صنعت قرار گرفت. نتایج حاصل از برآورد مدل نشان داد که یک رابطه مثبت و معنادار بین ارزش افزوده بخش کشاورزی و صنعت وجود دارد. همین رابطه مثبت بین سهم نیروی کار و سرمایه‌گذاری با ارزش افزوده صنعت نیز وجود دارد. از دیگر یافته‌های این مطالعه آن است که با استفاده از روش حداقل مربعات کاملاً تعمیم یافته رابطه‌ای مثبت بین ارزش افزوده بخش کشاورزی و صنعت در بلندمدت نیز برقرار است. ولی رابطه ارزش افزوده بخش حمل و نقل به عنوان عنصر واسطه در میان بخش‌های اقتصادی با ارزش افزوده صنعت، منفی و معنادار است که البته این رابطه در بلندمدت به دلیل سرمایه‌گذاری و بهره‌مندی از سیستم حمل و نقل پیشرفته، موجب افزایش ارزش افزوده بخش صنعت خواهد شد.

غفاری فرد و خوش‌سیما (۱۳۹۵) در مطالعه‌ای به بررسی و شناسایی بخش‌های محرک ایجاد اشتغال در استان‌های مختلف ایران و چشم‌انداز آن با استفاده از روش (رهیافت انتقال- سهم) طی دوره زمانی ۱۳۹۰-۱۳۸۵ پرداخته است. نتایج مطالعه نشان می‌دهد که در تمامی استانها توزیع نیرو به نفع مشاغل خدماتی و جهت‌گیری فعالیت‌های آینده استان به سمت بخش خدمات است، همچنین بخش خدمات در اکثر استان‌ها به جز استان‌های آذربایجان شرقی، تهران، خوزستان، سیستان و بلوچستان، کرمان، کرمانشاه، کهگیلویه و بویر احمد، گیلان، لرستان و یزد پتانسیل لازم برای ایجاد اشتغال را دارند و به عنوان محرک لازم برای ایجاد اشتغال در استان‌ها

محسوب می‌شوند. از نظر فعالیت پایه‌ای نتایج نشان می‌دهد بخش خدمات در استان‌های بوشهر، تهران، خوزستان، سمنان، فارس، قم، کرمانشاه و هرمزگان فعالیت پایه‌ای محسوب شده و این بخش در جهت مزیت رقابتی این استان‌ها حرکت کرده است. ضرایب مکانی سایر استان‌ها در بخش خدمات حاکی از این است که این بخش در آنها هنوز به سطح خودکفایی نرسیده و متقاضی نیروی کار بیشتر است.

مومنی و همکاران (۱۳۹۶) در مطالعه‌ای وضعیت و جایگاه بخش کشاورزی در حوزه تولید، اشتغال زایی و توزیع درآمد نهادی به عنوان متغیرهای اقتصادی و اجتماعی و سیر تحولات آن در طی دوره زمانی ۹۰-۱۳۸۵ را به عنوان معیاری جهت رد و پذیرش رویکرد غالب در زمینه کارکردهای این بخش و نقش آن در توسعه کشور بررسی نموده‌اند. نتایج مطالعه نشان می‌دهد در حوزه تولید بخش کشاورزی و نیز بخش صنایع وابسته به کشاورزی از ضریب فزاینده تولید بالاتری نسبت به سایر بخش‌های اقتصادی برخوردار بوده و نوسانات کمتری از منظر تغییر توان تولیدی علی‌رغم نامساعد بودن سایر شرایط همچون سیاست‌گذاری و یا تغییرات اقلیمی داشته است. همچنین از منظر توان اشتغالزایی در بازه زمانی مورد مطالعه بر خلاف رویکرد موجود نسبت به این بخش، بالاترین توان اشتغالزایی را به خود اختصاص داده است. همچنین از نظر توزیع درآمد نیز شکاف درآمدی ایجاد شده ناشی از باز توزیع درآمد بین نهادها در نتیجه افزایش اقلام برونزای بخش مذکور نسبت به سایر بخش‌های اقتصادی کمترین میزان است. از اینرو با توجه به یافته‌های مطالعه، بخش کشاورزی بیشترین تأثیر را در حفظ تعادل اجتماعی-اقتصادی در ساختار اقتصاد ایران دارد.

نادری مهدی و همکاران (۱۳۹۳) در مطالعه‌ای به بررسی تأثیر صنایع تبدیلی کشاورزی بر وضعیت زندگی (مطالعه موردی: روستاهای شهرستان بهار همدان) پرداخته‌اند. نتایج مطالعه نشان می‌دهد که صنایع تبدیلی کشاورزی در روستاهای شهر بهار بر وضعیت امکانات رفاهی

تأثیر مثبتی داشته است به تعبیری دیگر استقرار صنایع تبدیلی در روستا منجر به رونق بخش کشاورزی و تولید محصولات مشابه صنایع تبدیلی توسط اهالی روستا شده و همین امر، باعث بهبود وضعیت درآمد آن‌ها شده است.

قدمی و صالحی (۱۳۹۱) در مطالعه‌ای عوامل مؤثر در شکل‌گیری رابطه متضاد میان بخش کشاورزی و گردشگری را در شهرستان‌های چالوس و نوشهر بررسی کردند. نتایج مطالعه نشان می‌دهد الف: ماهیت رابطه بخش کشاورزی و گردشگری در حوزه‌های مورد مطالعه رابطه‌ای برنده-بازنده، متضاد و مخرب است، ب: مجموعه ضعف‌ها در ماهیت بخش کشاورزی و نحوه اجرای قوانین کاربری زمین همراه با فعالیت گسترده بورس بازی مستغلات از مهمترین عوامل در شکل چنین وضعیتی شده است و ج: حمایت دولت از تولیدات راهبردی کشاورزی در منطقه، اصلاح قوانین و شکل‌گیری سازوکارهای اجرایی منسجم و همسوتر با همکاری سه قوه مقننه، مجریه و قضاییه، تدوین سند ساختاری-راهبردی توسعه فضایی منطقه مازندران از جمله راهکارهای پیشنهادی تحقیق است.

پائولو و دی سوزا^۲ (۲۰۱۵) در مطالعه‌ای با استفاده از روش گشتاورهای تعمیم یافته به بررسی رشد بین بخش‌های کشاورزی و صنعت در ۶۲ کشور درحال توسعه در طی دوره زمانی ۲۰۰۶-۱۹۶۰ پرداخته‌اند. نتایج کوتاه‌مدت نشان می‌دهد یک درصد افزایش در رشد کشاورزی باعث افزایش در رشد صنعت تا ۰.۴۷-۰.۵۶ درصد شده است. با بسط مدل تجربی پیشنهاد شد که توسعه تجارت، افزایش سهم سرمایه‌گذاری و تولید ناخالص داخلی باعث ایجاد منفعت در بخش تولید صنعت شده است. این یافته‌ها از کشورهایی که کشاورزی را به عنوان عامل کلیدی در صنعتی شدن می‌دانند، حمایت می‌کند و تلاش می‌کند که بوسیله افزایش پس‌انداز، تقاضای کل را بالا برده و محدودیت‌های مالی را در بخش صنعتی کاهش دهد.

در پایان با توجه به اهمیت بخش‌های اقتصادی (کشاورزی، صنعت و معدن و خدمات) در توسعه اقتصادی به بررسی بخش‌های مذکور در اسناد بالادستی پرداخته می‌شود:

در سند چشم‌انداز بیست ساله بر این نکته تأکید گردیده که ایران در افق ۱۴۰۴ کشوری خواهد بود که در زمینه علم و تکنولوژی و اقتصاد در منطقه آسیای جنوب غربی، حائز رتبه اول بوده و در سطح جهان نیز بسیار تعیین‌کننده خواهد بود، همچنین مهمترین محورهای برنامه ششم توسعه برای تقویت بخش‌های تولیدی که مورد تأکید مقام معظم رهبری قرار گرفته به شرح زیر است:

۱- بهبود مستمر محیط کسب و کار و تقویت ساختار رقابتی و رقابت‌پذیری بازارها.
۲- مشارکت و بهره‌گیری مناسب از ظرفیت نهادهای عمومی غیردولتی با ایفای نقش ملی و فراملی آنها در تحقق اقتصاد مقاومتی.

۳- گسترش و تعمیق نظام جامع تأمین مالی و ابزارهای آن (بازار پول، بازار سرمایه و بیمه‌ها) با مشارکت اشخاص حقیقی و حقوقی داخلی و خارجی و افزایش سهم مؤثر بازار سرمایه در جهت توسعه سرمایه‌گذاری و ثبات و پایداری و کاهش خطرپذیری فعالیتهای تجاری و اقتصادی کشور با تأکید بر ارتقاء شفافیت و سلامت نظام مالی.

۴- تأمین مالی فعالیتهای خرد و متوسط به وسیله نظام بانکی.

۵- جذب سرمایه ایرانیان خارج از کشور و سرمایه‌گذاران خارجی با ایجاد انگیزه و مشوق‌های لازم.

۶- ارائه تسهیلات از منابع صندوق توسعه ملی به بخش‌های غیردولتی به صورت ارزی.

۷- سپرده‌گذاری ارزی حداکثر ۲۰ درصد از منابع ورودی صندوق، نزد بانک‌های عامل در قبال اخذ خط اعتباری ریالی از بانک‌های مذکور برای ارائه تسهیلات ریالی به بخش کشاورزی، صنایع کوچک و متوسط و تعاونی با معرفی صندوق توسعه ملی.

- ۸- اولویت دادن به تأمین مواد مورد نیاز صنایع داخلی کشور با تأکید بر تکمیل ظرفیت زنجیره ارزش افزوده مواد معدنی و اجرای بند ۳ سیاست‌های کلی معدن.
- ۹- تحقق کامل هدفمندسازی یارانه‌ها در جهت افزایش تولید، اشتغال و بهره‌وری، کاهش شدت انرژی و ارتقاء شاخص‌های عدالت اجتماعی
- ۱۰- افزایش ارزش افزوده از طریق تکمیل زنجیره ارزش صنعت نفت و گاز و توسعه تولید کالاهای دارای بازدهی بهینه (براساس شاخص شدت مصرف انرژی).
- ۱۱- دانش بنیان نمودن صنایع بالادستی و پایین‌دستی با تأسیس و تقویت شرکت‌های دانش‌بنیان برای طراحی، مهندسی، ساخت، نصب تجهیزات و انتقال فناوری به منظور افزایش خودکفایی.
- ۱۲- تقسیم کار و تعیین نقش ملی در مناطق، استان‌ها، نواحی و سواحل و جزایر کشور با رعایت الزامات آن در چارچوب سیاست‌های کلی مربوط، به منظور افزایش تولید ثروت ملی و حمایت دولت از سرمایه‌گذاری در مناطق کمتر توسعه‌یافته و روستایی.
- ۱۳- اتخاذ برنامه‌ها و اقدامات اجرایی جهت توسعه روستایی کشور برای تثبیت جمعیت و تشویق مهاجرت به مناطق روستایی و عشایری (کانون تولید و ارزش آفرینی) با برنامه‌ریزی و مدیریت بهینه در سطح ملی، منطقه‌ای و محلی، تعیین سهم واقعی در توزیع منابع و ارتقاء شأن و منزلت اجتماعی، ایجاد فرصت‌های جدید اقتصادی و حمایت‌های ویژه از فعالیت‌های کارآفرینی و اشتغال‌زایی مزیت‌دار بومی و مقاوم‌سازی تأسیسات و زیرساخت‌ها و اماکن روستایی با تأکید بر بند ۹ سیاست‌های کلی کشاورزی.
- ۱۴- افزایش نرخ رشد ارزش افزوده بخش‌های صنعت، معدن و صنایع معدنی و افزایش صادرات محصولات آن با اجرای سیاست‌های کلی صنعت و معدن.
- ۱۵- دانش‌بنیان نمودن شیوه تولید و محصولات صنعتی و خدمات وابسته به آن، نشان‌سازی تجاری و تقویت حضور در بازارهای منطقه و جهان.

جمهوری اسلامی ایران
وزارت امور اقتصادی و دارایی
اداره کل امور اقتصادی و دارایی استان همدان

مروارید اقتصاد استان همدان منطقه ۶ وزارت متبوع

۱- مروری بر وضعیت شاخص‌های عمده حوزه تولید استان‌های منطقه ۶ وزارت متبوع

متغیرهای کلان اقتصادی، علاوه بر توصیف خط‌مشی کلی اقتصاد، نشان‌دهنده سیاست‌های اقتصادی در هر کشور و میزان موفقیت آن‌ها نیز می‌باشند. لذا با تحلیل کلی و نگاهی به وضعیت شاخص‌های عمده اقتصادی استان همدان و استان‌های منطقه ۶ در مقایسه با کشور و پس از آن آرایه تصویر گویا و تحلیلی از وضعیت استان همدان در بخش‌های تولیدی می‌توان مسیری روشن برای سیاست‌گذاری‌ها و خط و مشی‌های صحیح آینده وزارت متبوع و استان ترسیم نمود.

۱-۱- بررسی و تحلیل وضعیت محصول ناخالص داخلی استان‌های منطقه ۶ وزارت متبوع

محصول ناخالص داخلی در بین سایر شاخص‌های اقتصاد کلان بدلیل مهمترین شاخص در سنجش عملکرد اقتصاد کشورها از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. محصول ناخالص داخلی در برگیرنده مجموع ارزش کالاها و خدمات نهایی است که در طی یک دوره معین (معمولاً یک سال) در یک کشور تولید می‌شود.

در جدول (۱) وضعیت محصول ناخالص داخلی کشور و استان‌های منطقه ۶ وزارت متبوع به قیمت جاری در دوره زمانی ۹۵-۱۳۹۰ تصویر شده است. براساس جدول مذکور محصول ناخالص داخلی کشور در سال ۱۳۹۰ معادل ۶۶۸۹۷۳۳۸ میلیارد ریال و محصول ناخالص داخلی استان در همین سال معادل ۸۰۹۰۶۸ میلیارد ریال بوده است. همچنین بر اساس بررسی‌های به عمل آمده در سال ۱۳۹۴ مجموع محصول ناخالص داخلی کشور به قیمت جاری معادل ۱۲۳۱۴۲۲۰۲ میلیارد ریال بوده که نسبت به سال ۱۳۹۳، ۴۳ درصد کاهش یافته است. درحالی که محصول ناخالص داخلی استان در سال ۱۳۹۳ معادل ۱۶۲۵۰۵۳ میلیارد ریال بوده که با افزایشی ۱۰۹ درصدی به ۱۶۵۶۱۱۰۴ میلیارد ریال در سال ۱۳۹۴ رسیده است. شایان ذکر است محصول ناخالص داخلی استان همدان در سال ۱۳۹۵ معادل ۱۸۷۴۸۰۴ میلیارد ریال بوده که

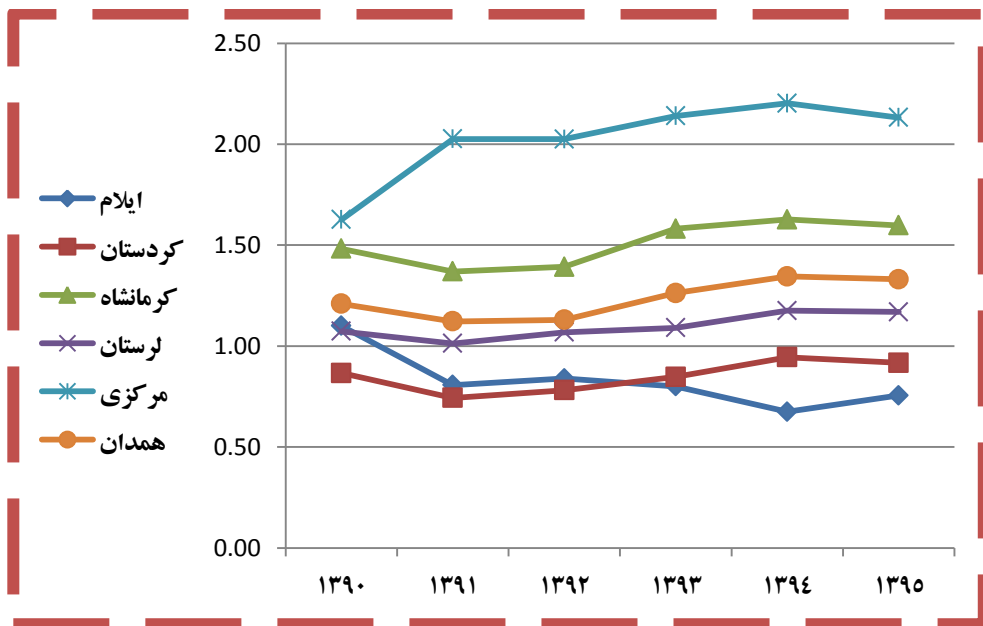
نسبت به سال ۱۳۹۴، ۱۳.۲ درصد افزایش داشته و محصول ناخالص داخلی کشور نیز به ۱۴۰۹۰۰۲۲.۱ میلیارد ریال رسیده است. همانطور که از جدول (۱) مشاهده می‌شود در سال ۱۳۹۵ بیشترین و کمترین تولید ناخالص داخلی معادل به ترتیب به استان‌های مرکزی و ایلام تعلق داشته و تولید ناخالص داخلی این استان‌ها به ترتیب معادل ۳۰۰۴۴۱.۰۷ و ۱۰۶۴۴۹.۵ میلیارد ریال بوده است.

جدول ۱- محصول ناخالص داخلی استان‌های منطقه ۶ طی دوره زمانی ۱۳۹۰-۹۵ (میلیارد ریال)

۱۳۹۵	۱۳۹۴	۱۳۹۳	۱۳۹۲	۱۳۹۱	۱۳۹۰	
۱۴۰۹۰۰۲۲.۱	۱۲۳۱۴۲۲۰.۲	۱۲۸۷۲۹۱۶.۸	۱۲۲۱۹۷۳۷.۱	۹۱۱۴۹۴۱.۶	۶۶۸۹۷۳۳.۸	کشور
۱۰۶۴۴۹.۵	۸۳۰۹۷.۵	۱۰۳۰۶۵.۷	۱۰۲۵۵۸.۲	۷۳۵۱۳.۷	۷۴۲۲۸.۹	ایلام
۱۲۹۲۲۹.۴	۱۱۶۳۶۰.۴	۱۰۹۱۰۴.۱	۹۵۴۵۶.۷	۶۷۷۵۲.۱	۵۷۹۴۶.۶	کردستان
۲۲۵۱۵۸.۹	۲۰۰۳۵۰.۵	۲۰۳۵۰۴.۲	۱۷۰۱۱۰.۹	۱۲۴۸۰۳.۶	۹۹۱۶۱.۴	کرمانشاه
۱۶۴۶۷۴.۶	۱۴۴۷۷۸.۲	۱۴۰۴۰۷.۹	۱۳۰۵۸۷.۰۴	۹۲۳۲۹.۹	۷۱۷۷۰.۸	لرستان
۳۰۰۴۴۱.۰۷	۲۷۱۲۰۶.۰۱	۲۷۵۴۱۷.۸	۲۴۷۴۰۳.۲	۱۸۴۶۳۴.۸	۱۰۸۷۸۹.۶	مرکزی
۱۸۷۴۸۰.۴	۱۶۵۶۱۱.۴	۱۶۲۵۰۵.۲	۱۳۸۰۹۳.۲	۱۰۲۳۱۷	۸۰۹۰۶.۸	همدان

مأخذ: مرکز آمار ایران

همانطور که از نمودار (۱) مشخص است، سهم استان مرکزی از تولید ناخالص داخلی در قیاس با سایر استانهای منطقه ۶ وزارت متبوع بیشترین و بعد از آن استانهای کرمانشاه، همدان در رتبه‌های دوم و سوم قرار گرفته اند. بطوریکه سهم استان از محصول ناخالص داخلی کشور در سال ۱۳۹۰، ۱.۲۱ درصد و این سهم در سال ۱۳۹۴ به ۱.۳۴ درصد و همچنین این سهم در سال ۱۳۹۵ به ۱.۳۳ درصد افزایش یافته است.

نمودار ۱- سهم استانهای منطقه ۶ وزارت متبوع از محصول ناخالص داخلی کشور
در دوره زمانی ۹۵-۱۳۹۰ (درصد)

مأخذ: مرکز آمار ایران

۲-۱- وضعیت محصول ناخالص سرانه استان

بررسی تولید ناخالص داخلی سرانه، واقعیات بیشتری را به خصوص از منظر رفاه اقتصادی نمایان می‌سازد. باید توجه داشت که میزان رفاه و برخورداری مردم یک کشور یا یک استان صرفاً به واسطه تولید ناخالص داخلی تعیین نمی‌شود، بلکه شاخص بهتر، تولید ناخالص داخلی سرانه است که میزان تولید به وسیله هر نفر را به صورت سرانه نشان می‌دهد و از تقسیم تولید ناخالص داخلی بر جمعیت بدست می‌آید. در واقع رفاه مردم یک کشور یا استان متأثر از تولید ناخالص داخلی و میزان جمعیت آن کشور یا استان بوده که در تولید ناخالص داخلی سرانه منعکس می‌شود. جدول (۲) وضعیت محصول ناخالص داخلی سرانه استان همدان و کشور (به قیمت جاری) را در طی دوره زمانی ۹۵-۱۳۹۰ نشان می‌دهد. محصول ناخالص داخلی استان همدان

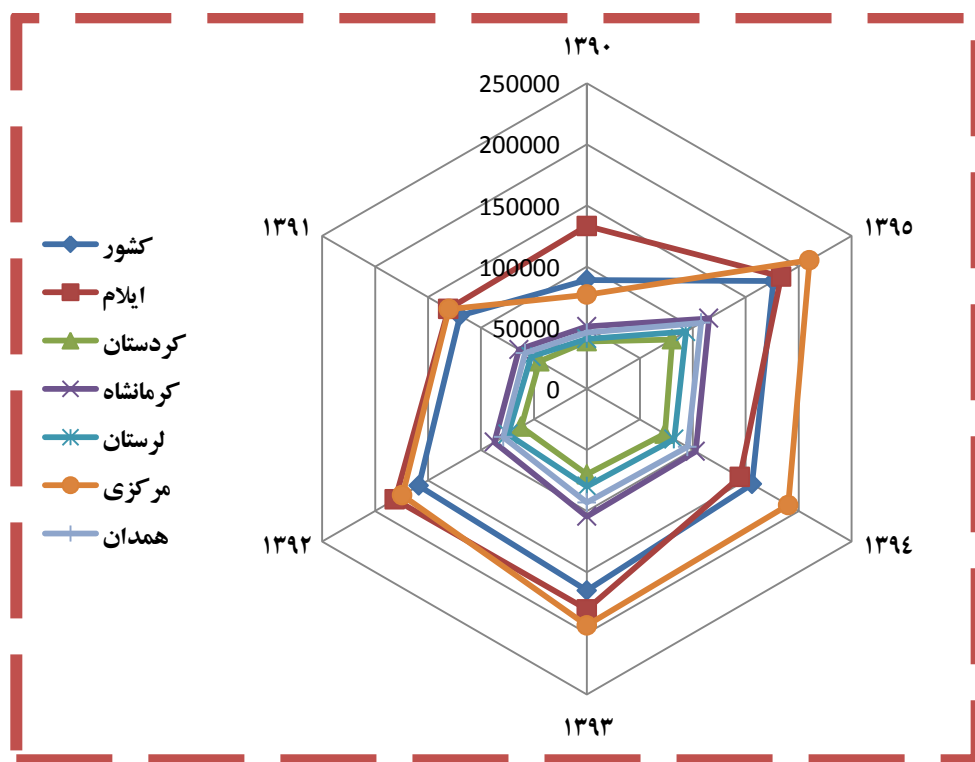
در سال ۱۳۹۰ معادل ۴۶۰۱۵.۱ هزار ریال و در کشور معادل ۸۹۰۱۸.۸۱ میلیون ریال بوده است. همانطور که از جدول (۲) مشاهده می‌گردد محصول ناخالص داخلی سرانه استان به قیمت جاری در سال ۱۳۹۳ معادل ۹۳۰۷۲.۸ هزار ریال بوده که در سال ۱۳۹۴ با افزایشی ۲.۱ درصدی به ۹۵۰۶۹.۷ هزار ریال رسیده است. بعلاوه محصول ناخالص داخلی سرانه استان نیز در سال ۱۳۹۵ معادل ۹۸۹۳۰.۸ هزار ریال بوده است. گفتنی است محصول ناخالص داخلی کشور به قیمت جاری در سال ۱۳۹۳ معادل ۱۶۵۱۰۰.۹ هزار ریال و در سال ۱۳۹۴ با ۵.۵ درصد کاهش به ۱۵۵۹۹۲ هزار ریال رسیده است. محصول ناخالص داخلی سرانه کشور در سال ۱۳۹۵ معادل ۱۷۶۲۸۷.۷ هزار ریال بوده که نسبت به سال ۱۳۹۴ با افزایش ۱۳.۰۱ درصدی روبرو بوده است. البته نکته حایز اهمیت آن است که ارقام تولید ناخالص داخلی و به تبع آن تولید ناخالص داخلی سرانه به قیمت جاری بوده و اثر تورم از آنها استخراج نشده است از اینرو نمی‌تواند بیانگر اثر واقعی باشند و در این خصوص باید به روند کاهشی و افزایش آنها با احتیاط بیشتری توجه گردد.

جدول ۲- محصول ناخالص داخلی سرانه استان‌های منطقه ۶ و کشور طی دوره زمانی ۹۵-۱۳۹۰
(هزار ریال)

۱۳۹۵	۱۳۹۴	۱۳۹۳	۱۳۹۲	۱۳۹۱	۱۳۹۰	
۱۷۶۲۸۷	۱۵۵۹۹۲	۱۶۵۱۰۰	۱۵۸۶۶۶	۱۱۹۸۱۵	۸۹۰۸۱	کشور
۱۸۳۴۸۲	۱۴۴۵۱۷	۱۸۰۵۰۰	۱۸۱۱۹۸	۱۳۰۸۰۷	۱۳۳۱۲۲	ایلام
۸۰۶۱۶	۷۳۶۴۵	۷۰۰۷۳	۶۲۱۸۶	۴۴۷۵۰	۳۸۷۹۵	کردستان
۱۱۵۳۲۱	۱۰۲۶۹۱	۱۰۴۴۱۴	۸۷۳۲۵	۶۴۱۳۳	۵۰۹۷۶	کرمانشاه
۹۳۵۳۰	۸۲۳۰۷	۷۹۸۶۸	۷۴۳۲۳	۵۲۵۷۹	۴۰۹۱۲	لرستان
۲۱۰۱۷۵	۱۹۰۱۸۶	۱۹۳۵۴۷	۱۷۴۲۲۷	۱۳۰۲۹۹	۷۶۹۳۹	مرکزی
۱۰۷۸۵۶	۹۵۰۶۹	۹۳۰۷۲	۷۸۹۱۰	۵۸۳۳۳	۴۶۰۱۵	همدان

مأخذ: مرکز آمار ایران

همانطور که نمودار (۲) نشان می‌دهد محصول ناخالص داخلی سرانه استان‌های همدان، لرستان، کرمانشاه و کردستان در طی دوره زمانی ۹۵-۱۳۹۰ از محصول ناخالص داخلی سرانه کشور کمتر و محصول ناخالص داخلی سرانه استانهای ایلام و مرکزی از محصول ناخالص داخلی سرانه کشور بیشتر بوده است.

نمودار ۲- مقایسه محصول ناخالص داخلی سرانه استان‌های منطقه ۶ وزارت متبوع و کشور در طی دوره زمانی ۹۵-۱۳۹۰ (هزار ریال)
مأخذ: مرکز آمار ایران

۳-۱- ارزش افزوده استان‌های منطقه ۶ وزارت متبوع

در جدول زیر ارزش افزوده استان‌های منطقه ۶ وزارت متبوع در طی دوره زمانی ۹۵-۱۳۹۰ نشان داده شده است. ارزش افزوده کشور در سال ۱۳۹۰ معادل ۶۶۶۱۰۵۸ میلیارد ریال و با طی

روند صعودی در طی دوره زمانی مورد مطالعه به ۱۳۹۸۳۵۶۳ میلیارد ریال در سال ۱۳۹۵ رسیده است. در سال ۱۳۹۵ نیز بیشترین ارزش افزوده به استان مرکزی با ارزش افزوده‌ای معادل ۲۹۵۵۹۳ میلیارد ریال و کمترین ارزش افزوده به استان ایلام با ارزش افزوده‌ای معادل ۱۰۵۹۹۴ میلیارد ریال اختصاص داشته است. ارزش افزوده استان همدان در سال ۱۳۹۰ معادل ۸۰۵۹۹ میلیارد ریال بوده و در سال ۱۳۹۵ با افزایشی ۱۳۱ درصدی به ۱۸۶۳۲۶ میلیارد ریال رسیده است.

جدول ۳- ارزش افزوده استان‌های منطقه ۶ طی دوره زمانی ۱۳۹۰-۹۵ (میلیارد ریال)

۱۳۹۵	۱۳۹۴	۱۳۹۳	۱۳۹۲	۱۳۹۱	۱۳۹۰	
۱۳۹۸۳۵۶۳	۱۲۲۶۶۰۲۰	۱۲۸۸۱۹۴۰	۱۲۲۰۶۸۷۸	۹۰۷۲۶۰۱	۶۶۶۱۰۵۸	کشور
۱۰۵۹۹۴	۸۲۸۸۳	۱۰۳۱۰۴	۱۰۲۵۱۲	۷۳۳۴۹	۷۴۰۸۹	ایلام
۱۲۸۴۲۷	۱۱۶۰۰۱	۱۰۹۱۶۷	۹۵۳۵۸	۶۷۴۳۸	۵۷۷۲۶۸	کردستان
۲۲۳۶۰۰	۱۹۹۵۷۴	۲۰۳۶۲۳	۱۶۹۹۴۸	۱۲۴۲۶۶	۹۸۷۱۶	کرمانشاه
۱۶۳۶۸۱	۱۴۴۳۱۷	۱۴۰۴۸۹	۱۳۰۴۷۱	۹۱۹۴۶	۷۱۵۰۲	لرستان
۲۹۵۵۹۳	۲۶۹۰۷۸	۲۷۵۸۷۳	۲۴۶۷۴۴	۱۸۲۶۸۷	۱۰۷۴۶۴	مرکزی
۱۸۶۳۲۶	۱۶۵۰۹۰	۱۶۲۶۰۴	۱۳۷۹۶۱	۱۰۱۸۴۲	۸۰۵۹۹	همدان

مأخذ: مرکز آمار ایران

۴- نرخ تورم استان‌های منطقه ۶ وزارت متبوع

تورم یکی از مهم‌ترین و مخرب‌ترین عوامل مؤثر بر اقتصاد ملی است. این پدیده پیامدهایی نظیر افزایش نابرابری در توزیع درآمد، انتقال درآمد از پس‌اندازکنندگان به وام‌گیرندگان، افزایش ریسک و ایجاد عدم اطمینان را به دنبال دارد. در جدول (۴) و نمودار (۳) وضعیت نرخ تورم در کشور و استانهای منطقه ۶ در طی دوره زمانی ۱۳۹۰-۹۷ نشان داده شده است.

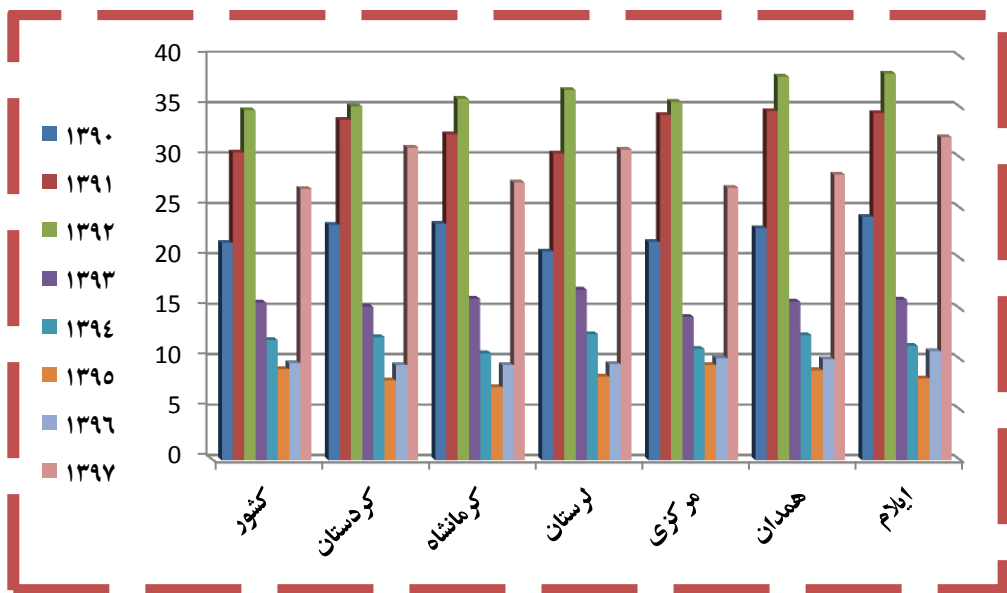
جدول ۴- وضعیت نرخ تورم استانهای منطقه ۶ وزارت متبوع در طی دوره زمانی ۹۷-۱۳۹۰

۱۳۹۷	۱۳۹۶	۱۳۹۵	۱۳۹۴	۱۳۹۳	۱۳۹۲	۱۳۹۱	۱۳۹۰	
۲۶.۹	۹.۶	۹.۰	۱۱.۹	۱۵.۶	۳۴.۷	۳۰.۵	۲۱.۵	کشور
۳۱	۹.۴	۷.۹	۱۲.۲	۱۵.۲	۳۵.۱	۳۳.۷	۲۳.۳	کردستان
۲۷.۵	۹.۴	۷.۲	۱۰.۶	۱۶	۳۵.۸	۳۲.۳	۲۳.۴	کرمانشاه
۳۰.۸	۹.۵	۸.۳	۱۲.۵	۱۶.۹	۳۶.۷	۳۰.۴	۲۰.۷	لرستان
۲۷	۱۰.۱	۹.۴	۱۱	۱۴.۲	۳۵.۵	۳۴.۲	۲۱.۶	مرکزی
۲۸.۳	۱۰	۸.۹	۱۲.۴	۱۵.۷	۳۸	۳۴.۶	۲۳	همدان
۳۲	۱۰.۸	۸.۱	۱۱.۳	۱۵.۹	۳۸.۳	۳۴.۴	۲۴.۱	ایلام

مأخذ: بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران و مرکز آمار ایران

نگاهی به نمودار (۳) نشان می‌دهد که در طی دوره زمانی ۹۷-۱۳۹۰، نرخ تورم در کشور و استان‌های منطقه ۶ به صورت نوسانی بوده و از سال ۱۳۹۰ تا ۱۳۹۳ نرخ تورم روند صعودی و از ۱۳۹۳ تا ۱۳۹۵ روند نزولی و مجدد روند صعودی داشته است. همانطور که از جدول (۴) مشخص است از سال ۱۳۹۳ به دلیل اینکه سیاست‌های اصلی وزارت اقتصاد بر اساس مهار و کنترل تورم تدوین و اجرا می‌گردید، نرخ تورم کشور و به تبع آن استان‌ها با تغییر فاحشی رو به کاهش پیش رفت، اما متأسفانه در سال ۱۳۹۷ جهش افزایشی سطح عمومی قیمت‌ها و وقوع مسئله گرانی در کشور و به تبع آن در استان همدان، اقتصاد را در اکثر بخش‌ها به ویژه در سمت بنگاه‌ها و خانوارها دچار مشکل کرد. به تعبیری دیگر باید بیان داشت، سرنوشت تورم در سال ۱۳۹۷ تحت تأثیر تصمیمات سیاست‌گذاران و اتخاذ استراتژی مشخص در بازار ارز و نرخ سود بانکی رقم خورد. در واقع عدم کنترل نوسانات ارز توسط سیاست‌گذاران به ویژه در نیمه اول سال ۱۳۹۷ و همزمانی آن با ادامه کاهش نرخ سود که از شهریور ۱۳۹۶ آغاز شده بود و بانک مکلف به کاهش نرخ سود شده بودند به تبع اعمال اصلاحات در شبکه بانکی منجر به فشار بر

تورم شد. همچنین در این سال افزایش قیمت تولیدکننده به دلیل افزایش قیمت نرخ ارز، کسری بودجه دولت، روند افزایشی نقدینگی در کشور و استان، اعمال و تشدید تحریم‌های اقتصادی و مالی و بروز مشکلات حاد در روابط تجاری و اقتصادی کشور و استان همگی دلالت بر رشد شتابان تورم در سطح کشور و نیز استان بود. در پی نوسانات ارزی و اثر مخرب آن بر تورم باعث کاهش ذخایر ارزی شد. در سال‌های ۱۳۹۶ و ۱۳۹۷ تحولات سیاستی بانک مرکزی و دولت حول محور کاهش نرخ سود بانکی و اصلاحات بانکی بود. با توجه به آثار تورمی شدید این موضوع به همراه تلاطمات ارزی که به منظور کنترل و مهار تورم و جلوگیری از کاهش گردش پول بود، اما پایداری در آن حاصل نشد. در سال ۱۳۹۷ بالاترین نرخ تورم مربوط به استان ایلام با ۳۲ درصد و پایین‌ترین نرخ نیز مربوط استان مرکزی با ۲۷ درصد است. نرخ تورم استان همدان در این سال ۲۸.۳ درصد ارزیابی شده است.

نمودار ۳- مقایسه نرخ تورم کشور و استان‌های منطقه ۶ در طی دوره زمانی ۹۷-۱۳۹۰

مأخذ: بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران و مرکز آمار ایران

۲- وضعیت شاخص‌های اجتماعی استان همدان در قیاس با استان‌های منطقه ۶ و کشور:

در جداول (۵) و (۶)، وضعیت برخی از اهم شاخص‌های اجتماعی استان‌های منطقه ۶ وزارت متبوع نشان داده شده است. بر اساس جدول مذکور، استان مرکزی با مساحتی معادل ۲۹۱۲۷ کیلومترمربع وسیع‌ترین استان در بین استان‌های منطقه ۶ وزارت متبوع و بعد از آن استان‌های لرستان و کرمانشاه با مساحت‌هایی به ترتیب معادل ۲۸۲۹۴ و ۲۵۰۰۹ کیلومتر مربع قرار دارند. مساحت استان همدان نیز معادل ۱۹۳۶۸ کیلومتر مربع است. همچنین بر اساس اطلاعات مرکز آمار ایران در سرشماری سال ۱۳۹۵، استان کرمانشاه بیشترین جمعیت را در بین استان‌های منطقه ۶ وزارت متبوع داشته و جمعیت آن معادل با ۱۹۵۲۴۳۴ نفر بوده است. کمترین میزان جمعیت در بین استان‌های منطقه ۶ وزارت متبوع به استان ایلام با جمعیت ۵۸۰۱۵۸ نفر تعلق داشته است. جمعیت استان همدان نیز معادل ۱۷۳۸۲۳۴ نفر بوده است. گفتنی است تنها استان همدان در بین سایر استان‌های منطقه ۶ وزارت متبوع دارای نرخ رشد سالانه جمعیت منفی بوده و متوسط رشد سالانه جمعیت ۰/۲۳- بوده و بیشترین متوسط رشد سالانه جمعیت به استان کردستان با رشدی معادل ۱/۴۲ درصد تعلق داشته است. از لحاظ شاخص باسوادی نیز بر اساس سرشماری نفوس و مسکن سال ۱۳۹۵، استان کرمانشاه با داشتن ۱۴۹۷۲۱۴ نفر بیشترین و استان ایلام با ۴۴۳۳۵۱ نفر کمترین آمار باسوادی را به خود اختصاص داده‌اند. تعداد افراد با سواد استان همدان نیز ۱۳۲۹۳۷۰ نفر اعلام شده است.

جدول ۵- وضعیت شاخص‌های اجتماعی استان‌های منطقه ۶ وزارت امور اقتصادی و دارایی

استان	مساحت (کیلومتر مربع)	جمعیت (نفر)	متوسط رشد سالیانه جمعیت (درصد)	جمعیت باسواد (نفر)
کرمانشاه	۲۵۰۰۹	۱۹۵۲۴۳۴	۰.۰۷	۱۴۹۷۲۱۴
لرستان	۲۸۲۹۴	۱۷۶۰۶۴۹	۰.۰۷	۱۳۰۱۸۱۶
مرکزی	۲۹۱۲۷	۱۴۲۹۴۷۵	۰.۲۲	۱۱۲۷۱۵۱
همدان	۱۹۳۶۸	۱۷۳۸۲۳۴	-۰.۲۳	۱۳۲۹۳۷۰
ایلام	۲۰۱۳۲	۵۸۰۱۵۸	۰.۸	۴۴۳۳۵۱
کردستان	۱۹۱۳۷	۱۶۰۳۰۱۱	۱.۴۲	۱۱۶۹۵۵۲

مأخذ: مرکز آمار ایران

*آمارها بر اساس سرشماری نفوس و مسکن سال ۱۳۹۵ تهیه شده است.

در جدول (۶) به بررسی وضعیت نرخ بیکاری و نرخ مشارکت اقتصادی استان همدان در قیاس با کشور و استان‌های منطقه ۶ وزارت متبوع پرداخته شده است. گفتنی است، بیکاری از مهم‌ترین چالش‌های اقتصادی کشور است که اگر درمان نشود ابعاد اجتماعی و سیاسی وسیعی پیدا خواهد کرد. بنابراین، لازم است همواره افزایش اشتغال و کاهش بیکاری به عنوان یکی از اصلی‌ترین اهداف برنامه‌های اقتصادی مدنظر سیاستگذاران باشد.

براساس جدول (۶)، بیشترین و کمترین نرخ بیکاری در سال ۱۳۹۷ به ترتیب به استان‌های کرمانشاه و همدان اختصاص داشته بطوریکه نرخ بیکاری استان کرمانشاه در این سال ۱۸.۷ درصد و در استان همدان ۸.۳ درصد بوده است. همچنین بالاترین میزان نرخ مشارکت اقتصادی در سال ۱۳۹۷ به استان کرمانشاه تعلق داشته و میزان نرخ مشارکت اقتصادی این استان در سال ۱۳۹۷، ۴۳.۲ درصد بوده است. کمترین میزان نرخ مشارکت اقتصادی به استان ایلام با نرخ مشارکتی معادل ۳۶.۱ درصد تعلق داشته است. همچنین میزان نرخ مشارکت استان همدان در

سال ۱۳۹۷ نیز ۴۱.۹ درصد بوده است. همانطور که در نمودار نیز مشخص است نرخ بیکاری فقط در استان‌های همدان و مرکزی نسبت به کشور پایین‌تر و سایر استان‌های منطقه بالاتر از سطح بیکاری کشور ارزیابی شده‌اند. گفتنی است، در استان همدان برخورداری از آب و هوای کوهپایه‌ای، دشت‌های قابل کشت، پتانسیل بالای کشاورزی و برخورداری از مزیت‌های طبیعی و عمومی گردشگری و برخی زیرساخت‌های تولیدی و صنعتی از جمله مزیت‌های رقابتی این استان بوده که هرچند بر اساس آمارهای رسمی کشور، استان همدان در سال‌های اخیر جزء استان‌های برتر در کاهش نرخ بیکاری بوده است اما متناسب با پتانسیل‌های موجود، وضعیت اشتغال و بیکاری استان رضایتمند ارزیابی نمی‌شود.

همچنین لازم به توضیح است که استان همدان در جذب تسهیلات و ایجاد شغل از محل تسهیلات روستایی جزء استان‌های اول در کشور بوده و توجه ویژه به بخش اقتصاد روستایی در استان موجب تحقق این مهم شده است. بعلاوه در نظر گرفتن تسهیلات بلاعوض در راستای توسعه و رونق رسته‌های پراشتغال و مزیت‌دار در هر منطقه (به عنوان مثال در شهرستان ملایر کشت زعفران، گیاهان دارویی، مبل و منبت که با توجه به بحران آب دارای مزیتی عمده به شمار می‌رود)، توجه به مشاغل خانگی و توسعه اشتغال زنان با توجه به قدمت هنر و صنایع دستی موجود در مردم این استان از جمله اقدامات مؤثر و مهم در زمینه اشتغال‌آفرینی در استان است.

اما در نگاه واقع‌بینانه در خصوص برنامه‌ریزی‌های اشتغال و توسعه در کشور و استان همدان باید بپذیریم که به صورت جدی نقص مهارت وجود دارد و هرساله مبالغ بالایی تسهیلات در اختیار اشتغال‌زایی قرار می‌گیرد اما به دلیل عدم وجود آموزش‌های کافی و مهارت‌های بازاریابی پیش از شروع فعالیت تعداد زیادی از واحدهای ایجاد شده نیمه فعال و یا تعطیل می‌گردد. لذا توصیه می‌گردد هر قبل از صدور هر مجوزی و به منظور آموزش مهارت‌های به روز شغلی مراکز فنی

و حرفه‌ای و آموزشگاه‌های تخصصی بخش خصوصی وارد عمل شده و استعداد و علاقه افراد متقاضی را با دانش و تجربه تکمیل نمایند. بر اساس مستندات اداره کل تعاون، کار و رفاه اجتماعی استان همدان در سال ۱۳۹۷ تعداد ۳۶۶ نفر از فارغ التحصیلان دانشگاهی بومی استان جهت طی نمودن دوره کارورزی به بنگاه‌های اقتصادی سطح استان معرفی گردیدند که از این تعداد ۹۵ نفر پس از سپری نمودن دوره کارورزی در همان بنگاه مشغول به کار شدند.

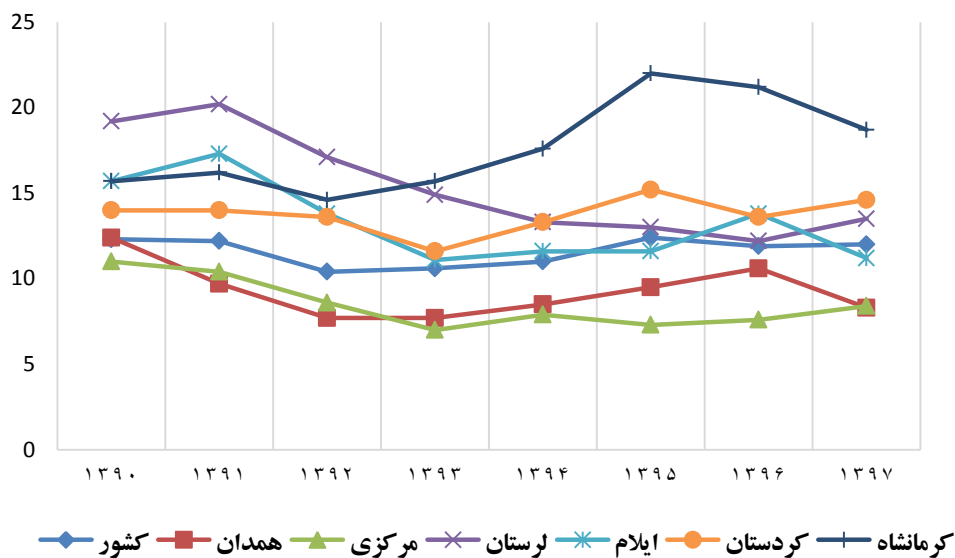
جدول ۶- وضعیت نرخ مشارکت اقتصادی و نرخ بیکاری استان‌های منطقه ۶ وزارت متبوع

طی دوره زمانی ۹۷-۱۳۹۰

۱۳۹۷	۱۳۹۶	۱۳۹۵	۱۳۹۴	۱۳۹۳	۱۳۹۲	۱۳۹۱	۱۳۹۰	
۴۰.۵	۴۰.۱	۳۹.۴	۳۸.۲	۳۷.۲	۳۷.۶	۳۷.۴	۳۶.۹	کشور
۴۱.۹	۴۰.۹	۳۸.۶	۳۶.۸	۳۸.۲	۳۷.۱	۳۸.۵	۳۷.۹	همدان
۳۴.۸	۳۵.۵	۳۵.۶	۳۶.۵	۳۵.۷	۳۷.۲	۳۸.۲	۳۶.۹	مرکزی
۳۶.۸	۳۵.۳	۳۵	۳۶.۲	۳۴.۱	۳۴.۱	۳۵.۲	۳۷	لرستان
۳۶.۱	۳۴.۹	۳۶.۱	۳۶.۵	۳۵.۸	۳۵.۴	۳۵.۴	۳۶.۹	ایلام
۴۳	۴۲	۴۱.۹	۴۰.۲	۴۰	۳۹	۳۹.۵	۳۹.۹	کردستان
۴۳.۲	۴۱.۳	۳۸.۹	۳۹.۵	۳۸	۳۷	۳۸.۳	۳۳.۲	کرمانشاه
۱۲	۱۱.۹	۱۲.۴	۱۱	۱۰.۶	۱۰.۴	۱۲.۲	۱۲.۳	کشور
۸.۳	۱۰.۶	۹.۵	۸.۵	۷.۷	۷.۷	۹.۷	۱۲.۴	همدان
۸.۴	۷.۶	۷.۳	۷.۹	۷	۸.۶	۱۰.۴	۱۱	مرکزی
۱۳.۵	۱۲.۲	۱۳	۱۳.۳	۱۴.۹	۱۷.۱	۲۰.۲	۱۹.۲	لرستان
۱۱.۲	۱۳.۸	۱۱.۶	۱۱.۶	۱۱.۱	۱۳.۸	۱۷.۳	۱۵.۷	ایلام
۱۴.۶	۱۳.۶	۱۵.۲	۱۳.۳	۱۱.۶	۱۳.۶	۱۴	۱۴	کردستان
۱۸.۷	۲۱.۲	۲۲	۱۷.۶	۱۵.۷	۱۴.۶	۱۶.۲	۱۵.۷	کرمانشاه

مأخذ: مرکز آمار ایران

به منظور تبیین دقیقتر، در نمودار (۴) وضعیت نرخ بیکاری کشور و استان‌های منطقه ۶ وزارت متبوع در طی دوره زمانی ۹۷-۱۳۹۰ ترسیم شده است.

نمودار ۴- مقایسه نرخ بیکاری استان همدان در مقایسه با کشورهای منطقه ۶ طی دوره

زمانی ۹۷-۱۳۹۰

مأخذ: مرکز آمار ایران

جمهوری اسلامی ایران
وزارت امور اقتصادی و دارایی
اداره کل امور اقتصادی و دارایی استان همدان

مروزی روضعت بخش هفت اقتصاد استان همدان

۱- معرفی استان همدان

استان همدان با ۱۹۴۹۱ کیلومتر مربع مساحت حدود ۱/۲ درصد مساحت کشور را به خود اختصاص داده است. این استان در منطقه‌ای کوهستانی و در غرب ایران واقع شده است. از دیدگاه آمایشی استان همدان از شمال به استان‌های زنجان و قزوین، از جنوب به استان لرستان، از شرق به استان مرکزی و از غرب به استان کرمانشاه و قسمتی از استان کردستان محدود می‌شود. براساس آخرین تقسیمات کشوری استان همدان دارای ۱۰ شهرستان (-)

همدان، بهار، رزن، اسدآباد، تویسرکان، نهاوند، ملایر، کبودرآهنگ، فامنین و درگزین)، ۲۹ شهر، ۲۵ بخش، ۷۳ دهستان و ۱۰۷۳ آبادی دارای سکنه است. در مورد اقلیم و آب و هوای استان همدان نیز باید گفت که استان در منطقه غرب کشور و در سرزمینی بلند و کوهستانی واقع شده که اختلاف بلندترین و پست‌ترین نقطه آن بیش از ۲۰۰۰ متر محاسبه شده است. ارتفاع بلندترین نقطه استان (قله الوند) از سطح دریا ۳۵۷۴ متر و ارتفاع پست‌ترین نقطه (آبادی عمرآباد از دهستان پیشخور) از سطح دریا ۱۵۵۵ متر است. به طور کلی، آب و هوای استان همدان از توده‌های هوایی مدیترانه که از غرب وارد کشور می‌شود، متأثر است. موقعیت استان و ارتفاع به نسبت زیاد آن سبب می‌شود که توده‌هایی از هوای مرطوب و باران‌زا که به ویژه از سوی غرب وارد کشور می‌شوند، قسمت اعظم رطوبت خود را در آن ریزش نمایند. مطابق نتایج سرشماری نفوس و مسکن در سال ۱۳۹۵ استان همدان، جمعیت این استان حدود

۱۷۳۸۲۳۴ نفر اعلام شده که حدود ۲.۲ درصد جمعیت کشور را به خود اختصاص داده است. حدود ۵۱ درصد جمعیت را مردان و ۴۹ درصد آن را نیز زنان در غالب ۵۳۸۸۰۳ خانوار تشکیل می‌دهند. نگاهی به ترکیب سنی اعلام شده بر اساس سرشماری نفوس و مسکن استان در سال ۱۳۹۵ نشان می‌دهد که ۷۱.۴ درصد از جمعیت استان همدان را گروه سنی ۶۴-۱۵ سال تشکیل می‌دهند که در حقیقت نیروی کارآمد و فعال جمعیتی می‌باشند. این ویژگی به نوبه خود ظرفیت قابل توجهی در برنامه‌ریزی‌های اقتصادی و توسعه استان همدان محسوب می‌شود. بویژه اینکه بیش از ۸۰ درصد جمعیت استان همدان با سواد و ۸۷.۱ درصد باسواد در مناطق شهری و ۷۵.۹ درصد باسواد در مناطق روستایی هستند. در بین استان‌های کشور تنها استان‌های همدان و خراسان شمالی دارای نرخ رشد جمعیت منفی بوده و نرخ رشد جمعیت استان همدان در متوسط دوره زمانی ۹۵-۱۳۹۰، ۰.۲۳- درصد بوده است.

۲- بخش کشاورزی

بخش کشاورزی به دلیل داشتن نقش حیاتی در تأمین غذای مورد نیاز مردم به عنوان زیربنای اصلی تحقق امنیت غذایی از بخش‌های اقتصادی جوامع محسوب می‌شوند. همچنین بخش کشاورزی به دلیل ارتباط تنگاتنگی که با سایر بخش‌های اقتصادی دارد و به دلیل بهره‌گیری فراوان از تولیدات سایر بخش‌های

اقتصادی می‌تواند نقش بسیار مؤثری در به حرکت درآوردن چرخ‌های اقتصادی کشور ایفا نماید. همچنین این بخش با ایجاد صنایع بالادستی، واسطه و پایین دستی وابسته به خود مانند؛ صنایع تولید ماشین‌آلات کشاورزی، صنایع تولید تجهیزات آبیاری نوین، صنایع تولید تجهیزات دامداری و دامپروری، صنایع تولید کود شیمیایی و سموم دفع آفات نباتی و امثال آن یا صنایع پایین‌دستی سهم مهمی در ایجاد اشتغال و نیز تولید ثروت ملی بر عهده دارد.

از آنجا که اقتصاد مقاومتی در بخش کشاورزی به معنای تلاش برای حداکثر استفاده از امکانات موجود جهت تولید محصولات به منظور کاهش وابستگی به نفت و سایر کشورهاست، لذا سرمایه‌گذاری در بخش کشاورزی که در اکثر استان‌های کشور مهمترین بخش تولیدی منطقه محسوب می‌گردد و سهم عمده‌ای از تولید ناخالص داخلی و اشتغال منطقه را به خود اختصاص می‌دهد، می‌تواند مصداق تحقق اهداف اقتصاد مقاومتی و یکی از مؤثرترین استراتژی‌های کاهش فقر و گرسنگی و ایجاد توسعه پایدار کشور باشد.

استان همدان با توجه به ویژگی‌های جغرافیایی و ذخایر ژنتیکی مهمی چون بندر یونجه، سیر، گردو، انگور و کشمش، سیب‌زمینی، ماهی قزل‌آلا، گوسفند نژاد مهربان و ... از دیرباز به عنوان یکی از قطب‌های تولید کشاورزی در کشور مطرح بوده و سهم به‌سزایی در تولید ناخالص کشور دارد و هر ساله در تولید هر کدام از محصولات ذکر شده در سطح کشوری و گاه‌گاه جهانی دارای رتبه و مقام برتر بوده است. استان همدان در بیش از بیست فعالیت تولیدی، زیربنایی و صنایع تبدیلی دارای رتبه برتر در سطح کشور و منطقه می‌باشد که از جمله می‌توان به رتبه اول در تولید سیب‌زمینی، سیر و گردو، رتبه دوم در تولید انگور و جو، رتبه سوم در تولید یونجه و گیاهان دارویی (فضای باز) و رتبه پنجم در تولید گندم اشاره کرد. همچنین از مجموع تولیدات بخش کشاورزی استان همدان با وسعت ۹۸۰ هزار هکتار و چهار میلیون و ۹۸۵ هزار

تن مجموع کل تولیدات در بخش‌های زراعی، دامی، باغی و شیلات نقش مهمی در تقویت تولید و اقتصاد این استان ایفا می‌کند.

در سال ۱۳۹۷ عمده محصولات شاخص کشاورزی استان همدان که در کشور حایز رتبه برتر می‌شوند شامل سیب‌زمینی با ۹۱۲۲۱۱ تن، نباتات علوفه‌ای با ۵۰۸۲۴۱ تن، گردو با ۴۶۷۵۸ تن، سیر با ۴۱۲۷۷ تن، انگور با ۳۴۸۴۴۷ تن است. از اینرو بررسی بخش کشاورزی به عنوان یکی از بخش‌های مهم تولیدی در کشور و استان همدان ضروری است.

۲-۱- وضعیت اشتغال بخش کشاورزی استان همدان

فعالیت‌های بخش کشاورزی به سبب ماهیت کاربردی و نقشی که در کاهش شکاف درآمدی و توزیع عادلانه‌تر درآمد نسبت به سایر بخش‌های اقتصادی دارند، نه تنها می‌تواند به افزایش امنیت ملی به سبب کاهش وابستگی به واردات مواد غذایی و نیز جلوگیری از خروج ارز کمک کند بلکه از منظر متغیرهای اقتصادی و اجتماعی همچون افزایش اشتغال و کاهش فقر نیز نسبت به سایر بخش‌ها قابلیت و کارایی بیشتری داشته و باید مورد توجه سیاست‌گذاران قرار گیرند. بر اساس آمارهای منتشر شده از سوی مرکز آمار ایران، استان همدان هر ساله یکی از استان‌هایی بوده که در کاهش نرخ بیکاری و افزایش نرخ مشارکت اقتصادی در رتبه‌های برتر کشوری قرار گرفته است. براساس جدول (۷) سهم اشتغال بخش کشاورزی در سال ۱۳۹۷ در استان و کشور به ترتیب معادل ۲۸.۵ و ۱۷.۷ درصد بوده است. بالاتر بودن روند اشتغال بخش کشاورزی در استان همدان نسبت به کشور نشان از سهم عمده این بخش در اشتغال و تولید استان دارد. البته لازم به توضیح است که استان همدان در حوزه کشاورزی با سرمایه‌گذاری و افتتاح شرکت شهرک‌های کشاورزی به طور مستقل گام‌های مؤثری برداشت به طوری که تا پایان سال ۱۳۹۷ هفت شهرک گلخانه‌ای، یک شهرک دامپروری و یک شهرک آبی‌پروری در سطح

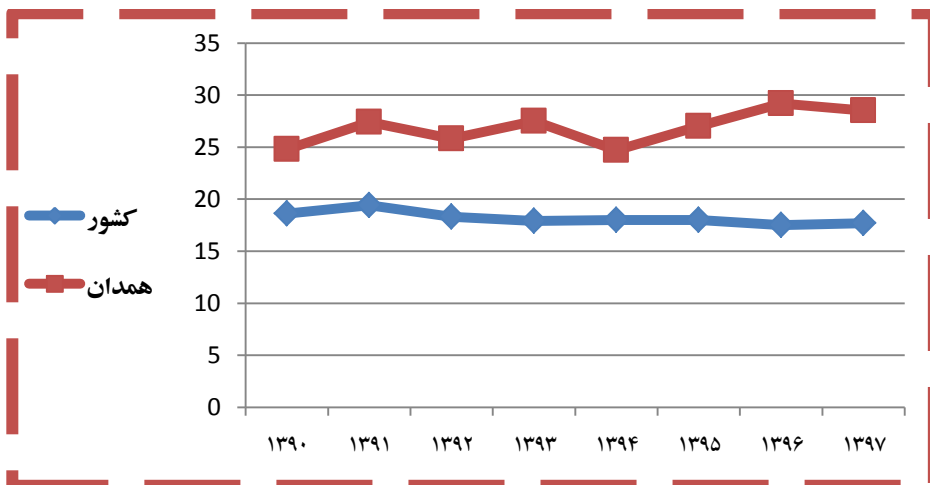
استان فعال است. این در حالی است که بر اساس برآوردها و نتایج قابل مشاهده هر هکتار گلخانه برای ۷ نفر به طور مستقیم اشتغال ایجاد می‌کند. به نظر می‌رسد با توجه به شرایط نامساعد جوی و کمبود آب و مشکلات ناشی از کشت و کار سنتی حرکت به سمت تولیدات با فناوری روز و مبتنی بر امور کارشناسی و تخصصی مانند فعالیت در شهرک‌های کشاورزی علاوه بر کاهش خسارات این بخش و افزایش تولیدات با کیفیت بیشتر اشتغالزایی دایمی نیز ایجاد گردد.

جدول ۲- سهم اشتغال بخش کشاورزی استان همدان در مقایسه با کشور

	۱۳۹۷	۱۳۹۶	۱۳۹۵	۱۳۹۴	۱۳۹۳	۱۳۹۲	۱۳۹۱	۱۳۹۰
کشور	۱۷.۷	۱۷.۵	۱۸	۱۸	۱۷.۹	۱۸.۳	۱۹.۴	۱۸.۶
همدان	۲۸.۵	۲۹.۲	۲۷	۲۴.۷	۲۷.۵	۲۵.۸	۲۷.۴	۲۴.۸

مأخذ: مرکز آمار ایران

همانطور که از نمودار (۵) مشخص است سهم اشتغال در بخش کشاورزی استان همدان در قیاس با کشور در تمامی دوره زمانی ۹۷-۱۳۹۰ بیشتر از کشور است.

نمودار ۵- مقایسه سهم اشتغال در بخش کشاورزی استان همدان در قیاس با کشور

مأخذ: مرکز آمار ایران

۲-۲- بررسی وضعیت تحولات بخش کشاورزی استان همدان

در سال ۱۳۹۴ پس از ابلاغ سیاست‌های اقتصاد مقاومتی از سوی مقام معظم رهبری، برنامه اقتصاد مقاومتی از سوی سازمان جهاد کشاورزی استان نیز تدوین گردید و به منظور استفاده از نیروی انسانی و سرمایه، همچنین تأمین امنیت غذایی، کاهش وابستگی به واردات، تولید محصولات استراتژیک، کاهش مصرف آب و مدیریت مصرف کود و سم، تأمین بذر مورد نیاز گام بر می‌دارد.

افزایش ضریب خوداتکایی محصولات اساسی مانند گندم، چغندر قند، سیب‌زمینی، دانه‌های روغنی، تولید گوشت قرمز و گوشت سفید نیز از برنامه‌های جهاد کشاورزی استان در راستای تحقق اهداف اقتصاد مقاومتی است. همچنین انسجام در توسعه کشاورزی و روستایی، تکیه بر تولید داخل، گسترش و تقویت امنیت غذایی، تغییر رویکرد در تنظیم بازار از واردات گرایی به صادرات گرایی از دیگر رویکردهای اقتصاد مقاومتی در بخش کشاورزی است. ضمن اینکه می‌توان افزایش تولید محصولات راهبردی، افزایش تولید داخلی نهاده‌های کشاورزی، تأمین ذخایر راهبردی و تنظیم بازار، مثبت کردن تراز تجاری و حفاظت و بهره‌برداری از منابع پایه را از اهداف اقتصاد مقاومتی در بخش کشاورزی دانست.

از عمده تحولات ایجاد شده در بخش کشاورزی استان همدان در سال‌های اخیر می‌توان به مواردی چون: در بخش مدیریت بهینه عرضه و تقاضای آب در بخش کشاورزی برنامه‌هایی چون توسعه اجرای سیستم‌های نوین آبیاری در اراضی آبی، اجرای عملیات کشاورزی حفاظتی (کم خاک‌ورزی، بی‌خاک‌ورزی، حفظ و ذخیره رطوبت) اشاره نمود. در بخش افزایش ضریب خودکفایی و امنیت غذایی از طریق توسعه فعالیت‌ها و ارتقاء بهره‌وری اقداماتی برنامه‌ریزی شده است که از آن جمله می‌توان به مواردی چون: افزایش ضریب خوداتکایی در محصولات اساسی مانند گندم، سیب‌زمینی، دانه‌های روغنی، حبوبات، انواع گوشت، شیر و

تخم مرغ، توسعه فعالیت‌های صنایع تبدیلی کشاورزی و افزایش توان صادراتی محصولات فرآوری شده اشاره نمود. ایجاد و توسعه سردخانه‌های نگهداری محصولات کشاورزی در راستای حفظ و حراست از تولید و ارزش محصولات تولیدی، توسعه فعالیت‌های گلخانه و کشت گیاهان دارویی کم آب بر در راستای تغییر الگوی کشت و افزایش درآمد بهره‌برداران و صرفه‌جویی در مصرف آب و غیره از دیگر اقدامات انجام گرفته در این حوزه است.

همچنین ایجاد شهرک‌های کشاورزی یکی از تحولات مهم ایجاد شده در بخش کشاورزی استان همدان است. گفتنی است بر اساس ماده ۱۹۴ بند «ل» در بخش توسعه روستایی قانون برنامه پنجم توسعه جمهوری اسلامی ایران، تشکیل شرکت شهرک‌های کشاورزی تکلیف گردید. هرچند که راهبری این قبیل امور تا قبل از سال ۱۳۹۰ توسط سازمان‌های جهاد کشاورزی استان‌ها صورت می‌گرفت، لذا به منظور رونق تولیدات بخش کشاورزی با هدف ایجاد مدیریت یکپارچه و هدفمند برای افزایش بهره‌وری از منابع محدود بخش کشاورزی و ایجاد فضای اطمینان‌بخش برای سرمایه‌گذاران، تولیدکنندگان و کارآفرینان با هدف تولید محصولات کشاورزی در محیط کنترل شده تولید تا سال ۱۴۰۴ در استان‌ها به طور تخصصی به شرکت شهرک‌های کشاورزی واگذار گردید.

چشم‌انداز ترسیم شده برای شرکت‌های شهرک‌های کشاورزی به شرح ذیل است.

در این راستا در استان همدان نیز شرکت شهرک‌های کشاورزی از سال ۱۳۹۴ به طور مستقل شروع به کار نمود و تا پایان سال ۱۳۹۷ هفت شهرک گلخانه‌ای، یک شهرک دامپروری و یک شهرک آبی‌پروری در سطح استان فعال است. به‌علاوه همدان یکی از استان‌هایی است که کار در زمینه ایجاد شهرک‌های گلخانه‌ای خصوصی را آغاز کرده و در حال ایجاد یکی از بزرگ‌ترین شهرک‌های گلخانه‌ای بخش خصوصی است. ۲ شهرک گلخانه‌ای بوعلی و فرسفیج نیز به عنوان قطب صادراتی محصولات گلخانه‌ای کشور هستند که احداث ۲ مجتمع گلخانه‌ای نیز از دیگر برنامه‌های آتی استان در این زمینه است. تا پایان سال ۱۳۹۷ مساحت شهرک‌های گلخانه‌ای استان همدان ۱۲۶ هکتار و مساحت سازه‌های گلخانه‌ای ۷۱ هکتار است و ۶ هکتار هم سازه گلخانه‌ای در شهرک‌های کشاورزی در حال ساخت است. از آنجا که هر هکتار گلخانه برای هفت نفر اشتغالزایی دارد و امکان ایجاد زنجیره ارزش تولید شامل مراحل بسته-

بندی، سورتینگ، انبار سرد، زنجیره بازاریابی و فروش و ... است که همه در شهرک‌های گلخانه‌ای وجود دارد، توسعه و گسترش این قبیل فعالیت‌ها یکی از مواردی که وزارت جهاد کشاورزی بر آن تاکید دارد و در اولویت برنامه‌ریزی توسعه بخش کشاورزی استان همدان نیز قرار گرفته است.

در مجموع در کل کشور ۱۴ شهرک دامپروری وجود دارد که یک واحد فعال آن در شهرستان ملایر فعالیت می‌کند. همچنین شهرک شیلاتی «بیان» در هفت کیلومتری شهرستان نهاوند و کنار رودخانه گاماسیاب قرار دارد و هفت هکتار عرصه و ۳ هکتار سایت پرورش ماهی دارد و هشت شرکت تعاونی در آن فعالیت می‌کنند. از مجموع مباحث و آمارهای ارائه شده قابل تصور است که خوشبختانه استان همدان در این زمینه از جایگاه ویژه و مطلوبی در سطح کشور برخوردار بوده و با رونق و توسعه فعالیت‌های این شرکت‌ها می‌توان گام‌های مؤثری در زمینه توسعه و رونق بخش کشاورزی بردارد.

۲-۳- بررسی وضعیت شاخص‌های بخش کشاورزی استان همدان

- ارزش افزوده بخش کشاورزی استان همدان

براساس آمارهای مرکز آمار ایران که در جدول (۸) لحاظ گردیده است، در سال ۱۳۹۰ سهم ارزش افزوده بخش کشاورزی استان معادل ۱۲۹۶۷.۰۶ میلیارد ریال بوده که در سال ۱۳۹۵ به ۴۳۰۵۳.۹۱ میلیارد ریال رسیده است. بر اساس اطلاعات جدول زیر، طی سال‌های اخیر در بخش کشاورزی استان همدان زیر بخش زراعت و باغداری اولین جایگاه را در ایجاد ارزش افزوده این بخش داشته و به طور میانگین بیش از یک چهارم ارزش افزوده بخش کشاورزی استان و ۴ درصد ارزش افزوده این زیر بخش را در کشور تأمین می‌کند و پس از آن زیر بخش دامداری قرار دارد که حدود یک چهارم ارزش افزوده بخش کشاورزی استان و ۲ درصد ارزش افزوده

زیر بخش دامداری کشور را در هر سال شامل می‌شود. البته لازم به توضیح است که به رغم سهم اندک بخش ماهیگیری اما با توجه به وجود امکانات سراب‌ها و منابع طبیعی خدادادی در سطح استان به ویژه شهرستان نهاوند این بخش قابلیت سرمایه‌گذاری و استفاده بیشتر از امکانات موجود را دارد و توجه به این زیر بخش‌ها در رونق کسب و کار استان تأثیر بسزایی خواهد داشت.

جدول ۸- ارزش افزوده بخش کشاورزی استان همدان در مقایسه با کشور (میلیارد ریال)

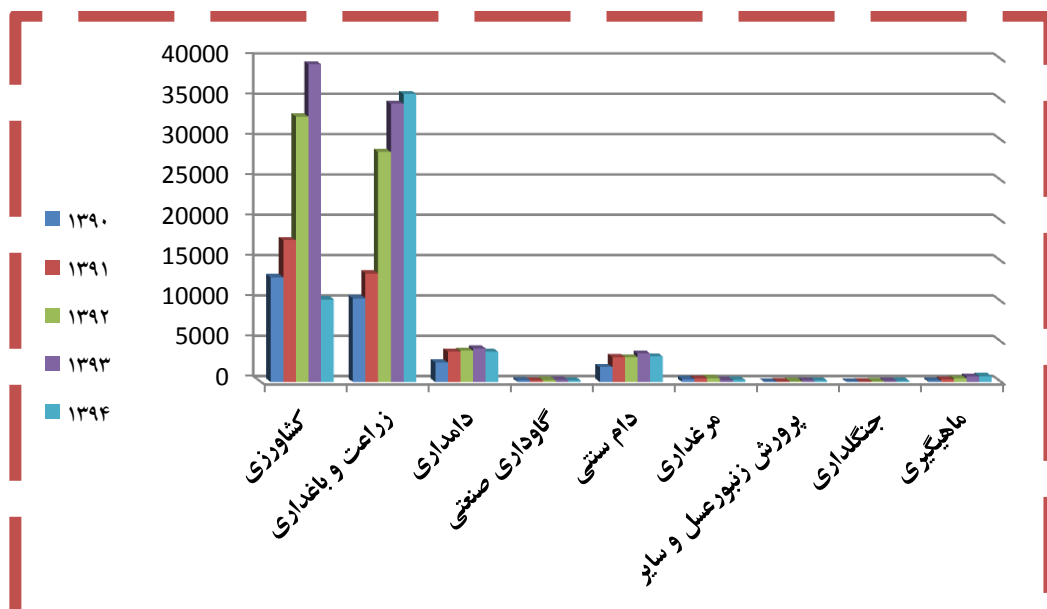
شرح	۱۳۹۰	۱۳۹۱	۱۳۹۲	۱۳۹۳	۱۳۹۴	۱۳۹۵
	کشور	همدان	کشور	همدان	کشور	همدان
کشاورزی	۳۸۱۹۸۳	۱۲۹۶۷	۵۷۹۵۹۴	۱۷۵۵۷	۹۰۸۰۷۸	۳۲۸۷۴
زراعت و باغداری	۲۶۵۲۷۶	۱۰۳۵۹	۳۹۰۷۱۳	۱۳۴۴۰	۶۶۴۷۷۱	۲۸۴۸۸
دامداری	۹۳۲۹۴	۲۳۹۷	۱۵۰۵۰۰	۳۷۵۳	۱۸۸۶۵۳	۳۸۵۵
گاوداری	۱۵۷۷۵	۲۰۳	۱۱۲۵۱	۱۸۲	۱۴۲۹۹	۲۳۱
دام ستنی	۶۳۲۹۴	۱۸۱۷	۱۰۳۳۹۹	۳۰۶۴	۱۳۹۲۹۳	۳۰۴۵
مرغداری	۱۳۳۱۹	۳۴۳	۳۰۶۲۰	۴۲۶	۲۷۱۶۵	۴۷۵
پرورش زنبور عسل و سایر	۹۰۵	۳۴	۵۲۳۰	۸۱	۷۸۹۷	۱۰۵
جنگلداری	۵۴۶۱	۷۰	۶۴۶۸	۷۶	۸۶۲۵	۹۸
ماهیگیری	۱۷۹۵۱	۱۴۱	۳۱۹۱۳	۲۸۸	۴۶۰۲۹	۴۳۳

مأخذ: مرکز آمار ایران

جدول ۹- سهم ارزش افزوده زیر بخش های بخش کشاورزی از کل ارزش افزوده استان همدان و کشور (درصد)

۱۳۹۵		۱۳۹۴		۱۳۹۳		۱۳۹۲		۱۳۹۱		۱۳۹۰		شرح
سهم هر بخش از	سهم هر بخش از	سهم هر بخش از	سهم هر بخش از	سهم هر بخش از	سهم هر بخش از	سهم هر بخش از	سهم هر بخش از	سهم هر بخش از	سهم هر بخش از	سهم هر بخش از	سهم هر بخش از	
کشور	استان	کشور	استان	کشور	استان	کشور	استان	کشور	استان	کشور	استان	
۳.۴	-	۳.۴۱	-	۳.۶۲	-	۳.۶۲	-	۳.۰۳	-	۰.۰۳	-	کشاورزی
-	-	۳.۰۳	۸۸.۶۵	۳.۱۷	۸۷.۵۴	۳.۱۴	۸۶.۶۶	۲.۳۲	۷۶.۵۵	۲.۷۱	۷۹.۸۹	زراعت و باغداری
-	-	۰.۳۲	۹.۲۵	۰.۳۸	۱۰.۵۱	۰.۴۲	۱۱.۷۳	۰.۶۵	۲۱.۳۷	۰.۶۳	۱۸.۴۸	دامداری
-	-	۰.۰۱	۰.۳۲	۰.۰۱	۰.۳۳	۰.۰۱	۰.۳۰	۰.۰۱	۰.۴۴	۰.۰۲	۰.۵۴	جنگلداری
-	-	۰.۰۶	۱.۷۹	۰.۰۶	۱.۶۲	۰.۰۵	۱.۳۲	۰.۰۵	۱.۶۴	۰.۰۴	۱.۰۹	ماهگیری

مأخذ: مرکز آمار ایران

نمودار ۶- ارزش افزوده زیر بخش‌های بخش کشاورزی استان همدان در طی دوره زمانی ۹۴-۱۳۹۰

(میلیارد ریال)

مأخذ: مرکز آمار ایران

باید اذعان نمود، دستیابی به تولید بیشتر با توجه به منابع محدود، یکی از مهمترین اهداف اقتصادی و توسعه‌ای هر جامعه محسوب می‌شود و توجه جدی به قابلیت‌های منطقه‌ای و سوق سرمایه‌گذاری‌های منطقه در جهت توسعه و گسترش فعالیت‌های تولیدی از الزامات توسعه به شمار می‌آید. کشاورزی در استان همدان مهمترین فعالیت اقتصادی به شمار رفته و در کشور نیز نقش مهمی را ایفا می‌نماید. با این وجود هنوز ظرفیت‌های خفته و پنهان بسیاری در این بخش وجود دارد که به طور کامل از آنها بهره‌برداری نشده است و همچنان تا نقطه مطلوب و نهایی فاصله بسیاری وجود دارد.

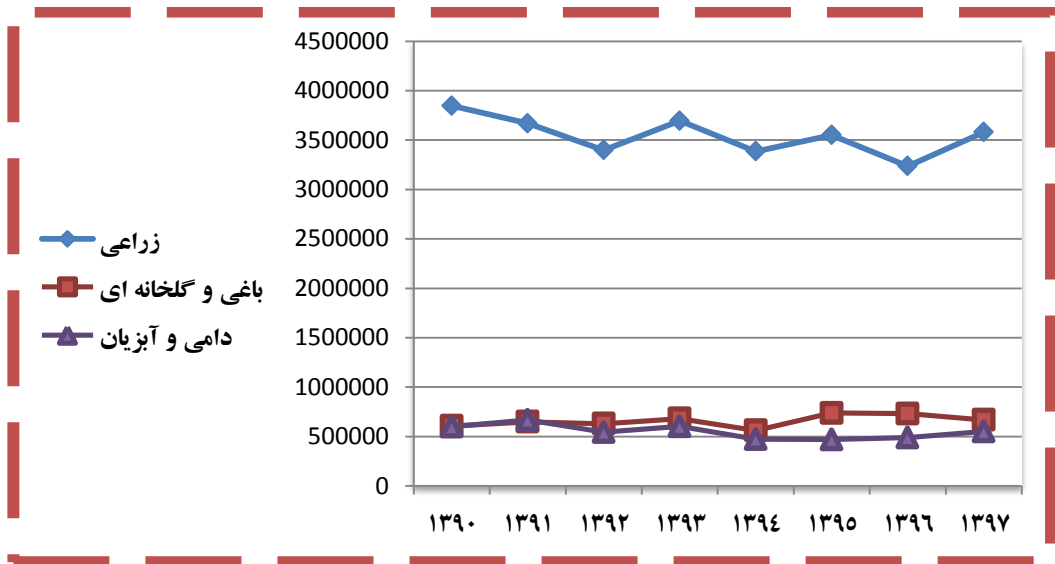
بر اساس آمارهای دریافتی از سازمان جهاد کشاورزی استان همدان به طور میانگین در سال‌های مورد مطالعه، مجموع کل تولیدات محصولات زراعی، باغی و دامی در استان همدان ۴ میلیون و ۷۵۲ هزار تن بوده که ۶۵۸ هزار تن آن در بخش باغی و گلخانه‌ای، ۵۴۹ هزار تن در بخش دامی و آبزیان و بقیه حدود ۳ میلیون و ۵۴۴ هزار تن در حوزه زراعت است. همانطور که از آمارها و نمودار(۶) مشخص است کشاورزی در این استان با اختلاف قابل ملاحظه‌ای بر پایه - زراعت استوار است که در این زیر بخش نیز محصولاتی چون سیر، سیب‌زمینی، گندم و جو، گوی سبقت را از بقیه ربوده و در سطح کشور نیز حایز رتبه برتر شده‌اند. گیاهان دارویی نیز یکی از ظرفیت‌های بی‌نظیر استان در بخش زراعت است که توجه لازم به آن و ایجاد یک صنایع تبدیلی پویا می‌تواند بخش بزرگی از بار سنگین ایجاد شغل و رونق اقتصاد این استان را به دوش بکشد. خوشبختانه به مسأله گیاهان دارویی در اسناد و برنامه‌های کلان کشور توجه لازم مبذول شده است، به طوری که براساس سند ملی گیاهان دارویی، دولت مکلف است کشت این گیاهان را تا پایان سال ۱۴۰۴ و برنامه ششم توسعه به ۵۰۰ هزار هکتار برساند. براساس

این هدف هم‌اکنون ۱۵۰ هزار هکتار از اراضی کشاورزی کشور به کشت گیاهان دارویی اختصاص دارد. استان همدان نیز نقش مهمی در کشت و تولید برخی از محصولات حائز اهمیت این گیاهان دارد به طوری که آمار نشان می‌دهد، استان در زمینه تولید گشنیز و رازیانه رتبه نخست را در کشور به خود اختصاص داده است. در حال حاضر ۱۹ قلم گیاه دارویی در استان همدان کشت می‌شود که علاوه بر موارد بالا، محصولات چمن گل گاوزبان، سنبل-الطیب، بابونه، آویشن، خاکشیر، نعناع فلفلی، ختمی، به لیمو و اسطوخودوس نیز تولید و کشت می‌شود.

جدول ۱۰- مقدار تولید محصولات عمده کالاهای بخش کشاورزی استان همدان (تن)

شرح	۱۳۹۰	۱۳۹۱	۱۳۹۲	۱۳۹۳	۱۳۹۴	۱۳۹۵	۱۳۹۶	۱۳۹۷
زراعی	۳۸۴۶۲۴۶	۳۶۶۸۴۰۸	۳۳۹۸۶۶۴	۳۶۹۵۱۵۷	۳۳۸۴۶۶۶	۳۵۵۰۳۹۹	۳۲۳۵۶۳۲	۳۵۸۰۳۸۶
باغی و گلخانه ای	۶۰۶۹۰۶	۶۴۹۶۶۰	۶۳۰۳۰۹	۶۸۱۸۲۰	۵۶۱۱۹۲	۷۳۷۹۷۰	۷۳۱۴۸۵	۶۶۹۲۶۴
دامی و آبزیان	۵۹۹۸۰۹	۶۶۶۴۱۳	۵۴۳۲۳۳	۶۰۲۳۴۷	۴۷۲۲۰۰	۴۶۹۲۸۳	۴۸۱۷۲۳	۵۵۰۴۷۱
جمع تولید بخش کشاورزی	۵۰۵۲۹۶۱	۴۹۸۴۴۸۱	۴۵۷۲۲۰۶	۴۹۷۹۳۲۴	۴۴۱۸۰۵۸	۴۷۵۷۶۵۲	۴۴۵۵۸۴۰	۴۸۰۰۱۲۱

مأخذ: سازمان جهاد کشاورزی استان همدان

نمودار ۷- وضعیت زیربخش‌های بخش کشاورزی استان همدان در طی دوره زمانی ۹۷-۱۳۹۰
مأخذ: سازمان جهاد کشاورزی استان همدان

صادرات محصولات بخش کشاورزی استان همدان

در سال‌های اخیر با توجه به لزوم اجرای سیاست‌های اقتصاد مقاومتی، ایجاد تنوع در محصولات صادراتی و اهمیت و تأکید بر تجارت محصولات غیرنفتی به عنوان یکی از مباحث جدی در امر صادرات مطرح شده است. صادرات کالاهای کشاورزی هر منطقه (چه به عنوان کالای خام و چه فرآوری شده) یکی از مهمترین بخش‌های صادرات کالاهای غیر نفتی است. این بخش به دلیل وجود شرایط مساعد از جمله توانمندی‌های بالقوه موجود و همچنین شرایط آب و هوایی و اقلیم مناسب می‌تواند از طریق صادرات محصولات، ارزآوری بالایی برای کشور داشته باشد.

بر اساس آمارهای موجود، بخش کشاورزی استان همدان در سال‌های ۱۳۹۰ و ۱۳۹۱ بالاترین سهم را در بخش‌های صادراتی استان داشته که متأسفانه یا یک رکود ۳ ساله مواجه شده و مجدداً از سال ۱۳۹۵ رو به افزایش گذاشته است، دلیل عمده این کاهش را می‌توان بروز

خشکسالی و شرایط نامساعد جوی اعلام نمود. البته باید بیان داشت، متأسفانه بخش کشاورزی در کشور و به تبع آن استان همدان صادرات محور نبوده و زنجیره تولید ندارد و هدف صادراتی برای محصولات کشاورزی در همدان به ندرت وجود دارد و به تعبیری همچنان معیشت محور فعالیت می‌کند. طبیعی است که با کیفیت قابل توجه و تولیدات خوب هدر رفت بالا داشته و روز به روز از تعداد و میزان محصولات صادراتی آن کاسته شود.

کشمش، سیب زمینی، سیر، گردو، ترشیجات و شوربیجات، لبنیات و... تولید شده در استان همدان با کیفیت بالا و قابل عرضه در بازارهای بین‌المللی تولید می‌گردد اما عدم برندسازی و بسته‌بندی مطابق با استانداردهای بازار جهانی و عدم کنترل در عرضه محصولات کشاورزی، صادرات خرده‌پا در کنار موقعیت‌شناسی استفاده کشورهای همسایه از فرصت و رقابت جویی با بازار ایران نیز سبب کاهش صادرات محصولات این بخش گردیده است. بعلاوه کمبود صنایع تبدیلی و تکمیلی به خصوص در بخش کشاورزی در استان همدان منجر به خام فروشی و تحمل ضرر و زیان تولید کنندگان و صادرکنندگان در این بخش شده است.

بر اساس آمارهای دریافتی از سازمان صنعت، معدن و تجارت استان همدان، بخش کشاورزی در سال ۱۳۹۷ با اختصاص حدود ۲۸.۹ درصد از ارزش کل صادرات استان همدان رتبه دوم را در بین کالاهای صادراتی استان به خود اختصاص داده است. این بخش از لحاظ ارزشی بیش از ۴۵ میلیون و ۶۷ هزار دلار و وزنی نیز حدود ۳۲ هزار تن بوده که نسبت به مدت مشابه در سال گذشته (حدود ۵۲ هزار تن وزن به ارزش ۵۷ میلیون ۱۲۰ هزار دلار) ۳۸ درصد از نظر وزنی و ۲۱ درصد نیز از لحاظ ارزشی کاهش داشته است. عمده دلیل آن را می‌توان به ممنوعیت صادرات سیر، سیب زمینی و پیاز که عمده محصولات تولیدی بخش کشاورزی استان است در برهه‌ای از زمان دانست که صادرات این بخش را به مقدار قابل توجهی کاهش داد. مطابق مستندات ارایه شده در سال ۱۳۹۷ کشمش به عنوان مهم‌ترین کالای صادراتی استان شناخته شده که دو نوع

تیزابی و انگوری آن در سرجمع با صادرات حدود ۲۸ میلیون دلاری دومین کالای عمده صادراتی استان شناخته شده است. از مهمترین دلایل این افزایش چشمگیر را می‌توان این موضوع دانست که با همت مسئولین در سال ۱۳۹۷ بیشتر صادرات محصولات کشاورزی تولید داخل استان به طور مستقیم از گمرک استان انجام گرفت و نسبت به سال‌های گذشته کمتر از سایر استان‌ها ارسال گردید. همچنین اختصاص یارانه صادراتی به کشمش استان همدان از سوی دولت موجب رونق صادرات این محصول گردید.

لازم به توضیح است که علاوه بر تولید سیب‌زمینی، سیر، گردو، انگور و کشمش که از محصولات شاخص تولیدی و صادراتی بخش کشاورزی استان همدان هستند، در سال ۱۳۹۷ ارایه تسهیلات و حمایت از تولید گیاهان دارویی، گل محمدی و زعفران در استان موجب گردید تا علاوه بر رونق و تنوع در تولید این محصولات، گام‌های موثری با توجه به معضل کم آبی استان در راستای تولیدات کم آب‌بر برداشته شود. در مجموع محصولات صادراتی این بخش بالغ بر ۴۰ قلم کالا است.

جدول ۱۱- ارزش صادرات کالاهای بخش کشاورزی استان همدان (هزار دلار) طی دوره

زمانی ۹۷-۱۳۹۰

شرح	۱۳۹۰	۱۳۹۱	۱۳۹۲	۱۳۹۳	۱۳۹۴	۱۳۹۵	۱۳۹۶	۱۳۹۷
ارزش صادرات کالاهای بخش کشاورزی	۲۷.۷	۳۱	۲۴	۲۶.۵	۴۳.۹	۶۹.۷	۵۷	۴۵.۶

مأخذ: سازمان صنعت، معدن و تجارت استان همدان

۲-۴- نقاط قوت، ضعف، فرصت‌ها و تهدیدهای بخش کشاورزی استان همدان

باتوجه به اینکه موفقیت هر پروژه در شناسایی نقاط قوت، ضعف، فرصت‌ها و تهدیدها می‌باشد. لذا برنامه‌ریز وقتی اطلاع کافی از پتانسیل‌ها، امکانات و محدودیت‌های منطقه مورد مطالعه نداشته باشد قادر به ارائه برنامه جامعی نخواهد بود. در زمینه توسعه بخش کشاورزی نیز

برنامه ریزی و ارایه پیشنهادات توسعه متوازن آن منوط به شناسایی و در نظر گرفتن این نقاط قوت، ضعف، فرصت ها و تهدیدها می باشد.

نقاط قوت	نقاط ضعف
۱- وجود پتانسیل بالا در حوزه تولیدی بخش کشاورزی و تولید محصولات با کیفیت صادرات (احراز رتبه های برتر کشوری در تولید محصولاتی چون سیر، گردو، کشمش، سیب زمینی و ...)	۱- ضعف تبلیغات در معرفی توانمندی ها و مزیت های استان حتی در سطح کشور
۲- وجود ارتفاع و آب و هوای متناسب جهت رونق زیر بخش های بخش کشاورزی (دامپروری، شیلات، زراعت، باغداری و گلخانه)	۲- کمبود اعتبارات و تسهیلات سرمایه ای برای این بخش
۳- هدایت بخش کشاورزی استان به سوی تغییر در الگوی کشت و استفاده از ارقام مقاوم به خشکی و همچنین ترویج کشت های کم آب بر	۳- هزینه بالای حمل و نقل و بیمه
۴- سابقه طولانی زراعت و باغداری در استان	۴- فرسودگی ماشین آلات خط تولید و ضعف دسترسی به تکنولوژی های برتر و به روز دنیا
۵- وجود منابع آبی قابل اتکا در سطح استان مانند چشمه ها، سراب ها، قنات ها و ...	۵- نوسانات شدید نرخ ارز در سال های اخیر و بالا رفتن قیمت مواد اولیه تولید
۶- امکان ایجاد و توسعه فعالیت های تولیدی وابسته چون شیلات، پرورش کروکودیل، زالو و ..	۶- عدم سرمایه گذاری و کمبود منابع جهت ایجاد و تکمیل و توسعه صنایع تبدیلی و تکمیلی در استان
۷- ترویج و حمایت از کشت در گلخانه ها، کشت نشاء، انواع آبیاری تحت فشار، کشاورزی حفاظتی، استفاده از رقم های گندم مقاوم به کم آبی و ...	۷- فقدان نام تجاری بین المللی برای محصولات برتر بخش کشاورزی استان
۸- وجود صنایع تبدیلی خوب و قابل توسعه در برخی محصولات (مانند لبنیات، کشمش و ...)	۸- کیفیت پایین محصولات تولیدی و یا بسته بندی آنها
	۹- وجود مراجع متعدد و بوروکراسی زیاد جهت انجام امور مربوط به صادرات استان
	۱۰- نسبت پایین ضریب توثیق اسناد گلخانه ای و روستایی و کشاورزی
	۱۱- بالا بودن هزینه اولیه تولید در این بخش (تامین سوخت، بذر، کود و ...)
	۱۲- کمبود سرمایه و سرمایه گذاری لازم جهت رونق و توسعه این بخش و بالا بودن نرخ تسهیلات بانکی

فرصت‌ها	تهدیدها
۱- امکان برگزاری همایش‌ها و نمایشگاه‌های بین‌المللی و کشوری جهت معرفی استان و پتانسیل‌های موجود ۲- امکان ایجاد و توسعه بازارچه‌های محلی از محصولات تولیدی استان ۳- نزدیکی به مرزهای بازرگانی غرب کشور ۴- برنامه‌ریزی موثر و اجرایی جهت ایجاد زیرساخت‌های مناسب توسعه صادرات غیر نفتی ۵- توسعه و گسترش شهرک‌های کشاورزی در سطح استان به تناسب ظرفیت‌های تولیدی در هر منطقه ۶- وجود سراب‌ها و منابع آبی مناسب جهت توسعه فعالیت حوزه شیلات و آبرزی پروری ۷- وجود نخبگان دانشگاهی و اساتید صاحب نظر در حوزه کشاورزی در دانشکده‌های کشاورزی سطح استان	۱- انجام مقدار قابل توجهی از صادرات استان به صورت پبله‌وری ۲- ضعف بازاریابی مناسب و اصولی برای فروش محصولات تولیدی استان ۳- تجهیز و پیشرفت خطوط ترانزیتی، ریلی و هوایی در سایر استانهای کشور ۴- تحریم بانک‌های کشور و فقدان گشایش اعتبارات اسنادی برای صادرکنندگان استان ۵- فقدان آشنایی با مقررات حاکم بر بازارهای بین‌المللی ۶- عدم توجه و تحلیل سلیقه مصرف‌کنندگان در بازارهای خارجی و داخلی ۷- افزایش قیمت تمام شده محصولات تولیدی استان نسبت به کالاهای مشابه خارجی ۸- شناخت ناکافی کشور از پتانسیل‌های تولیدی استان همدان ۹- صادرات محصولات تولیدی استان به صورت فله‌ای و بدون بسته‌بندی مناسب سلیقه بازار ۱۰- عدم حضور در نمایشگاه‌های بین‌المللی جهت معرفی فرصت‌ها و محصولات استان ۱۱- وابستگی به بازارهای هدف محدود و تکیه بر بازار متزلزل عراق

۲-۵- نتیجه گیری و ارایه پیشنهادهای راهبردی:

با نگاه کلی به مطالب گفته شده می بینیم که بخش کشاورزی در استان همدان از لحاظ اقتصادی و استراتژی نقش مهمی را ایفا می کند چرا که از یک سو حدود یک سوم اشتغال استان را به طور مستقیم ایجاد نموده و از سویی دیگر با رونق خود تأثیر بسزایی در صادرات استان و رونق بخش صنعت و خدمات از طریق توسعه صنایع تبدیلی و تکمیلی و حمل و نقل و ... دارد.

بر اساس آمارهای دریافتی از سازمان جهاد کشاورزی استان همدان به طور میانگین در سالهای مورد مطالعه در مجموع کل تولیدات محصولات زراعی، باغی و دامی در استان همدان ۴ میلیون و ۷۵۲ هزار تن بوده است که ۶۵۸ هزار تن آن در بخش باغی و گلخانه‌ای، ۵۴۹ هزار تن در بخش دامی و آبزیان و بقیه حدود ۳ میلیون و ۵۴۴ هزار تن در حوزه زراعت است. همانطور که از آمارها و نمودار زیر مشخص است کشاورزی در این استان با اختلاف قابل ملاحظه‌ای بر پایه زراعت استوار است.

از آنجا که اقتصاد مقاومتی در بخش کشاورزی به معنای تلاش برای حداکثر استفاده از امکانات موجود جهت تولید محصولات به منظور کاهش وابستگی به نفت و سایر کشورهاست، لذا سرمایه‌گذاری در بخش کشاورزی که در اکثر استان‌های کشور مهمترین بخش تولیدی منطقه محسوب می‌گردد و سهم عمده‌ای از تولید ناخالص داخلی و اشتغال منطقه را به خود اختصاص می‌دهد، می‌تواند مصداق تحقق اهداف اقتصاد مقاومتی و یکی از مؤثرترین استراتژی‌های کاهش فقر و گرسنگی و ایجاد توسعه پایدار کشور باشد. در نهایت از مطالب عنوان شده میتوان چند نکته اساسی را نتیجه گرفت:

— تهیه برنامه جامع برای توسعه بخش کشاورزی و تعیین اولویت‌های سرمایه‌گذاری در این بخش به منظور توسعه و افزایش سرمایه‌گذاری

- استفاده از شیوه‌های جدید کشت مبتنی بر علم و مکانیزه کردن مزارع به منظور افزایش بهره‌وری و بازدهی کشت
- استفاده از ظرفیت‌های دانشگاهی به منظور علم محور کردن کشاورزی و توجه به بحران‌های محیط‌زیستی و تلاش در جهت کاهش آلودگی‌های شهری و روستایی
- تغییر نگاه تجار کشور از واردات به صادرات و ایجاد آمادگی و زیرساخت‌های لازم برای صادرات محصولات کشاورزی برای حضور و رقابت در بازار جهانی
- از آنجا که بخش کشاورزی تحت تأثیر شرایط جوی و ناملايمات طبیعی وجود دارد، لذا خسارت بخش کشاورزی مانند سرمازدگی، خشکسالی، سيل و بیماری‌های اپیدمی موجب تضعیف این بخش تولیدی می‌گردد و لازم است که تمهیدات ویژه‌ای برای جبران خسارت کشاورزان اندیشیده شود و از آنجا که مشکلات این بخش در قالب حوادث غیرمترقبه قابل تعریف است، می‌توان بخش قابل توجهی از اعتبارات حوادث غیرمترقبه را به پرداخت خسارات بخش کشاورزی اختصاص داد.
- تقویت بازرگانی بخش کشاورزی به موازات تولید با همکاری سایر بخش‌ها و دستگاه‌ها
- تعیین قیمت منصفانه برای خرید تضمینی محصولات کشاورزی
- حمایت از مخترعان، مبتکرین و تولید کنندگان محصولات و صنایع بالادستی و پایین‌دستی مرتبط با این حوزه و همچنین تلاش برای خودکفایی و استقلال در این زمینه
- مدیریت منابع آب‌های زیرزمینی از طریق؛ ایجاد سازمان احیاء قنوات، ترویج و گسترش شبکه آبیاری تحت فشار، توجه به مهار آب‌های سطحی و احداث سدهای زیرزمینی برای مهار منابع آب‌های زیرزمینی و استفاده از پساب‌های تصفیه شده برای تولید محصولات کشاورزی

- جلوگیری از واردات بی‌رویه محصولات و نیز تجهیزات کشاورزی و برخورد جدی و قاطعانه با قاچاقچیان و همچنین دلالتان فعال در این عرصه از طریق ایجاد سیستم نظارتی، بهبود فرایند کاشت، داشت، برداشت، حمل و نقل و توزیع و نیز خدمات انبارداری و سردخانه‌ای

- یکپارچه‌سازی زمین‌های کشاورزی از طریق اقداماتی مانند؛ ایجاد تعاونی‌های تولیدی و نیز تعاونی‌های خدمات روستایی به منظور افزایش بهره‌وری و ارتقا میزان تولید

- انجام محاسبات دقیق، طراحی و عملیاتی نمودن سیستم‌های لازم برای اطلاع‌رسانی به منظور جلوگیری از تولید مازاد و هدر رفت تولیدات کشاورزان و به عبارت دیگر برای ایجاد تعادل در میزان عرضه و تقاضای محصولات کشاورزی، متناسب با نیاز صادراتی و مصرف سالانه داخلی

- تقویت و گسترش برنامه‌های آموزشی در این زمینه از طریق اقداماتی مانند؛ تربیت و اعزام مروج کشاورزی حرفه‌ای و به ویژه ایجاد شبکه تلویزیونی تخصصی تحت عنوان؛ «شبکه روستا»، «شبکه سبز» یا «شبکه کشاورزی» و ...

۳- بخش خدمات

بخش خدمات اقتصاد که به عنوان فاز سوم از توسعه در اقتصاد کشورهای توسعه‌یافته بعد از

بخش کشاورزی و صنعت (فازهای اول و دوم توسعه در گذر زمان)، جایگاه مناسبی در دهه‌های اخیر به خود اختصاص داده که در عصر حاضر برخی از اقتصاددانان از آن به عنوان موتور رشد اقتصادی کشورهای توسعه‌یافته نیز یاد می‌کنند. در این منظر

برای شناخت اقتصاد خدمات باید به تعریف مشخصی از این بخش پردازیم. این تعریف می-تواند عامل مهمی در آشنایی و شناخت از فاز سوم توسعه باشد که هدف تعیین مرزبندی‌های مناسب و بیان برخی ویژگی‌های اساسی این بخش می‌باشد، البته در میان نظریات و دیدگاه‌های مختلف در مرزبندی‌های این بخش اختلافاتی وجود دارد ولی اکثر دیدگاه‌ها دارای ویژگی‌های مشترک اساسی هستند. «به مجموعه فعالیت‌های نامحسوس اقتصادی که تولید و مصرف آن در زمان واحد بوده و در معامله، مالکیت چیزی را به دنبال ندارد، خدمات گویند». از ویژگی‌های دیگر این بخش می‌توان به ناهمگونی، گستره وسیع آن و اینکه کیفیت خدمات را نمی‌توان براساس تنها خروجی آن بررسی کرد و تمامی جزییات فرایند ارایه خدمت به مشتری می‌تواند در تعیین کیفیت این بخش مؤثر باشد.

۳-۱- وضعیت اشتغال بخش خدمات استان همدان

افزایش درآمد سرانه و رشد بالاتر بهره‌وری نیروی کار در بخش کالایی (صنعت و کشاورزی) نسبت به بخش خدمات دو عامل اصلی مؤثر بر افزایش سهم اشتغال بخش خدمات هستند. عوامل فرعی دیگری نیز که بر افزایش سهم اشتغال بخش خدمات مؤثر هستند عبارتند از: رشد شهرنشینی، افزایش میزان مشارکت زنان در بازار کار، نسبت جمعیت زیر چهارده سال به کل جمعیت، نسبت جمعیت بالای ۶۵ سال به کل جمعیت و... که البته مهمترین عامل افزایش سهم اشتغال در بخش خدمات ایران رشد شهرنشینی بوده است و دو عامل مهم دیگر یعنی «درآمد سرانه» و «شکاف بهره‌وری نیروی کار در بخش کالایی و خدمات» در اولویت بعدی قرار می‌گیرند.

براساس آمارهای منتشر شده مرکز آمار ایران مشاهده می‌گردد که سهم اشتغال بخش خدمات در کل کشور و استان همدان در سطح بسیار بالاتری (حدود ۲ برابر) نسبت به اشتغال سایر بخش‌های تولیدی است.

باید اذعان نمود، وقتی بخش قابل توجهی از اشتغال کشور متمرکز بر بخش خدمات است، بنابراین اگر سیاست‌های بازار کار معطوف به این بخش از اقتصاد نباشد، فعالیت‌های اقتصادی بخش خدمات از جنس توزیعی می‌شود، لذا باید اشتغال بخش خدمات مولد باشد چرا که خدمات غیرمولد نمی‌تواند ارزش افزوده ایجاد کند.

در حال حاضر، دو سوم فعالیت‌های اقتصادی را بخش خدمات به خود اختصاص داده است. رشد روز افزون تجارت در بخش خدمات نسبت به تجارت کالا سریع‌تر انجام می‌شود و علاوه بر این، بیشترین نیروی کار در این بخش شاغل هستند که می‌توان به اشتغال ۴۸ درصدی از اشتغال کل ایران در این بخش اشاره کرد. خدمات بخش مهمی از اقتصاد جهان خصوصاً کشورهای در حال توسعه را تشکیل می‌دهد. اما اگر به اعتقاد بخشی از کارشناسان اشتغال در خدمات احساس نمی‌شود به دلیل این است که اشتغال در بخش خدمات مولد نبوده است، باید به سمتی پیش رویم که اشتغال ایجاد شده در بخش خدمات مولد و ارزش‌آفرین باشد.

توزیع جمعیتی در استان همدان در طی سال‌های اخیر بگونه‌ای بوده است که هر ساله سهم شهرنشینی افزایش یافته و مناطق روستایی خالی از سکنه شده است. بررسی‌ها نشان می‌دهد مهمترین دلیل این امر کم آبی در مناطق کشاورزی شمال استان، بالا رفتن هزینه‌های تولید کشاورزی (که غالباً در مناطق روستایی مستقر می‌باشند) و همچنین افزایش استقبال مردم برای ورود به بخش خدمات با محوریت خدمات گردشگری می‌باشد.

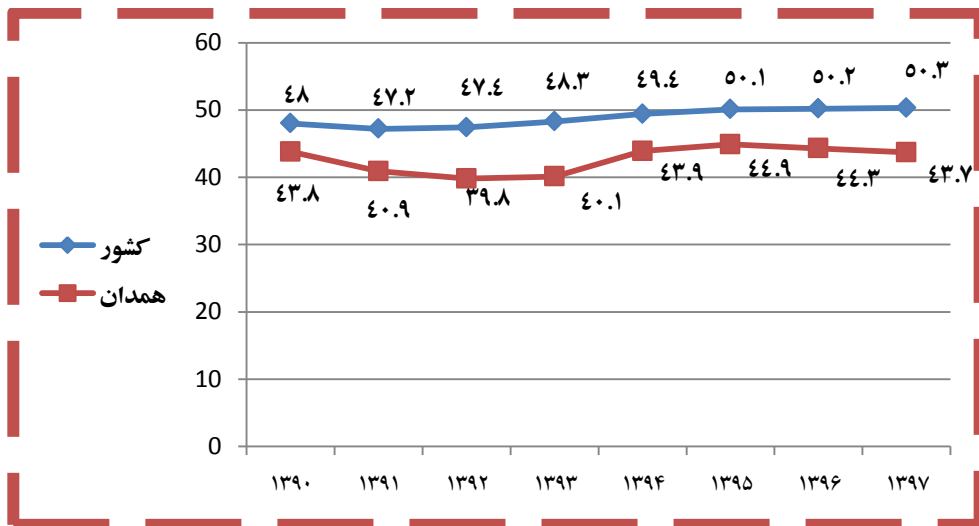
در نگاه واقع‌بینانه اگر توجه جدی به شکل‌گیری مشاغل غیر رسمی و بعضاً کاذب در حوزه گردشگری و توریسم‌پذیری این استان نشود، منجر به ایجاد اخلاص در اقتصاد و فرهنگ و امنیت استان خواهد شد، اما توجه و هدایت این مسیر می‌تواند گام مؤثری در رونق گردشگری و اشتغالزایی در استان باشد.

جدول ۱۲- سهم اشتغال بخش خدمات استان همدان در قیاس با کشور

۱۳۹۷	۱۳۹۶	۱۳۹۵	۱۳۹۴	۱۳۹۳	۱۳۹۲	۱۳۹۱	۱۳۹۰	
۵۰.۳	۵۰.۲	۵۰.۱	۴۹.۴	۴۸.۳	۴۷.۴	۴۷.۲	۴۸	کشور
۴۳.۷	۴۴.۳	۴۴.۹	۴۳.۹	۴۰.۱	۳۹.۸	۴۰.۹	۴۳.۸	همدان

مأخذ: مرکز آمار ایران

همانطور که از نمودار (۸) مشخص است سهم اشتغال بخش خدمات استان همدان در طی دوره زمانی مورد مطالعه در سطح پایبندی در قیاس با کشور قرار دارد.

نمودار ۸- سهم اشتغال بخش خدمات استان همدان در مقایسه با کشور

مأخذ: مرکز آمار ایران

۳-۲- بررسی وضعیت شاخص‌های بخش خدمات استان همدان

۱- ارزش افزوده بخش خدمات

براساس تعریف مرکز آمار ایران بخش خدمات از گروه‌های شغلی مانند عمده و خرده‌فروشی، هتل و رستوران، حمل‌ونقل و ارتباطات، واسطه‌گری مالی، مستغلات، کرایه و خدمات کسب و کار، امور عمومی، آموزش، بهداشت و مددکاری، خدمات اجتماعی و شخصی و خانگی تشکیل شده است. همانگونه که آمارها نشان می‌دهند در سال‌های مورد مطالعه بیشترین سهم ارزش افزوده ایجاد شده در تولید ناخالص داخلی در سطح کشور و در استان همدان مربوط به بخش خدمات بوده است به طوری که بر اساس آخرین آمار منتشر شده در سال ۱۳۹۵ سهم ارزش افزوده این بخش از کل GDP کشور حدود ۵۰٪ و از GDP استان همدان نیز ۶۴.۴٪ بوده است و این نشان از سطح بالای اثر گذاری این بخش در اقتصاد ملی و منطقه‌ای دارد.

البته افزایش نقش بخش خدمات در توسعه اقتصادی می‌تواند نوید بخش آینده‌ای مطلوب برای کشور باشد، زیرا همبستگی میان بخش خدمات و توسعه اقتصاد کشور یکی از مسائلی است که اقتصاددانان بر آن تأکید دارند. بنا به گفته کارشناسان اقتصادی مهمترین نقطه قوت کشورهای پیشرفته در توسعه اقتصادی تقویت بخش خدمات است.

در جداول زیر بر اساس آمارهای منتشر شده مرکز آمار ایران ارزش افزوده ایجاد شده توسط بخش خدمات در کشور و استان همدان به علاوه سهم ارزش افزوده ایجاد شده بخش خدمات از کل ارزش افزوده استان همدان و سهم ارزش افزوده بخش خدمات استان همدان از کل

ارزش افزوده بخش خدمات کشور آورده شده است. آمارها نشان می‌دهند که طی سال‌های اخیر در بخش خدمات استان همدان زیربخش عمده فروشی و خرده فروشی اولین جایگاه را در ایجاد ارزش افزوده این بخش داشته و به طور میانگین حدود یک سوم ارزش افزوده بخش خدمات استان و ۲ درصد ارزش افزوده این زیر بخش را در کشور تأمین می‌کند که از مهمترین عوامل مؤثر بر آن را می‌توان به توان بالای تولید استان در برخی محصولات به کشاورزی دانست که از نظر کیفیت در سطح کشور مقام اول را دارند و در کنار آن خوشه‌های صنعتی فعال صنایع دستی و موقعیت جغرافیایی استان می‌تواند دلایل مناسبی برای بالا بودن سطح عمده فروشی و در کنار آن خرده فروشی در استان باشند. پس از آن زیر بخش املاک و مستغلات در ایجاد ارزش افزوده بخش خدمات نقش داشته است. گفتنی است به دلیل اینکه غالب اقتصاد استان همدان مبتنی بر صنعت نبوده، سرمایه‌ها در همدان بیشتر به سمت خرید و فروش ملک سرازیر می‌شود و این موضوع باعث شده افزایش قیمت مسکن در این شهر بیشتر از سایر شهرهای اطراف رخ دهد و همچنین محدود بودن شهر همدان یکی دیگر از علل گرانی مسکن است که باید مسئولان شهرسازی شهر را گسترش دهند و به سمت شهرک‌سازی بروند. زیر بخش حمل و نقل، انبارداری و پست در سایر سال‌ها بجز سال ۱۳۹۰ بیشترین میزان ارزش افزوده بخش خدمات استان همدان را تأمین می‌نماید که عمده دلایل آن استقرار صنایع فرا استانی محصولات کشاورزی معادن و همچنین موقعیت استان به عنوان شاهراه ارتباطی استان- های جنوب و غرب کشور و مراکز مصرف داخل و نیز وجود واحدهای بزرگ صنعتی ذوب آهن اسدآباد فولاد ویان صنایع پتروشیمی صنایع مصالح ساختمانی، فعالیت‌های اقتصادی چند وجهی استان در زمینه‌های صنعتی، کشاورزی، خدمات جاذبه‌های گردشگری دانشگاه‌ها، مراکز مهم درمانی، پادگان‌های آموزشی و ... می‌باشد که باعث رونق بخش حمل و نقل استان همدان گردیده است.

بر این اساس می‌توان بیان داشت برای بالا بردن ارزش افزوده بخش خدمات استان که در نتیجه آن رونق کسب و کار ایجاد می‌گردد توجه به سایر زیربخش‌های بخش خدمات از جمله فعالیت خدماتی مربوط به تأمین جا و غذا، اطلاعات و ارتباطات، آموزش، فعالیت‌های مربوط به سلامت انسان و مددکاری اجتماعی که تأثیر بسزایی در بخش گردشگری به عنوان یکی از مهمترین زمینه‌های رونق و توسعه اقتصادی استان ضروری به نظر می‌رسد.

شرح	۱۳۹۰	۱۳۹۱	۱۳۹۲	۱۳۹۳	۱۳۹۴	۱۳۹۵
گروه خدمات	۳۰۴۳۱۷۵	۴۹۰۰۹	۲۸۰۱۰۱۴	۵۶۵۵۹	۵۸۳۳۸۰۷	۷۱۲۲۴۵۵
عده فروشی و خرده فروشی، تعمیر وسایل نقلیه و کالاها	۷۸۱۲۸۶	۱۴۰۰۷	۹۸۱۶۸۷	۱۷۶۷۹	۲۷۴۸۸	۳۴۹۴۵
حمل و نقل و انبارداری و پست	۳۵۸۵۴۴	۴۹۴۴	۶۸۹۴۱۰	۶۸۶۵	۱۴۰۳۶	۱۴۹۷۸
فعالیت خدماتی مربوط به تأمین جا و غذا	۶۶۰۱۵	۷۷۷	۸۹۴۳۱	۹۹۷	۱۷۱۰	۱۹۹۴
اطلاعات و ارتباطات	۱۰۹۸۶۷	۵۵۰	۱۳۰۷۹۹	۶۵۳	۹۷۵	۵۷۳
فعالیت های مالی و بیمه	۱۷۶۴۷۷	۱۲۷۰	۲۰۸۱۰۸	۱۵۵۱	۱۳۶۳	۱۶۷۰
املاک و مستغلات	۷۰۸۹۱۱	۱۱۰۳۷	۹۲۸۱۱۷	۱۰۳۴۳	۱۳۵۹۰۶۷	۲۰۷۶۸
فعالیت های حرفه ای، علمی و فنی	۴۲۷۳۰	۲۱۳	۴۸۶۵۴	۲۳۳	۴۲۹	۴۷۹
فعالیت های اداری و خدمات پشتیبانی	۱۶۰۵۳	۲۱۴	۲۱۱۹۳	۳۰۰	۵۴۲	۶۹۱
اداره امور عمومی، و خدمات شهری	۳۰۳۸۴۳	۵۷۸۷	۳۴۵۵۰	۶۱۰۹	۵۲۹۹۶	۱۰۶۰۰
آموزش	۲۲۰۷۰۷	۴۷۹۹	۲۵۱۵۷۰	۵۶۳۱	۷۸۶۶	۹۰۹۷
فعالیت های مربوط به سلامت انسان و مدد کاری اجتماعی	۲۰۴۶۰۸	۴۸۵۳	۲۳۰۴۵۳	۵۳۷۲	۳۴۹۰۱۱	۹۶۲۰
سایر خدمات عمومی، اجتماعی، شخصی و خانگی	۵۶۱۸۵	۶۰۸	۷۳۹۰۲	۸۱۲۶	۱۱۶۸۷۰	۱۶۶۲

جدول ۱۴- سهم ارزش افزوده زیر بخش های بخش خدمات استان همدان از استان و کشور
(میلیارد ریال)

شرح	۱۳۹۰	۱۳۹۱	۱۳۹۲	۱۳۹۳	۱۳۹۴
عمده فروشی و خرده فروشی	۲۸.۵۸	۳۱.۲۶	۳۲.۶۴	۲۹.۵۴	۲۵.۵۸
حمل و نقل	۱۰.۰۹	۱۲.۱۴	۱۱.۶۶	۱۵.۰۸	۱۵.۳۵
تأمین جا و غذا	۱.۴۶	۱.۷۶	۱.۸۱	۱.۸۴	۲.۰۴
اطلاعات	۱.۱۲	۱.۱۵	۰.۴۶	۱.۰۵	۰.۵۹
فعالیت های مالی و بیمه	۲.۵۹	۲.۷۴	۲.۰	۱.۴۷	۱.۷۱
املاک و مستغلات	۲۲.۵۲	۱۸.۲۹	۲۰.۴۵	۲۱.۴۱	۲۱.۲۸
فعالیت های حرفه ای	۰.۴۳	۰.۴۱	۰.۴۰	۰.۴۶	۰.۴۹
فعالیت های اداری	۰.۴۶	۰.۵۳	۰.۵۲	۰.۵۸	۰.۷۱
اداره امور عمومی	۱۱.۸۱	۱۰.۸۰	۹.۹۴	۹.۹۳	۱۰.۸۶
آموزش	۹.۷۹	۹.۹۶	۱۰.۱۱	۸.۴۵	۹.۳۲
فعالیت های مربوط به سلامت	۹.۹۰	۹.۵۰	۸.۲۴	۸.۸۴	۹.۸۶
سایر	۱.۲۴	۱.۴۶	۱.۲۸	۱.۳۵	۱.۵۰

مأخذ: مرکز آمار ایران

به منظور تبیین دقیقتر، در نمودار (۹) وضعیت ارزش افزوده زیر بخش های بخش خدمات استان همدان در طی دوره زمانی ۹۴-۱۳۹۰ آورده شده است.

و اشتغالزایی در این حوزه را دارد در ادامه سعی گردیده تا به تحلیل وضعیت بخش گردشگری استان همدان به عنوان نماگر اصلی بخش خدمات پرداخته شود.

۴- بخش گردشگری

شورای جهانی سفر و گردشگری^۳ (WTTC) در تازه‌ترین ارزیابی سالانه خود، اثرات بخش سفر و گردشگری را بر اقتصاد و اشتغال جهان اندازه‌گیری کرده است. بر اساس یافته‌های این گزارش که در آن ۱۸۵ کشور از ۲۵ منطقه جهان مورد بررسی قرار گرفته‌اند، بخش سفر و گردشگری سهمی ۱۰/۴ درصدی از تولید ناخالص داخلی جهان در ۲۰۱۸ داشته و بیش از

۳۱۹ میلیون شغل معادل ۱۰ درصد از کل اشتغال جهان، در این سال به واسطه این بخش ایجاد شده است. در همین حال، افزایش مداوم شمار خانوار طبقه متوسط و رشد قابل توجه مخارج جهانی مصرف‌کنندگان، بار دیگر کمک کرد تا رشد این بخش با رسیدن به سطح ۳/۹ درصدی از رشد اقتصادی جهان برای هشتمین سال پیاپی پیشی بگیرد.

با توجه به افق پیش‌روی صنعت گردشگری در ایران که مختصات آن در سند چشم‌انداز ۲۰ ساله تدوین شده است ایران در سال ۱۴۰۴ می‌بایست میزبان ۲۰ میلیون گردشگر باشد و درآمد ۲۰ میلیارد دلاری را از بازار جهانی جهانگردی کسب کند. نظر به این که ضرورت توسعه و رشد این صنعت در سند فوق مورد توجه قرار گرفته است و از آنجا که کشور با توجه به

توانمندی عظیمی که در این حوزه دارد زمینه گسترش هرچه بیشتر آن را دارا است، بنابراین نگاه اقتصادی داشتن به این صنعت در حال رشد بیش از پیش ضرورت پیدا می‌کند. همچنین زمانی که ما با رویکرد اقتصاد مقاومتی به این مقوله توجه کنیم لزوم توجه به این بخش از اقتصاد و استفاده از ظرفیت‌های نهفته آن، از قوه به فعل درآوردن این ظرفیت‌ها بیشتر نمایان می‌شود. به عبارتی توسعه هر چه بیشتر صنعت گردشگری خود عاملی می‌شود که ما در منابع درآمدی کشور تنوع ایجاد کنیم و وابستگی ما به نفت (به عنوان اصلی‌ترین منبع درآمدی کشور) را کاهش دهیم. البته لازمه آن توجه و برنامه‌ریزی برای توسعه تمام نقاط دارای پتانسیل گردشگری در کشور است.

استان همدان نیز به عنوان پایتخت تاریخ و تمدن کشور با وجود تاریخی غنی و جاذبه‌های طبیعی بی‌نظیرش می‌تواند در این زمینه گزینه مناسبی برای توجه بیشتر و سرمایه‌گذاری هدفمندتر باشد که لازمه آن مطالعه و پژوهش بیشتر و شناسایی توانایی‌ها و مشکلات منطقه به منظور دستیابی به توسعه گردشگری و جذب توریست و در نهایت استفاده از منافع حاصل از آن باشد.

ارایه خدمات درمانی (با وجود مراکز درمانی و تخصصی‌تر در استان نسبت به استان‌های همجوار و غرب کشور)، آموزشی (وجود دانشگاه‌های دولتی و غیر دولتی با طراز علمی بالا و مطرح در کشور و فعالیت‌های آموزشی و علمی و بهره‌گیری از اساتید متخصص و مجرب در دانشگاه‌ها و مراکز علمی، برگزاری همایش‌های علمی - تخصصی و ارایه فناوری‌های علمی - آموزشی در سطوح بین‌المللی و داخلی)، از سوی دیگر برخورداری این منطقه از شرایط اقلیمی و آب و هوای مساعد جهت برگزاری ورزش‌های تابستانی و زمستانی و همچنین آثار تاریخی بی‌شمار و دیدنی از مهمترین عواملی هستند که می‌توانند در رونق و توسعه گردشگری استان همدان نقش داشته باشند. همچنین استان همدان در بعد ورزشی، اقتصادی، بازرگانی و ... نیز

دارای توانمندی‌های قابل توجهی است و می‌تواند از این نظر نیز، میزبان گردشگران و مسافران باشد، در نهایت و از همه مهمتر وجود آثار باستانی و میل به بازدید آثار تاریخی فرهنگی و بهره‌گیری از لذت تماشای جاذبه‌های طبیعی استان و در صدر همه غار تاریخی و بی‌بدیل علیصدر می‌باشد که می‌تواند موجب رونق این صنعت گردد و در نتیجه روزه امید اقتصادی در استان و حتی در منطقه باشد. از اینرو در ادامه به بررسی وضعیت صنعت گردشگری استان همدان پرداخته می‌شود.

۴-۱- تحولات بخش گردشگری استان همدان

توجه به صنعت گردشگری به عنوان سومین صنعت درآمدزای جهان، می‌تواند اقتصاد ملی و استانی را توسعه دهد. در حقیقت با بروز شرایط نامساعد جوی و کم‌آبی‌های اخیر در کنار تحریم‌ها و اهداف مورد انتظار در اقتصاد مقاومتی که تکیه بر داشته‌ها و تقویت توانایی‌های داخلی سرلوحه امور اقتصادی کشور قرار گرفته است، در سراسر کشور به ویژه استانی چون همدان که غنی از جاذبه‌های گردشگری بین‌المللی بوده و در خلق صنایع دستی با شهرت جهانی سابقه‌ای کهن دارد، بخش گردشگری و صنایع دستی به عنوان امید رونق اقتصادی و توسعه به حساب می‌آید.

انتخاب استان همدان به عنوان پایتخت گردشگری کشورهای آسیایی در سال ۲۰۱۸ نقطه عطفی در تاریخ گردشگری استان به شمار می‌آید. میزبانی کنفرانس بین‌المللی همدان پایتخت گردشگری آسیا در سال ۲۰۱۸ و نشست بین‌المللی اعضای سازمان جهانی گردشگری (UNWTO) دو رویداد مهم و تأثیرگذار در بخش گردشگری کشور و استان همدان به شمار می‌آید که به واسطه آن برنامه‌ها و اتفاقات ملی و بین‌المللی بزرگی را تجربه کرد و نتایج و آثار قابل تأملی بر اقتصاد و روابط بین‌المللی منطقه برجای گذاشت که از آن جمله می‌توان

گفت در شرایطی که برخی کشورها در تلاشند فضای ایران را ناامن جلوه بدهند، این رویداد نشان داد که کشور ما یکی از امن ترین کشورهای دنیا به خصوص برای گردشگران است و اسم استان همدان را در لیست مقاصد گردشگری جهانی پررنگ تر جلوه داد.

همچنین باید گفت که در حال حاضر یک اتفاق بسیار بزرگ در حوزه هتل سازی همدان رخ داده است و احداث چند باب هتل، هتل آپارتمان و خانه های بوم گردی و که ساخته شده اند و یا در حال ساخت و ساز هستند که رونق صنعت گردشگری در استان را نوید می دهند.

۴-۲- بررسی و تحلیل شاخص های بخش گردشگری استان همدان

استان همدان از جمله استان ها و مناطقی است که زیبایی ها و جاذبه های بکر و منحصر به فرد طبیعت را در کنار آثار تاریخی، فرهنگی و بناهای بازمانده از دوران باستان یکجا به مسافران و علاقمندان هدیه می کند و به همین دلیل همه ساله جمع کثیری از ایرانگردان و جهانگردان خارجی در ایام مختلف از جاذبه های توریستی و سیاحتی این استان دیدن می کنند.

در بیان مشخصات طبیعی استان همدان باید گفت که یکی از استان های غربی و کوهستانی ایران است و به دلیل اینکه در دامنه رشته کوه الوند واقع شده دارای جاذبه های گردشگری و طبیعی زیادی است. همدان اولین پایتخت نخستین حکومت قوم ماد در ایران بوده است. این شهر را نخستین شاه ماد بنیان نهاد و آن را در زبان ایرانیان دوران مادها هگمتانه به معنی «جای گردآمدگان» نامیدند، همچنین همدان پایتخت تابستانی شاهان هخامنشی و اشکانی نیز بوده است. آثار مکشوفه از محوطه باستانی هگمتانه و نیز کتیبه های گنجنامه آثاری از آن زمان می باشند. وجود آثار تاریخی، فرهنگی متعدد در استان همدان، موجب شد تا در جلسه مورخ ۱۳۷۰/۲/۲ شورای عالی شهرسازی و معماری کشور، همدان به عنوان یکی از شش شهر تاریخی، فرهنگی کشور شناخته شود. همچنین در سال ۱۳۸۵ مجلس شورای اسلامی در

مصوبه‌ای همدان را پایتخت تاریخ و تمدن ایران اعلام کرد. استان همدان به علت داشتن مراکز دیدنی و تاریخی به‌عنوان پنجمین شهر فرهنگی و توریستی ایران شناخته شده است و از نظر علمی نیز به دلیل وجود مراکز دانشگاه بوعلی سینا، دانشگاه صنعتی همدان، دانشگاه آزاد اسلامی همدان و مراکز دیگر از قطب‌های دانشگاهی کشور به حساب می‌آید.

همانگونه که آمارهای سازمان میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری استان همدان نشان می‌دهد تعداد گردشگران ورودی (خارجی و داخلی) استان همدان طی سال‌های اخیر رو به رشد بوده و این نشان از شناخته شدن جاذبه‌های گردشگری استان و توجه به تأمین زیرساخت‌های مورد نیاز گردشگری در منطقه می‌باشد، هرچند که با توجه به پتانسیل گردشگری استان و نیاز تمرکز در تقویت و توسعه این صنعت در منطقه، ضروری است توجه و برنامه‌ریزی‌های بیشتر و هدفمندانه‌تری در این زمینه در استان صورت گیرد.

به دلیل اینکه برای بازدید از اغلب مناطق گردشگری و جاذبه‌های طبیعی استان همدان نیازی به تهیه بلیط نیست و با توجه به اینکه در برخی از ایام سال بازدید به صورت رایگان می‌باشد و با در نظر گرفتن تعداد بازدیدکنندگان از موزه‌ها و بناهای تاریخی و طبیعی استان همدان در سال ۱۳۹۷ باید گفت که بیش از یک میلیون و ۳۵۸ هزار نفر از این مجموعه‌ها بازدید نموده‌اند که ۱۵۶۸۹ نفر آن متعلق به آمار گردشگران خارجی سال ۱۳۹۷ بوده است.

جدول ۱۵- تعداد گردشگران ورودی (داخلی و خارجی) به استان همدان در طی دوره

زمانی ۹۷-۱۳۹۰

شرح	۱۳۹۰	۱۳۹۱	۱۳۹۲	۱۳۹۳	۱۳۹۴	۱۳۹۵	۱۳۹۶	۱۳۹۷
داخلی	-	-	-	-	۷۱۶۴۵۶	۶۰۰۰۱۹	۸۱۳۴۷۶	۱۶۵۳۹۷۸
	-	-	-	-	-	۲۸۱۴۲۸۴	۵۳۰۳۰۴۰	۴۹۸۴۳۰۷
خارجی	۵۸۵	-	-	-	۱۶۰	۳۹۹	۲۷۱	۵۶۹
	۴۵۷۲	۳۰۵۳	۶۳۹۸	۱۱۲۲۳	۱۱۸۸۶	۱۲۰۸۳۷	۹۳۰۷	۱۵۶۸۹

مأخذ: اداره کل میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی استان

در جدول (۱۶) تعداد مراکز اقامتی و پذیرایی استان همدان در طی دوره زمانی ۹۷-۱۳۹۰ تصویر شده است. تا پایان سال ۱۳۹۷ در مجموع استان همدان دارای حدود ۱۸۰۰ اثر تاریخی، فرهنگی و اکوتوریستی، ۱۲ باب هتل، ۳ باب هتل آپارتمان، ۱۸ مورد مهمانپذیر، ۵۳ مورد رستوران و مجتمع‌های خدماتی و رفاهی و سفره‌خانه، ۳۰ مورد خانه بوم‌گردی و ۵ مورد مراکز سرگرمی و تفریحی بوده است.

جدول ۱۶- تعداد مراکز اقامتی و پذیرایی استان همدان در طی دوره زمانی ۹۷-۱۳۹۰

نام واحد	۱۳۹۰	۱۳۹۱	۱۳۹۲	۱۳۹۳	۱۳۹۴	۱۳۹۵	۱۳۹۶	۱۳۹۷
هتل	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۱	۱۲
هتل آپارتمان	۲	۲	۲	۲	۲	۲	۲	۳
مهمانپذیر	۱۸	۱۸	۱۸	۱۸	۱۸	۱۸	۱۸	۱۸
دفاتر خدماتی گردشگری و مسافری	۲۳	۲۷	۳۱	۳۲	۳۴	۳۸	۴۹	۵۶
واحدهای پذیرایی و رفاهی بین راهی	۳۳	۳۵	۳۵	۳۵	۳۵	۳۵	۳۷	۴۰
مجتمع‌های اقامتی و پذیرایی	۱	۲	۲	۲	۲	۳	۳	۳
سفره‌خانه‌های سنتی	۳	۴	۶	۷	۷	۱۰	۱۰	۱۰
خانه‌های بوم‌گردی	۰	۰	۰	۰	۰	۴	۱۵	۳۰
مراکز سرگرمی و تفریحی	۱	۲	۲	۵	۵	۵	۵	۵
خانه مسافر	۰	۰	۰	۰	۰	۳	۳۸	۵۴

مأخذ: اداره کل میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی استان

در خصوص وضعیت جاذبه‌های گردشگری استان همدان می‌توان بیان داشت، از جمله جاذبه‌های گردشگری طبیعی منحصر بفرد استان می‌توان به غار شگفت‌انگیز علیصدر یکی از عجایب طبیعی جهان واقع در ۸۰ کیلومتری شهر همدان و نمونه نادری از غارهای آبی قابل قایقرانی به عنوان بزرگترین غار آبی جهان اشاره نمود. غار علیصدر از بسیاری جهات خصوصاً به علت وجود گذرگاه‌های ممتد آبی و دریاچه‌های وسیع قابل قایقرانی که در سرتاسر غار

گسترده شده یکی از زیباترین جلوه‌های طبیعی ایران و جهان و در نوع خود پدیده‌ای منحصر بفرد است و در سال ۱۳۹۷ نیز ۶۲۵۹۰۵ هزار نفر گردشگر خارجی و داخلی از این جاذبه طبیعی منحصر به فرد بازدید کرده‌اند که حدود ۴۶ درصد از کل بازدیدکنندگان استان در این سال را شامل می‌شود.

پس از غار علیصدر به ترتیب آرامگاه بوعلی سینا، آرامگاه بابا طاهر، هگمتانه، موزه تاریخ طبیعی، گنبدعلویان، موزه لطفعلیان ملایر، حمام حاج آقا تراب نهاوند و رضی‌الدین آرتیمانی تویسرکان بیشترین آمار بازدیدکننده را داشته‌اند. لازم به توضیح است که به دلیل استقرار سازمان میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری استان همدان در ساختمان باغ نظری، این اثر گردشگر و بیننده ثبت شده ندارد همچنین آمار ارایه شده بازدید میراث فرهنگی استان مربوط به اماکنی است که بازدید از آنها مستلزم تهیه بلیط توسط بازدیدگردشگران و در نتیجه ثبت آمار بازدیدکنندگان است در صورتی که در استان همدان آثار باستانی و اماکن دیدنی و تاریخی فراوانی چون مواردی که در ادامه ذکر می‌شود که آمار بازدیدکنندگان آنها به دلیل عدم نیاز به تهیه بلیط ثبت نمی‌گردد. از دیگر اماکن گردشگری استان می‌توان به مواردی چون بازار سنتی همدان که در سال ۱۳۷۷ به عنوان آثار ملی در فهرست سازمان میراث فرهنگی به ثبت رسیده است، اقامتگاه‌های ییلاقی و قابلیت‌های گردشگری کوتاه‌مدت در درون درختزارهای دره‌های الوند، مناطق حفاظت شده حیات‌وحش وجود سراب‌های مهم استان ازجمله سراب‌های گیان، گاماسیاب، فارسبان، ملوسان، کنگاور کهنه و ... قله زیبای رشته کوه الوند با وجود باغات، رودها، چشمه‌ها و دره‌های زیبای الوند، جاده‌های بکر و کوهستانی با مناظر بی‌بدیل طبیعی، دره‌ها و چشمه‌زارها و چمنزارها و سراب‌ها و تالاب‌های متعدد و باغات مصفا و ... اشاره نمود همچنین از دیگر جاذبه‌های گردشگری تاریخی، مذهبی و فرهنگی استان نیز می‌توان کتیبه‌های گنجنامه، شهرباستانی هگمتانه، محوطه باستانی و ارگ دوره مادی

نوشیجان، محوطه باستانی گیان، معبد لائودیه نهانند، آرامگاه استرومردخای، آرامگاه حقیوق نبی، میدان امام خمینی و ... را معرفی نمود.

جدول ۱۷- تعداد بازدیدکنندگان از موزه ها و بناهای تاریخی دارای ورودی استان

نام واحد	۱۳۹۰	۱۳۹۱	۱۳۹۲	۱۳۹۳	۱۳۹۴	۱۳۹۵	۱۳۹۶	۱۳۹۷
غار علیصدر	۶۲۱۱۵۹	۶۶۷۲۰۶	۶۷۴۱۶۶	۵۵۵۳۹۵	۵۲۹۵۲۹	۵۳۶۰۸۳۵	۵۶۲۴۴۳	۶۲۵۹۰۵
موزه لطفعلیان	۱۱۲۱۶	۱۳۹۰۴	۵۲۰۹	۹۵۷۶	۴۳۶۲۶	۷۹۱۱	۹۰۴۵	۱۰۲۸۲
تپه هگمتانه	۱۸۲۶۲۱	۱۷۵۴۶۷	۱۷۹۳۷۵	۱۳۲۰۶۳	۱۵۳۲۵۹	۱۰۲۱۵۵	۱۲۳۶۰۹	۱۱۸۵۵۱
گنبد علویان	۳۰۱۹۰	۴۷۷۱۱	۷۵۷۳۳	۲۲۷۰۷	۱۸۸۱۶	۱۲۹۷۷	۱۷۴۴۷	۲۱۳۵۵
مقبره میر رضی الدین آرتیمانی	۶۰۲۷	۶۰۸۵	۱۲۰۶	۲۳۶۲	۴۲۱۸	۲۳۶۵	۳۲۹۵	۱۰۱۰۲
آرامگاه بوعلی	۴۲۱۷۸۵	۴۸۵۶۰۳	۳۹۰۰۹۵	۳۹۹۳۳۹	۳۴۸۴۷۷	۲۵۶۰۳۵	۲۸۰۵۲۸	۳۱۷۰۳۰
آرامگاه بابا طاهر	۳۴۴۰۳۶	۴۵۶۴۷۹	۳۲۲۵۲۶	۲۵۶۸۸۱	۲۶۹۶۴۴	۱۶۷۰۰۶	۲۱۰۹۱۴	۲۴۷۴۲۴
حمام حاج آقا تراب	۵۵۰۹	۸۴۱۸	۷۱۳۰	۴۶۶۶	۶۰۹۱	۴۱۰۹	۶۲۷۹	۷۵۱۴
جمع کل	۱۶۲۲۵۴۳	۱۸۶۰۸۷۳	۱۶۵۵۴۴۰	۱۳۸۲۹۸۹	۱۳۷۳۶۶۰	۱۰۸۹۳۹۳	۱۲۱۳۵۶۰	۱۳۵۸۱۶۳

مأخذ: اداره کل میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی استان

در مجموع باید گفت که بر اساس آمارهای ارایه شده تا پایان سال ۱۳۹۷ تعداد آثار و اماکن گردشگری جدید ثبت شده استان همدان ۱۰ اثر بوده و هنوز ۶۲۹ اثر ثبت نشده نیز در استان وجود دارد که این خود گواه بر ظرفیت بالای گردشگری تفریحی و سیاحتی استان همدان است.

جدول ۱۸- تعداد ثبت آثار و اماکن گردشگری استان همدان در طی دوره زمانی ۹۷-۱۳۹۰

شرح	۱۳۹۰	۱۳۹۱	۱۳۹۲	۱۳۹۳	۱۳۹۴	۱۳۹۵	۱۳۹۶	۱۳۹۷
ثبت شده	۵۶	۱۱	-	۳	۳	۸	۳	۱۰
ثبت نشده	۷۱۲	۶۵۶	۶۵۶	۶۴۵	۶۴۲	۶۳۹	۶۳۱	۶۲۹

مأخذ: اداره کل میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی استان

در شکل زیر برخی از اهم مناطق گردشگری استان همدان تصویر شده است.

دیدنی‌های همدان

شهر تاریخی هگمتانه
آرامگاه بابا طاهر
آرامگاه ابوالقاسم عارف قزوینی
شیر سنگی یکی از آثار تاریخی شهر همدانه که قدمتش به دوران مادها می‌رسد
گورستان پارتی شامل یک گورستان اسلامی و یک گورستان مربوط به دوره ساسانی است
حمام محله حاجی حد فاصل خیابان تختی یا سنگشیر
موزه حمام قلعه یا موزه مردم شناسی
موزه تاریخ طبیعی
موزه صنایع دستی همدان
موزه مفاخر و مشاهیر همدان
باغ موزه نظری یک موزه مردم شناسی است
موزه سفال
برج فریان
کلیسای انجیلی این سازه مربوط به دوره قاجار است
آرامگاه حقیوق نبی از پیامبران بنی اسرائیل است که حدود ۷۰۰ قبل از میلاد زندگی می‌کرده و نگهبان معبد بزرگ یهودیان در اورشلیم بوده است.
باغ موزه دفاع مقدس
آرامگاه استر و مردخای از مهم‌ترین زیارتگاه‌های یهودیان در جهان
گنبد علویان این اثر یکی از شاهکارهای معماری و گچ بری بعد از اسلام در شهر همدان
میدان امام خمینی
امامزاده حسین
مجموعه تاریخی بازار همدان

آثار طبیعی همدان

محوطه تاریخی و زیرزمینی ارزانفود یکی از مجموعه معماری‌های دستکند استان همدان است
روستای ارزانفود در ۷ کیلومتری جنوب غربی بخش مرکزی همدان
روستای توریستی ورگاهه
دریاچه و سد اقبانار
دره مراد بیک
سراب گیان
تپه عباس آباد
دشت میشان
کوه الوند
اشار گنجنامه

دیگر دیدنی‌های استان

دیدنی‌های ملایر
منطقه ترویستی بام ملایر
موزه لطفعلیان
مسجد جامع ملایر
ارگ باستانی نوشیجان
پارک ملی ملایر
دریاچه کوثر
پنجال میرفتاح
قلعه انوج
دریاچه سفیه
امامزاده عیله
قلعه یزدگرد سوم
شهر زیر زمینی سامن
آرامگاه پوشش بن نوح پیامبر یهود در ملایر.
دژ گوراب
آتشکده گره چقا
مقبره بابا پیره

دیدنی‌های رزن

کوهستان بوقاطی رزن
حمام اعظم
امامزاده افشار در جزین رزن
ستون سلوکی
قلعه طوقاییه
شهر لالچین
دشت بهار

اقامت در همدان

هتل گنجنامه همدان
هتل مرمر همدان خیابان شریعتی، نیش چهار راه شریعتی
هتل ۴ ستاره پارسپان بوعلی بین خیابان بوعلی سینا و بلوار طالقانی
هتل پارسپان آزادی در میدان قائم، بلوار ارم
اقامتگاه میترا دشت میشان همدان در دهکده گنج نامه، همدان میشان

رستوران‌های همدان

سفره خانه سنتی ایران زمین میدان شیر سنگی
فست فود دانژه در خیابان مهدیه
رستوران سنتی شاندریز موزه حمام محله حاجی
باغ رستوران نعل اشکنه در بلوار کولاب
رستوران ایتالیایی چوپین در بلوار سعیدیه
رستوران بریان پسر خوب آرامگاه باباطاهر

دیدنی‌های تویسرکان

تپه باستانی گونسپان
آرامگاه حقیوق نبی
آرامگاه میر سی‌الدین
غار سراب
قاروانسرای فرسج

۴-۳- نقاط قوت، ضعف، فرصت‌ها و تهدیدهای بخش گردشگری استان

باتوجه به اینکه موفقیت هر پروژه در شناسایی نقاط قوت، ضعف، فرصت‌ها و تهدیدها می‌باشد. لذا برنامه‌ریز وقتی اطلاع کافی از پتانسیل‌ها، امکانات و محدودیت‌های منطقه مورد مطالعه نداشته باشد قادر به ارائه برنامه جامعی نخواهد بود. در زمینه توسعه بخش گردشگری نیز برنامه‌ریزی و ارایه پیشنهادات توسعه متوازن آن منوط به شناسایی و در نظر گرفتن این نقاط قوت، ضعف، فرصت‌ها و تهدیدها می‌باشد.

نقاط ضعف	نقاط قوت
۱- ضعف تبلیغات در معرفی جاذبه‌های توریستی استان حتی در سطح کشور	۱- وجود آب و هوای مساعد در ۶ ماهه اول سال که فصل گردشگری است.
۲- کمبود و ضعف سرمایه‌گذاری در تامین و تجهیز زیرساختها و امکانات رفاهی داخل و خارج شهر جهت جذب توریست	۲- وجود جاذبه‌های طبیعی، میراث فرهنگی و آثار باستانی بی‌نظیر.
۳- کمبود تورهایی یک روزه اماکن گردشگری استان در فصول گردشگری	۳- وجود معادن غنی سیلیس، فلدسپات، معادن غنی لاشه آهکی، سنگ آهن، پگماتیت، میکا، آندالوزیت، گارنت، انواع گرانبه‌ها، پوزولان، سیلیس، پوکه معدنی، دولومیت، تراورتن تالک، شن و ماسه و لاشه ساختمانی
۴- ضعف سیستم حمل و نقل ریلی و هوایی در استان	۴- وجود شهر لالچین در استان که لقب قطب سفال کشور را دارد و سایر صنایع دستی جذاب و متنوع استان
۵- کمبود سرمایه‌گذاری و کمبود منابع جهت تعمیر و ساماندهی آثار باستانی	۵- وجود دانشگاه بوعلی سینا و سایر مراکز آموزشی معتبر و امکان توسعه گردشگری علمی و آموزشی
۶- وجود مراجع متعدد جهت ارایه خدمات به مسافران و عدم هماهنگی بین آنها	۶- وجود زیر ساخت‌های لازم در حوزه بهداشت و درمان، پزشکان متخصص، آب و هوای پاک آرامش کوهستان جهت توسعه گردشگری سلامت
۷- عدم وجود ارگان یا کمیته‌ای دائمی و رسمی برای ارایه خدمات به متقاضیان کمپ	۷- وجود زیرساخت‌های توسعه گردشگری نظیر موزه‌ها، مراکز تفریحی و پارکها و ...
۸- عدم توجه کافی در نگهداری و حفظ منابع و جاذبه‌های گردشگری موجود	۸- تمایل بخش خصوصی به سرمایه گذاری در بخش اکوتوریسم
۹- نیاز به سرمایه گذاری بیشتر جهت ساماندهی اقامت و رفاه گردشگران	۹- وجود بستر مناسب جهت ایجاد فرصتهای شغلی در امور گردشگری
۱۰- حضور کم‌رنگ بخش خصوصی در توسعه مناطق گردشگری استان	۱۰- وجود بیلاقات بسیار زیبا و امکان جذب گردشگران به این مناطق

	۱۱- حضور عشایر در فصل بهار و تابستان در مناطق کوهستانی استان ۱۲- وجود ذخایر ژنتیکی گیاهی و دامی در استان ۱۳- وجود زیرساخت‌های ورزشی با توجه به آب و هوای مساعد ۶ ماهه اول سال استان و امکان تامین شرایط ورزش- های زمستانی جهت توسعه گردشگری ورزش ۱۴- راه اندازی و اجرای چندین پروژه تفریحی رفاهی در جوار اماکن دیدنی استان (مانند باغ وحش غارعلیصدر و مراکز اقامتی گنجنامه و ...)
تهدیدها	فرصت‌ها
۱- زوال جاذبه‌های اکوتوریستی استان در اثر بی- توجهی به منابع و بهره‌برداری نامعقول و ناپایدار ۲- سرمای شدید در ۶ ماهه دوم سال و عدم وجود تسهیلات و امکانات جهت جذب گردشگر در این فصول ۳- تجهیز و پیشرفت خطوط ریلی و هوایی در سایر استان‌های توریست‌پذیر کشور ۴- پیشرفت‌های قابل توجه و چشمگیر استانهای اصفهان، کرمانشاه، شیراز و ... در کشور که دارای قابلیت جذب توریسم هستند. ۵- واردات غیر قانونی محصولات چینی مشابه و عرضه در بازارچه‌های محلی در کنار محصولات صنایع دستی استان ۶- افزایش قیمت تمام شده صنایع دستی استان نسبت به کالاهای مشابه خارجی ۷- شناخت ناکافی کشور از پتانسیل‌های گردشگری استان همدان ۸- کمبود امکانات زیرساختی و خدماتی استان برای گردشگران ۹- قیمت بالا و یا کیفیت پایین اماکن اقامتی موجود	۱- موقعیت جغرافیایی و محوریت منطقه غرب کشور (پل ارتباطی غرب کشور) ۲- بهبود روابط بین‌المللی کشور فرصت مناسب جهت معرفی جاذبه‌های توریستی استان به دنیا ۳- امکان برگزاری همایش‌ها و نمایشگاه‌های بین المللی و کشوری جهت معرفی استان و پتانسیل‌های گردشگری آن ۴- امکان ایجاد و توسعه بازارچه‌های محلی از صنایع دستی و محصولات تولیدی استان ۵- امکان احداث اقامتگاه مجهز و در عین حال سنتی در روستاهای دارای جاذبه گردشگری استان به عنوان مثال روستای ورکانه که به عنوان منطقه ویژه گردشگری کشور ثبت شده است. ۶- وجود باغ‌های فراوان در اطراف مناطق گردشگری استان جهت ایجاد کمپ ۷- تنوع بخشیدن به محصولات گردشگری جهت جلب گردشگران در تمام طول سال ۸- برنامه‌ریزی مؤثر و اجرایی جهت ایجاد زیرساخت‌های مناسب گردشگری ۹- ایجاد زیرساخت‌های لازم و امکان توسعه گردشگری زمستانی ۱۰- میزبانی کنفرانس بین‌المللی همدان پایتخت گردشگری آسیا در سال ۲۰۱۸ و نشست بین‌المللی اعضای سازمان جهانی گردشگری (UNWTO)

۴-۴- نتیجه‌گیری و ارایه پیشنهادهای راهبردی:

برای اینکه گردشگری بعنوان یک ابزار توسعه بخشی موفق عمل کند، باید محصولات و تجربیاتی که یک کشور یا منطقه ارایه می‌دهد قابل رقابت با بازارهای بین‌المللی و دیگر مناطق توریستی داخلی باشد و فرصت‌های رشد در بازارهای محلی و منطقه‌ای باید به درستی شناسایی شوند. کشورها و محصولاتشان باید از طریق اجرای برنامه‌های هدفگذاری بازار در هر دو بخش دولتی و خصوصی ارایه شوند و ترویج یابند. بی‌تردید تبیین گوشه‌هایی از قابلیت‌های گردشگری استان همدان و رسیدن به این درک مشترک که صنعت گردشگری برای قرار گرفتن در چرخه توسعه پایدار، باید به عنوان محور اصلی توسعه در نظر گرفته شود، می‌تواند جایگاه این استان را در اقتصاد کشور ارتقاء داده و به جذب گردشگران داخلی و خارجی کمک شایانی کند.

بر اساس آنچه در این نوشتار آورده شد تا پایان سال ۱۳۹۷ درمجموع استان همدان دارای حدود ۱۸۰۰ اثر تاریخی، فرهنگی و اکوتوریستی، ۱۲ باب هتل، ۳ باب هتل آپارتمان، ۱۸ مورد مهمان پذیر، ۵۳ مورد رستوران و مجتمع‌های خدماتی و رفاهی و سفره‌خانه، ۳۰ مورد خانه بوم گردی و ۵ مورد مراکز سرگرمی و تفریحی بوده است. تعداد بازدیدکنندگان از موزه‌ها و بناهای تاریخی و طبیعی استان همدان در سال ۱۳۹۷ بیش از یک میلیون و ۳۵۸ هزار نفر بوده که ۱۵۶۸۹ نفر آن متعلق به آمار گردشگران خارجی سال ۱۳۹۷ بوده است که این آمارها در کنار وجود جاذبه‌های طبیعی و باستانی و پتانسیل بالای جذب توریسم سلامت و ورزشی و فرهنگی حاکی از توان بالای استان همدان در توسعه گردشگری می‌باشد.

از اینرو در ادامه به برخی از راهکارهای اجرایی در جهت بهبود صنعت گردشگری در استان همدان پرداخته می‌شود:

- برای رونق گردشگری وجود جاذبه‌های مختلف طبیعی و تاریخی شرط لازم است، اما کافی نیست و نیاز به زیرساخت‌هایی از جمله خدمات گردشگری، حمل و نقل، رقابت‌پذیری کالاها و وجود جاذبه‌های انسان ساخت دارد که این زیر ساخت‌ها با توجه به پتانسیل گردشگری موجود در سطح استان همدان ضعیف بوده و باید تقویت شوند. بنابراین با توجه به برنامه آمایش استان همدان از جمله مهمترین اهدافی که در تدوین برنامه‌های توسعه گردشگری باید در نظر داشت عبارتند از: توجه به راهبردهای بلندمدت زیر نظر کارشناسان گردشگری و اجتناب از برنامه‌ریزی و نگاه کوتاه‌مدت تا بدین طریق به مرور زیرساخت‌ها و فعالیت‌های بین‌المللی و... بهبود یابد و در نتیجه شاهد رونق بخش گردشگری در استان خواهیم بود. همچنین در برنامه‌ریزی‌ها هر سال باید باتوجه به شرایط و امکاناتی که منطقه دارد از منابع به درستی استفاده شود، به عنوان مثال یک سال بارش برف در استان زیاد است باید در برگزاری ورزش‌های زمستانی تمرکز کرد و یا یک سال آب و هوا و بارش‌ها مناسب بوده و در نتیجه اماکن گردشگری طبیعی استان رونق و جلوه زیبایی دارد، لذا باید در جذب تورها و امکان برگزاری اردوها و همایش‌های کشور تلاش نمود، به نظر می‌رسد رونق گردشگری در گرو بهبود زیرساخت‌هایی است که هر سال از آن به عنوان یکی از اصلی‌ترین ضعف‌های صنعت گردشگری نه تنها در استان بلکه در کل کشور یاد می‌شود. در کنار ایجاد زیرساخت‌ها باید برنامه‌ریزی مناسب و کاربردی در زمینه تبلیغات و معرفی ایران به عنوان یک کشور امن و دارای جاذبه‌های گردشگری و استان همدان به عنوان پایلوت جذب گردشگر حداقل در غرب کشور نیز صورت گیرد، توجه ویژه و حمایت از بخش خصوصی به منظور رونق و توسعه زیر ساخت‌های جذب گردشگر به استان با اعمال معافیت‌های مالیاتی، رفع مشکلات بیمه‌ای، تخصیص تسهیلات به فعالان گردشگری و... توسعه زیرساخت‌های حمل و نقل شهری و برون شهری استان، توسعه خدمات رفاهی تفریحی استان

متناسب با فصل سرد و ایجاد جاذبه‌هایی گردشگری (مثل پیست مجهز اسکی، جشنواره‌ها و بازارچه‌های زمستانی و ...)، تولید برنامه‌های دیداری و شنیداری و سایت‌های اینترنتی جذاب برای معرفی جاذبه‌های گردشگری استان، تقویت پیوندهای خدماتی (مالی، آموزشی، بازرگانی و ...) جمعیتی و اقتصادی، استفاده از ظرفیت آموزش عالی و تبدیل شدن استان به قطب آموزش عالی در غرب کشور، ارتقا فرهنگ کارگروهی و همدلی در زمینه حفظ و احیا میراث فرهنگی، توسعه، ترویج و صادرات صنایع دستی و توسعه صنعت گردشگری در میان آحاد جامعه مردم، استفاده از ظرفیت‌های بهداشتی و درمانی استان و تبدیل شدن به قطب سلامت و بهداشت غرب کشور می‌باشد.

۵- بخش صنایع دستی

یکی از افتخارات هر ملت و کشوری، صنایع بومی و دستی آنجاست. هنرهای سنتی، مجموعه هنرهای اصیل، بومی و مردمی هر کشور است که ریشه‌های عمیق و استوار در اعتقادات آداب، عادات، رسوم، سنن و در مجموع فرهنگ معنوی جامعه دارد و نمایانگر فرهنگ و تمدن اقوام بوده است. از

مهمترین ویژگی‌های صنایع دستی ملی و غیروابسته، قابلیت ایجاد و توسعه در اکثر مناطق

شهری، روستایی و عشایری، عدم نیاز به کارشناس خارجی، دسترسی آسان و ارزان به مواد- اولیه و ابزار کار، عدم نیاز به سرمایه‌گذاری زیاد، بستر ساز صنعت گردشگری، عدم آثار مخرب زیست‌محیطی، ایجاد درآمد مکمل، قدرت اشتغال‌زایی و ... است که مسئولین را بر آن داشته تا در تحقق اهداف اقتصاد مقاومتی که همانا ایجاد اشتغال مولد همراه با افزایش تولید داخلی و افزایش درآمد سرانه، افزایش سهم اشتغال زنان و توسعه صادرات غیر نفتی می- باشد، زمینه رشد و اعتلای این صنعت را فراهم نمایند. در ادامه بررسی وضعیت صنایع دستی استان همدان ضروری است.

همچنین شایان ذکر است، حفظ تاریخ و تمدن همدان در سال‌های اخیر باعث شد که این منطقه از کشور به عنوان یکی از قطب‌های گردشگری به شمار آید که باید از ظرفیت کم‌نظیر صنایع دستی نیز نهایت بهره را برای توسعه اقتصادی استان به کار گرفت. ویژگی‌های هنرهای دستی استان همدان با توجه به قدمت آن ظرفیت مناسبی را برای توسعه این منطقه فراهم کرده که باید با اتخاذ برنامه‌ریزی اصولی و حل مشکلات فراروی فعالان این بخش، این امر مهم محقق شود. به تعبیری دیگر استان همدان به عنوان مهد تولید آثار ارزشمندی از جمله سفال، مبل و منبت، چرم، فرش و ده‌ها هنر صنایع دستی دیگر که شهرت جهانی دارند در حوزه صنایع دستی کشور چهره‌ای شناخته شده دارد و امتیاز کسب عنوان شهر جهانی سفال برای لالجین، شهر ملی مبل و منبت برای ملایر و مواردی از این دست بیانگر ویژگی منحصر به فرد استان همدان در این زمینه است.

از آنجا که بیشتر فعالان حوزه صنایع دستی استان همدان به ویژه در شهرستان‌های تویسرکان، نهاوند و ملایر را ساکنان روستاها تشکیل می‌دهند به طوری که ۸۰ درصد از اشتغالزایی صنایع دستی شهرستان تویسرکان در بخش روستایی می‌باشد، لذا باید گفت که لازمه تحقق اشتغال روستایی در این استان بهره‌گیری از ظرفیت هنرهای سنتی و صنایع دستی می‌باشد که در فصول

سرما که روستاییان دچار بیکاری فصلی شده‌اند و منبع درآمدی ندارند رونق این رشته تولیدی می‌تواند موجب ایجاد اشتغال و تداوم درآمد برای روستاییان و به تبع آن پیشگیری از مهاجرت آنها گردد. اما متأسفانه صنایع دستی با وجود ظرفیت مطلوب توسعه اقتصادی به دلایل نبود تفکر صادرات محوری، متناسب نبودن تولید با نیاز بازار، بسته‌بندی، بازارچه دائمی، نداشتن برنامه‌ریزی منسجم و حمایت کم نتوانسته نقش تأثیرگذار خود را در توسعه هر منطقه‌ای از کشور به خوبی ایفا کند. لذا در تحقق اهداف اقتصاد مقاومتی و استفاده حداکثری و بهینه از منابع و پتانسیل‌های موجود هر منطقه باید با توجه به قابلیت روستاها به عنوان محور استراتژیک کشاورزی، تولیدات و بخش‌های مختلف اقتصادی نظیر فرآورده‌های غذایی و صنایع دستی و نقش انکارناپذیر آن در توسعه و استقلال کشور، پرداختن به مسایل و مشکلات روستاییان باید اولویت امور باشد.

همچنین ایجاد فرصت‌های شغلی جدید در مناطق روستایی کشور در راستای کاهش آمار بیکاری و جلوگیری از افزایش آسیب‌های مختلف اجتماعی و اقتصادی و مهاجرت آنها به شهرها ضروری است.

۵-۱- تحولات عمده بخش صنایع دستی استان همدان

از جمله تحولات عمده بخش صنایع دستی استان همدان در سال‌های اخیر توجه به رشته‌های منسوخ شده و آموزش رایگان به علاقه‌مندان و واگذاری مکان برای راه‌اندازی کارگاه یا تسهیلات ارزان قیمت می‌باشد. برپایی نمایشگاه‌های صنایع دستی در نقاط مختلف استان زیر نظر سازمان میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی، برگزاری نشست‌های تخصصی با حضور هنرمندان و صنعتگران و بررسی مشکلات موجود و ارایه تسهیلات لازم جهت توسعه فعالیت‌های مربوطه و ... می‌باشد. اما به هر حال عرصه صنایع دستی و هنرهای سنتی از اهمیت

بالایی برخوردار است و مسئولان باید توجه ویژه‌ای به وضعیت این بخش و چالش‌های پیشروی آن داشته باشند تا بتوان از رسته هنرهای دستی به عنوان بازوی محرک اشتغال و توسعه استان بهره گرفت.

همچنین باید گفت که روستاهای هدف صنایع دستی در استان همدان علاوه بر اشتغالزایی سهم مهمی را در صادرات غیر نفتی ایفا می‌کنند و می‌توانند علاوه بر رونق اقتصادی موجب جذب گردشگری به استان همدان شوند و از همین رو قرار بر این است که هر ساله یک یا دو روستا از روستاهای هدف صنایع دستی استان همدان برای جذب اعتبارات و ردیف بودجه‌ای معرفی شوند.

۵-۲- بررسی و تحلیل شاخص‌های بخش صنایع دستی استان

در کنار انبوه صنایع و مشاغلی که نیاز به سرمایه‌گذاری کلان دارد، توجه به صنایع دستی به دلیل بازدهی سریع در رونق اقتصادی نقش مهمی خواهد داشت. به طور کلی نقش صنایع دستی در اقتصاد کمک به توسعه اقتصادی، ایجاد شغل، سرمایه‌گذاری اندک و ایجاد بهره‌وری بالا است.

در استان همدان نیز رشته شغلی صنایع دستی به لحاظ تنوع و در دسترس بودن مواد اولیه از جایگاه مناسبی برای رونق بخشی به اقتصاد، اشتغال و افزایش تولید ناخالص داخلی برخوردار است. چرم، سفال، مروارید بافی، گلیم بافی، سنگ‌های زینتی، مینا کاری روی سفال، کیف و کفش چرمی، گیوه، سنگ تراشی، بافت‌های سنتی، مصنوعات چوبی جز صنایع دستی استان همدان است که هر یک در نوع خود کم‌نظیر بوده و جایگاه خاصی را در فرهنگ و هنر این مرز و بوم دارد، اما این صنایع دستی که تولید هنرمندان همدانی است، می‌تواند موجب رونق بازار گردشگری به ویژه در ایام تعطیلات نوروزی و فصل تابستان بدلیل حضور گردشگران و مسافران بسیار در همدان گردد.

بر اساس آمارهای دریافتی از سازمان میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری استان همدان تا پایان سال ۱۳۹۷، تعداد ۲۴۹۸۰ کارگاه فعال صنایع دستی و هنرهای سنتی در استان وجود دارد که بیشترین کارگاه‌های صنایع دستی در لالجین، ملایر و تویسرکان فعال می‌باشد. تاکنون حدود ۱۵۰ رشته صنایع دستی در استان همدان وجود داشته که تا پایان سال ۱۳۹۷ حدود ۷۷ رشته آن فعالیت و تلاش می‌گردد تا بسیاری از رشته‌های صنایع دستی چون: شال‌بافی، جاجیم بافی، نمدمالی، پوستین دوزی، چلنگری و ... که در حال منسوخ شده‌اند با جذب علاقه‌مند و آموزش‌های رایگان در کنار ارایه تسهیلات به منظور تأسیس کارگاه، دوباره احیا گردد، در همین چارچوب در سال‌های اخیر رشته جاجیم‌بافی و سنگ‌تراشی حمایت و از لیست صنایع دستی منسوخ شده همدان خارج شد.

جدول ۱۹- تعداد کارگاه‌ها و رشته‌های فعال صنایع دستی استان همدان

۱۳۹۷	۱۳۹۶	۱۳۹۵	۱۳۹۴	۱۳۹۳	۱۳۹۲	۱۳۹۱	۱۳۹۰	
۷۷	۷۶	۷۴	۷۰	۶۴	۶۰	۵۸	۵۳	تعداد رشته‌ها
۲۴۹۸۰	۲۳۶۰۹	۲۲۲۳۱	۲۱۸۷۹	۲۱۰۰۶	۲۰۷۲۰	۱۹۸۱۰	۱۹۲۰۵	کارگاه‌های فعال

مأخذ: سازمان میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری استان همدان

لازم به توضیح است که بر اساس آمارهای دریافتی از سازمان صنعت، معدن و تجارت استان همدان در حوزه صادرات صنایع دستی و فرش استان سال ۱۳۹۷ نیز ۳۰۲ درصد از کل صادرات استان را به خود اختصاص داده است که متأسفانه نسبت به مدت مشابه سال گذشته از لحاظ ارزشی با ۷۰ درصد و از لحاظ وزنی نیز با ۳۸ درصد کاهش مواجه بوده‌ایم، به طوریکه این بخش با اختصاص ارزشی معادل ۴ میلیون و ۹۸۳ هزار دلار و وزن ۱۱۰۱ تن رتبه چهارم کالاهای صادراتی استان را به خود اختصاص داده است. البته در مجموع صادرات صنایع دستی استان در سال ۱۳۹۷ بیش از ۳۱ میلیون دلار بوده است که حدود ۵ میلیون دلار آن به صورت

رسمی و از مبادی گمرکی کشور و حدود ۲۶ میلیون دلار آن نیز به صورت غیر رسمی و چمدانی صادر شده است.

جدول ۲۰- ارزش صادرات کالاهای بخش صنایع دستی استان همدان (هزار دلار)

۱۳۹۷	۱۳۹۶	۱۳۹۵	۱۳۹۴	۱۳۹۳	۱۳۹۲	۱۳۹۱	۱۳۹۰
۴.۹	۱۶	۳.۶	۲.۳	۲.۹	۶	۵.۵	۵

مأخذ: سازمان صنعت، معدن و تجارت استان همدان

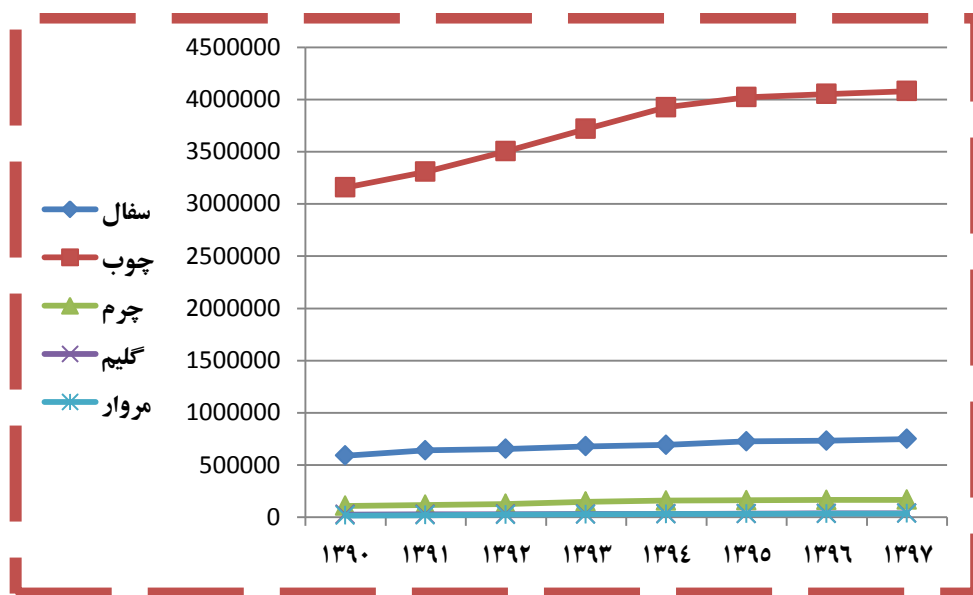
باید گفت با توجه به اینکه یکی از مقاصد عمده صادرات فرش استان به کشور آمریکا بوده است طبیعتاً با اعمال تحریم‌های سخت و گسترده این کشور و متحدانش صادرات این محصول استان نیز با کاهش شدیدی مواجه شده است و از طرفی سفال به عنوان نماد صنایع دستی استان همدان در تمامی عرصه‌های ملی و بین‌المللی برغم داشتن طرفداران داخلی و خارجی و تقاضای بالا برای خرید آن مخصوصاً از طرف تجار کشورهای عراق و ترکیه به علت کاهش ارزش پول ملی متأسفانه صادرات آن به دلیل ضعف در نوع بسته‌بندی، عدم آشنایی تولیدکنندگان صنایع دستی به بازاریابی، فروش و مراکز عرضه و رقابت شدید و حضور موفق- تر محصولات مشابه چینی در بازارهای داخلی و بین‌المللی با مشکلاتی مواجه گردیده است که با تدبیر مسئولین و فعالان این بخش می‌توان از این فرصت استفاده کرد و با بازاریابی فعالانه و هوشمندانه و تغییر در شیوه بسته‌بندی و ظاهر محصولات، بازارهای با ثبات بین‌المللی برای این محصول ایجاد کرد. شایان ذکر است کشورهای قطر، عراق، آذربایجان، ترکیه و برخی از کشورهای اروپایی از جمله کشورهایی است که آثار و صنایع دستی استان به این مناطق صادر می‌شود. اما کشور عراق عمده خریدار محصولات صنایع دستی استان می‌باشد. این بخش ۲۰

قلم کالای صادراتی را به خود اختصاص داده که سفال و سرامیک لالچین نخستین محصول صنایع دستی صادراتی استان است و پس از آن بیشترین صنایع دستی صادراتی استان زیورآلات سنتی، مصنوعات چوبی، سبد و مروار، بافته‌های داری و پوست و چرم می‌باشند. همانطور که آمارها نشان می‌دهد ارزش تولیدات مصنوعات چوبی استان همدان که مبل و منبت سرآمد آنهاست در هر سال بالاتر از سایرین است اما در آمار صادرات در رتبه سوم قرار گرفته است که لازم است در خصوص بازاریابی فعال‌تر و معرفی این محصول با ارزش استان به کشور و جهانیان بیشتر تلاش گردد.

جدول ۲۱- تولیدات منتخب بخش صنایع دستی استان همدان در طی دوره زمانی ۹۷-۱۳۹۰ (میلیون ریال)

سال	سفال	چوب	چرم	گلیم	مروار
۱۳۹۰	۵۸۹۷۶۲	۳۱۵۶۹۱۸	۱۰۹۷۴۲	۲۶۷۵۷	۱۶۸۹۰
۱۳۹۱	۶۴۱۰۵۰	۳۳۰۷۲۱۸	۱۱۸۱۵۳	۲۸۴۵۰	۲۰۸۰۰
۱۳۹۲	۶۵۴۲۲۰	۳۵۰۳۶۵۹	۱۲۷۱۶۷	۲۹۱۹۴	۲۵۲۰۰
۱۳۹۳	۶۷۸۵۱۶	۳۷۱۷۵۸۱	۱۴۹۱۵۳	۳۱۲۵۳	۲۸۱۹۸
۱۳۹۴	۶۹۳۳۷۲	۳۹۲۵۳۱۶	۱۵۹۷۸۴	۳۲۷۶۲	۳۱۵۴۰
۱۳۹۵	۷۲۵۸۹۹	۴۰۲۱۷۹۸	۱۶۲۳۲۴	۳۴۵۶۷	۳۳۲۰۰
۱۳۹۶	۷۳۲۳۲۴	۴۰۵۱۸۱۶	۱۶۵۸۸۸	۳۶۷۵۲	۳۴۵۰۰
۱۳۹۷	۷۵۰۰۸۰	۴۰۷۹۳۲۳	۱۶۷۴۵۶	۳۸۱۷۴	۳۵۶۰۰

مأخذ: سازمان میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری استان همدان

نمودار ۱۰- مقایسه تولیدات منتخب بخش صنایع دستی استان همدان در

طی دوره زمانی ۹۷-۱۳۹۰ (میلیون ریال)

مأخذ: سازمان میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری استان همدان

۵-۳- نقاط قوت، ضعف، فرصت‌ها و تهدیدهای صنایع دستی استان همدان

با توجه به اینکه موفقیت هر پروژه در شناسایی نقاط قوت، ضعف، فرصت‌ها و تهدیدها می‌باشد. لذا برنامه‌ریز وقتی اطلاع کافی از پتانسیل‌ها، امکانات و محدودیت‌های منطقه مورد مطالعه نداشته باشد قادر به ارائه برنامه جامعی نخواهد بود. در زمینه توسعه بخش صنایع دستی نیز برنامه‌ریزی و ارایه پیشنهادات توسعه متوازن آن منوط به شناسایی و در نظر گرفتن این نقاط قوت، ضعف، فرصت‌ها و تهدیدها می‌باشد.

نقاط ضعف

نقاط قوت

۱- کمبود مراکز تحقیقات کاربردی و پژوهشی صنایع دستی در استان ۲- ضعف در بسته‌بندی مطابق با استاندارد و بازار و مطابق سلیقه بازارهای هدف ۳- واردات محصولات مشابه خارجی و عرضه در فروشگاههای صنایع دستی داخلی ۴- ضعف در تبلیغات و اطلاع رسانی ۵- ضعف در پوشش بیمه‌ای لازم برای صنعتگران و محصولات تولیدی ۶- ضعف در بازاریابی مناسب ۷- محدودیت‌های فناوری ۸- کمبود آموزش‌ها ۹- ارتباط نداشتن فعالین صنایع دستی استان با کشورهای موفق و فعال در این زمینه ۱۰- کمبود تسهیلات پرداختی به صنعتگران برای احداث و توسعه کارگاه‌های کوچک و متوسط	۱- وجود تنوع بالا در محصولات ۲- در دسترس بودن و پایین بودن قیمت مواد اولیه ۳- تبدیل مستقیم آموزش‌ها در این زمینه به اشتغال ۴- عدم نیاز به تخصص ویژه ۵- عدم نیاز به کارشناس خارجی ۶- عدم نیاز به سرمایه گذاری کلان ۷- کاهش ریسک درآمد ۸- خصوصیات فرهنگی و اصالت بومی
تهدیدها	فرصت‌ها
۱- تأثیر تحریم‌ها بر از دست دادن بازارهای دنیا ۲- کاهش درصد جوایز صادراتی ۳- تکیه بر مدل‌ها و روش‌های سنتی در تولید صنایع دستی ۴- ضعف در سیستم جامع قانونی و حقوقی و نظام اجرایی و مدیریتی ۵- صادرات به صورت چمدانی و غیر رسمی ۶- استفاده از سرب در پخت ظروف غذا خوری سفالی همدان ۷- ضعف در ایجاد تنوع و نوآوری و تکیه بر مدل‌های سنتی ۸- بالا رفتن قیمت‌ها و کاهش قدرت خرید مردم ۹- استفاده از الگوهای قدیمی و منسوخ شده و عدم نوآوری در محصولات بویژه سفال لالچین	۱- وجود کانون‌ها و خوشه‌های صنعتی در این زمینه ۲- وجود افراد متقاضی جوان و تحصیلکرده برای ورود به این بخش به صورت حرفه‌ای ۳- تبدیل مناطق دیدنی و احیا شده همچون کاروانسراها به بازارچه‌های صنایع دستی ۴- برگزاری رویدادهای بین‌المللی مهمی چون همدان ۲۰۱۸ در استان و امکان معرفی توانمندی‌های استان در این زمینه ۵- کسب مقام‌هایی چون لالچین شهر جهانی سفال، ملایر شهر ملی مبل و منبت، تویسرکان دارای نشان جغرافیایی مبل و منبت ۶- بالا رفتن ارزش دلار و محدودیت واردات کالاهای مشابه و افزایش تقاضا برای محصولات تولیدی داخلی استان

۵-۴- نتیجه گیری و ارایه پیشنهادهای راهبردی:

صنایع دستی موجود در هر استانی معرف غنای فرهنگی آن استان بوده و از طرفی صنایع دستی هر استانی علاوه بر بعد فرهنگی می تواند موجب اشتغالزایی افراد زیادی از مردم آن منطقه شده و به ارز آوری و توسعه صادراتی آن استان کمک کند. استان همدان نیز دارای گنجینه های با ارزشی از آثار و سنت ها و صنایع دستی است که برخی از آنها مانند سفال لالچین و یا مبل و منبت ملایر و یا چرم همدان نه تنها در کشور ایران بی نظیر است بلکه در دنیا نیز جایگاه خاص و ویژه ای را دارد. بر اساس آمارهای ارایه شده در بالا تا پایان سال ۱۳۹۷، تعداد ۲۴۹۸۰ کارگاه فعال صنایع دستی و هنرهای سنتی در استان وجود دارد که بیشترین کارگاه های صنایع دستی در لالچین، ملایر و تویسرکان فعال می باشد. تا کنون حدود ۱۵۰ رشته صنایع دستی در استان همدان وجود داشته که تا پایان سال ۱۳۹۷ حدود ۷۷ رشته آن فعال است و تلاش می گردد تا بسیاری از رشته های صنایع دستی چون: شال بافی، جاجیم بافی، نمدمالی، پوستین دوزی، چلنگری و ... که در حال منسوخ شده اند با جذب علاقه مند و آموزش های رایگان در کنار ارائه تسهیلات به منظور تأسیس کارگاه، دوباره احیا گردد.

براساس آمارهای رسمی سالانه مقدار قابل توجهی از صنایع دستی استان همدان مانند سفال لالچین، مبل و منبت ملایر و یا چرم استان همدان به کشورهای خارجی صادر می شود به طوریکه صادرات صنایع دستی استان در سال ۱۳۹۷ با اختصاص سهم ۳.۲ درصد از کل صادرات استان بیش از ۳۱ میلیون دلار بوده است که حدود ۵ میلیون دلار آن به صورت رسمی و از مبادی گمرکی کشور و حدود ۲۶ میلیون دلار آن نیز به صورت غیر رسمی و چمدانی صادر شده است. در ادامه کوشیده شده تا بر اساس نقاط قوت و ضعف شناسایی شده این تحقیق راهکارهای ذیل جهت رونق بخش صنایع دستی و اعتلای اقتصاد استان همدان ارایه می گردد.

- توجه به دانش بنیان نمودن صنایع دستی استان همدان بخصوص در عرصه سفال و چوب که این موضوع می تواند گام مؤثری در کاهش ضایعات و افزایش ماندگاری و استحکام محصولات تولیدی باشد.
- تلاش در جهت خلق ایده های نو در زمینه تغییر کاربردها و ایجاد محصولات نو از صنایع دستی قدیمی و منسوخ شده و اعمال برخی تغییرات برای نزدیک شدن به زندگی امروز مردم از جمله اقدامات مؤثر برای احیای صنایع دستی قدیمی و سنتی استان از جمله نمد و مروار و جاجیم بافی می باشد (به عنوان مثال باید گفت با به روز شدن جوامع سلیقه افراد تغییر نموده و نمد سنتی کاربرد خود را از دست داده اما با ترکیب نمد با محصولات چوبی و یا در آثار تزینی می توان یا اعمال طرح های جدید و محصولات متنوع بازار این رشته را دوباره بدست گرفت).
- برگزاری رویدادهای جهانی در همدان، همچنین رویداد مهم همدان ۲۰۱۸ و عنوان پایتخت کشورهای آسیایی موجب شد همدان و سفال های لالچین بیشتر از گذشته شناخته شود و نه تنها از شهرهای مختلف کشور بلکه از کشورهای گوناگون جهان نیز به همدان بیایند و رونق گردشگری را نیز باعث شوند. همین موضوع نشان از اهمیت تبلیغات و بازاریابی حرفه ای در سطح جهانی و فرامنطقه ای را برای رونق اقتصاد منطقه نشان می دهد.
- یکی از راه های شناخت و توسعه صنایع دستی استان همدان بازاریابی و معرفی توانمندی های آن با برگزاری نمایشگاه ها و تبلیغات در برنامه ها و اجلاس های بین المللی است به عنوان مثال در برپایی مراسمات با حضور میهمانان و مدعوین خارجی پذیرایی و استفاده از صنایع دستی هر استان و منطقه از کشور می تواند بهترین تبلیغ برای نشان دادن هنر ایرانی به جهانیان باشد و یا استفاده از ظرفیت راهپیمایی اربعین کاربرد صنایع دستی

استان در موکب‌های پذیرایی علاوه بر انجام هدف پذیرایی و استقبال از زائرین موجب معرفی پتانسیل‌های موجود در استان و بهره‌گیری از تبعات آن می‌گردد.

– کمک به راه‌اندازی و رونق کارگاه‌های خانگی صنایع دستی در استان و استفاده از ظرفیت زنان توانمند استان

۶- بخش صنعت و معدن

صنعت و صنعتی شدن پدیده‌ای است که بیش از سه قرن از عمر آن نمی‌گذرد، ولی تاثیرات شگرفی بر انسان و محیط زندگی او گذاشته است. توسعه اقتصادی هر کشوری به کارایی و ترکیب بهینه بخش‌های مختلف اقتصادی اعم از کشاورزی، صنعتی و خدماتی بستگی دارد و برای رسیدن به توسعه پیشرفته باید رابطه شدیدی بین سه بخش اقتصادی یاد شده وجود داشته باشد. اما در این میان نقش صنعت در اقتصاد جهانی و روند توسعه

کشورها بر کسی پوشیده نیست چراکه این بخش با سهم عمده‌ای از ارزش تولید ناخالص جهان، نقش خطیری در رشد و توسعه اقتصادی کشورها ایفا می‌کند. از اینرو در اسناد بالادستی در اقتصاد ایران نیز با توجه به اهمیت بخش‌های صنعت و معدن پرداخته شده است. در برنامه ششم توسعه اقتصادی، به منظور دستیابی به متوسط رشد تولید ناخالص داخلی ۸ درصد، بخش صنعت و معدن باید حداقل ۱۲ درصد رشد داشته باشد. همچنین بخش صنعت اصلی‌ترین

بخش اقتصاد برای دستیابی به رشد پویا و ارتقای شاخص‌های اقتصاد مقاومتی است، زیرا این حوزه در زنجیره اقتصادی کشور رابط بخش‌های دیگر دانسته می‌شود و رشد و رونق در این بخش به سایر بخش‌ها تسری می‌یابد. در اهداف سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی به تقویت رقابت‌پذیری اقتصاد، حمایت از خودکفایی و توانمندسازی همه بخش‌های راهبردی، رشد بهره‌وری در اقتصاد با تقویت عوامل تولید، افزایش تولید داخلی نهاده‌ها و کالاهای اساسی (بویژه در اقلام وارداتی)، افزایش سهم تولید و صادرات محصولات و خدمات دانش‌بنیان به منظور توسعه صنعتی کشور اشاره گردیده است. در اهداف تعیین شده در سند چشم‌انداز بیست‌ساله کشور افق ۱۴۰۴ بردستیابی به جایگاه اول صنعتی، معدنی و تجاری در منطقه، اقتصاد متنوع با سهم غالب بخش غیرنفتی و غیردولتی، رقابت‌پذیر و منطبق با استانداردهای بین‌المللی، توسعه یافته بر اساس فناوری‌های پیشرفته، متنوع در تولیدات صادراتی و توازن تجاری در صادرات غیرنفتی و واردات تأکید شده است. از اینرو با توجه به اهمیت بخش صنعت بر متغیرهای کلان کشور از جمله تولید، مصرف، سرمایه‌گذاری، اشتغال، صادرات و تحقق اهداف اسناد بالادستی کشور، بررسی وضعیت بخش‌های صنعت و معدن استان همدان ضروری است.

گفتنی است از آنجایی که استان همدان در شاهراه ورودی غرب کشور قرار گرفته و از توانایی‌های بالقوه‌ای جهت ایجاد سرمایه‌گذاری و دسترسی به بازارهای غرب کشور برخوردار است. شهرستان همدان نسبت به سایر شهرستان‌ها مهمترین مرکز صنعتی استان محسوب می‌شود. شهرستان همدان محور جاده همدان-دوراوهی کبودر آهنگ به دلیل قرارگیری در مسیر ارتباطی با بازار بزرگ مصرف تهران-کرج، قطب‌های صنعتی قزوین و ساوه و جاده ترانزیتی اروپا و همچنین احداث شهرک صنعتی بوعلی در این مسیر و به سبب شرایط مساعد توپوگرافی و ارزانی اراضی صنعتی بیشترین تمرکز را از نظر تولید و اشتغال صنعتی دارد. استان

همدان یکی از استان‌های دارای ذخایر و پتانسیل‌های معدنی غنی و متنوع در کشور است بطوریکه از ۶۷ نوع ماده معدنی موجود در کشور ۳۰ نوع آن در همدان یافت می‌شود که سیلیس، فلدسپات، گرانیت و دولومیت سنگ‌های معدنی شاخص این استان هستند. شایان ذکر است ۲۸۸ معدن فعال در استان همدان وجود دارد که ۲۸ ماده معدنی مختلف از آنها استخراج می‌شود.

بنابراین در این بخش در ابتدا شاخص‌ها و متغیرهای بخش صنعت و معدن استان همدان تحلیل گردیده و در ادامه فرصتها، تهدیدها و نقاط قوت و ضعف بخش صنعت و معدن استان بررسی و به منظور برنامه‌ریزی و سیاستگذاری بهتر در حوزه صنعت و معدن در استان پیشنهادات راهبردی ارائه گردیده است.

۱-۶- وضعیت اشتغال بخش صنعت استان

در جدول (۲۲) سهم بخش صنعت استان همدان و کشور را در اشتغال در طی دوره زمانی ۹۷-۱۳۹۰ نشان می‌دهد. همانطور که مشخص است سهم اشتغال استان همدان در بخش صنعت در قیاس با کشور در تمام دوره زمانی مورد مطالعه پایینتر است و سهم اشتغال بخش صنعت در استان همدان و در کشور در سال ۱۳۹۷ به ترتیب ۲۷.۸ و ۳۲ درصد بوده است.

جدول ۲۲- سهم بخش صنعت در اشتغال در کشور و استان‌های منطقه ۶ طی دوره زمانی ۹۷-۱۳۹۰

	۱۳۹۰	۱۳۹۱	۱۳۹۲	۱۳۹۳	۱۳۹۴	۱۳۹۵	۱۳۹۶	۱۳۹۷
کشور	۳۳.۴	۳۳.۴	۳۴.۳	۳۳.۸	۳۲.۵	۳۱.۹	۳۲.۳	۳۲
همدان	۳۱.۴	۳۱.۶	۳۴.۳	۳۲.۴	۳۱.۴	۲۸.۱	۲۶.۵	۲۷.۸

مأخذ: مرکز آمار ایران

۶-۲- بررسی وضعیت تحولات بخش صنعت و معدن

بخش صنعت و معدن بدلیل تعامل گسترده با سایر بخش‌های اجتماعی، اقتصادی و سیاسی اقتصاد کشور می‌تواند به عنوان یکی از موثرترین پیشران‌های اقتصادی در کشور و استان همدان نقش مؤثری را ایفا نماید. همچنین بخش صنعت و معدن نه تنها می‌تواند سهم بالایی در ساماندهی معیشت جامعه داشته باشد، بلکه می‌تواند اقتدار و کارآمدی کشور را برای دستیابی به امنیت، عدالت، رفاه، آزادی، استقلال و عزت ملی تقویت نماید. سیاست‌های اقتصادی بخش صنعت و معدن و جهت‌گیری استان به منظور بهبود وضعیت بخش‌های مذکور به شرح ذیل است:

- بهبود محیط کسب و کار
 - حمایت از تولیدات داخلی
 - توسعه و تقویت بنگاه‌های تولیدی و حمایت از سرمایه‌گذاری
 - توسعه اشتغال
 - حمایت از صادرات
 - ارتقاء سهم و نقش فعالیت‌های معدنی در تولید
 - اصلاح و بهبود نظام توزیع
 - کاهش آلاینده‌گی صنایع و حفظ محیط‌زیست و منابع
 - اجرای برنامه‌های ستاد اقتصاد مقاومتی
- باید اذعان نمود بر اساس آمارهای دریافتی از بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، در برنامه‌های سوم و چهارم توسعه اقتصادی، متوسط رشد اقتصادی کشور به ترتیب معادل ۵/۸ و ۴/۸ درصد و متوسط رشد بخش صنعت به ترتیب ۱۰/۶ و ۷ درصد و متوسط رشد بخش معدن به ترتیب معادل ۶/۲ و ۱۳/۴ درصد بوده است. همانطور که مشخص است، متوسط رشد بخش

صنعت و معدن از رشد اقتصادی در برنامه‌های سوم و چهارم توسعه اقتصادی بیشتر بوده است. در برنامه پنجم توسعه اقتصادی، متوسط رشد اقتصادی معادل $۰/۳$ - درصد و متوسط رشد بخش صنعت $۰/۳$ - و متوسط رشد بخش معدن نیز $۷/۱$ درصد بوده است که می‌توان اعمال محدودیت‌های بین‌المللی، تحریم‌های اقتصادی و ارزی را دلیل کاهش رشد صنعت و معدن دانست. گفتنی است در برنامه ششم توسعه اقتصادی، به منظور دستیابی به متوسط رشد تولید ناخالص داخلی ۸ درصد، بخش صنعت و معدن باید حداقل ۱۲ درصد رشد داشته باشد. بنابراین با توجه به اهمیت بخش‌های صنعت و معدن باید مسئولین استانی و کشوری توجه ویژه‌ای در رفع مشکلات این بخش‌ها داشته باشند.

همچنین در خصوص وضعیت معادن استان همدان باید بیان داشت، استان همدان یکی از استان‌های دارای ذخایر و پتانسیل‌های معدنی غنی و متنوع در کشور است بطوریکه از ۶۷ نوع ماده معدنی موجود در کشور ۳۰ نوع آن در همدان یافت می‌شود که سیلیس، فلدسپات، گرانیت و دولومیت سنگ‌های معدنی شاخص این استان هستند. شایان ذکر است ۲۸۸ معدن فعال در استان همدان وجود دارد که ۲۸ ماده معدنی مختلف از آنها استخراج می‌شود. همچنین باید گفت تمامی معادن استان همدان توسط بخش خصوصی سرمایه‌گذاری و اداره می‌شود و ۴۹ هزار میلیون ریال در معادن سنگ گرانیت استان سرمایه‌گذاری شده است. بعلاوه دو معدن یاقوت کبود در شهر همدان و رزکوارتز در روستای سیمین از معادن با ارزش و سنگ‌های قیمتی در استان هستند که معدن یاقوت کبود فعلاً فعالیتی ندارد و مشکل اصلی راه دسترسی به معدن است که در دست احداث می‌باشد. براساس آمار و اطلاعات از سازمان صنعت، معدن و تجارت استان همدان در ۵۰ درصد معادن استان فرآوری اولیه صورت می‌گیرد اما امکان اینکه همه نوع کارخانه در استان ایجاد شود، وجود ندارد. حداقل کاری که در زمینه فرآوری مواد معدنی در استان صورت گرفته فرآوری اولیه و دانه‌بندی است بطوریکه ۳۵ واحد فرآوری

سیلیس شامل دانه‌بندی و پودر وجود دارد. بنابراین در بخش معدن باید بسترهای مناسب را برای جذب سرمایه‌گذار بکار برد تا واحدهای غیرفعال را از این وضعیت خارج نمود. با پایین آوردن ریسک سرمایه‌گذاری و بهبود شرایط منطقه‌ای می‌توان به تغییر این وضعیت و مناسب شدن شرایط تولید کمک کرد. همچنین استفاده از روش‌های سنتی هزینه معدنکاری را در همدان افزایش داده و نگرش مهندسی به فعالیت‌های معدنی اصلی ضروری است. به تعبیری دیگر اغلب معادن همدان به صورت سنتی و غیرفنی بهره‌برداری می‌شود، از اینرو حوزه معدن استان همدان تا رسیدن به وضعیت مطلوب فاصله زیادی دارد. به نظر می‌رسد استعدادهای معدنی همدان به‌درستی معرفی نشده و حتی میزان سرمایه‌گذاری در حوزه معدن همدان قابل توجه و رضایت‌بخش نیست و این مشکلات سبب شده تا سرمایه‌گذاران در این زمینه ورود پیدا نکنند.

۳-۶- بررسی و تحلیل شاخص‌های بخش صنعت و معدن استان

۱- ارزش افزوده

بخش صنعت و معدن از جمله بخش‌های زیربنایی اقتصاد است که نقش مهمی در تعیین چرخه‌های رونق و رکود اقتصادی ایفا می‌کند. از اینرو به منظور شناخت دقیق، رفع مشکلات و نارسایی‌ها و انجام برنامه‌ریزی‌های آتی، بررسی و تحلیل شاخص‌ها و متغیرهای بخش صنعت و معدن استان همدان ضروری است. در جدول (۲۳)، ارزش افزوده، زیربخش‌های گروه صنعت در طی دوره زمانی ۹۴-۱۳۹۰ نشان داده شده است. براساس جدول مذکور، ارزش افزوده بخش صنعت در سال ۱۳۹۳ معادل ۱۷۶۷۶۸ میلیارد ریال بوده که با کاهش ۷.۷ درصدی به ۱۶۳۰۶.۳ میلیارد ریال در سال ۱۳۹۴ رسیده است. بیشترین ارزش افزوده بخش صنعت در سال ۱۳۹۱ بوده و ارزش افزوده آن معادل ۱۹۰۱۷.۶ میلیارد ریال بوده است.

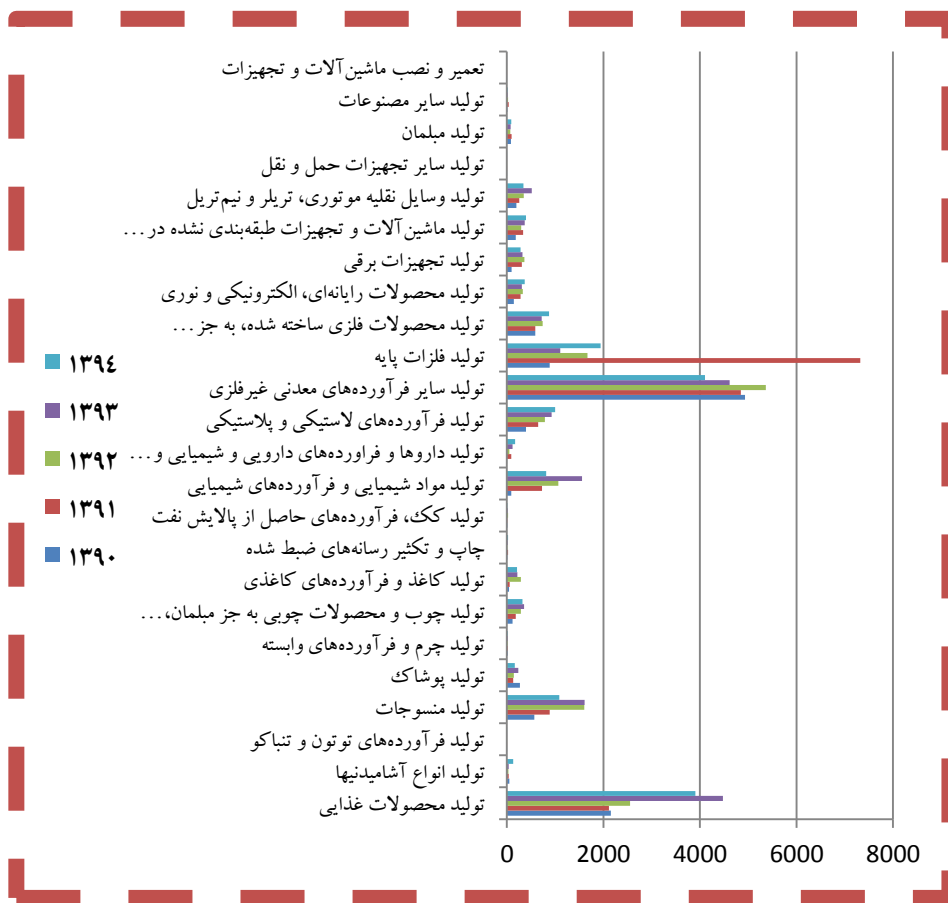
جدول ۲۳- ارزش افزوده بخش صنعت و زیر بخش های آن در استان همدان طی دوره زمانی ۹۴-۱۳۹۰

شرح	۱۳۹۰	۱۳۹۱	۱۳۹۲	۱۳۹۳	۱۳۹۴
صنعت	۱۰۸۷۳.۲	۱۹۰۱۷.۶	۱۶۰۹۲.۱	۱۷۶۷۶.۸	۱۶۳۰۶.۳
تولید محصولات غذایی	۲۱۵۵.۳	۲۱۱۶.۸	۲۵۵۳.۱	۴۴۷۵.۸	۳۹۰۶.۳
تولید انواع آشامیدنیها	۵۳.۵	۳۵.۵	۳۱.۳	۴۱.۳	۱۳۴.۲
تولید فرآورده های توتون و تنباکو	۱.۸	۲.۸	۵.۵	۳.۵	۳.۴
تولید منسوجات	۵۷۱.۱	۸۸۵.۵	۱۶۰۱.۸	۱۶۱۰.۲	۱۰۸۷.۳
تولید پوشاک	۲۷۱.۹	۱۳۰.۵	۱۴۴	۲۳۶.۶	۱۶۶.۶
تولید چرم و فرآورده های وابسته	۱۶.۱	۱۷.۷	۲۰	۱۹.۴	۱۵.۸
تولید چوب و محصولات چوبی به جز مبلمان، حصیر و مواد حصیربافی	۱۱۹.۶	۱۸۴.۴	۲۸۹.۸	۳۵۵.۳	۳۲۱
تولید کاغذ و فرآورده های کاغذی	۴۸.۲	۵۹.۲	۲۹۳.۶	۲۱۹.۷	۲۱۲.۷
چاپ و تکثیر رسانه های ضبط شده	۱۰.۷	۲۴.۹	۱۲.۳	۲۰.۷	۲۲.۵
تولید کک، فرآورده های حاصل از پالایش نفت	۱۰.۶	۱۲.۳	۲۳.۷	۱۸.۷	۱۲.۸
تولید مواد شیمیایی و فرآورده های شیمیایی	۹۰.۸	۷۲۹.۳	۱۰۶۶.۷	۱۵۵۶.۳	۸۱۶.۹
تولید داروها و فرآورده های دارویی و شیمیایی و گیاهی	۵.۷	۸۹.۳	۵۴.۴	۱۱۹.۷	۱۶۸.۳
تولید فرآورده های لاستیکی و پلاستیکی	۳۹۴.۷	۶۴۷.۷	۷۸۵.۹	۹۲۸.۴	۱۰۰۳.۹
تولید سایر فرآورده های معدنی غیر فلزی	۴۹۳۳	۴۸۴۷.۳	۵۳۶۵.۹	۴۶۱۵.۲	۴۱۰۷.۸
تولید فلزات پایه	۸۸۸	۷۳۲۱.۶	۱۶۶۸	۱۱۰۸.۶	۱۹۴۵.۷
تولید محصولات فلزی ساخته شده، به جز ماشین آلات و تجهیزات	۵۸۶.۵	۵۸۷.۵	۷۳۹.۹	۷۲۰.۸	۸۷۲.۵
تولید محصولات رایانه ای، الکترونیکی و نوری	۱۴۱.۹	۲۸۵.۳	۳۳۱.۴	۳۱۳.۱	۳۷۳.۶
تولید تجهیزات برقی	۹۸.۶	۳۰۸.۱	۳۶۱.۴	۳۲۱.۳	۲۸۲.۲
تولید ماشین آلات و تجهیزات	۱۸۶.۶	۳۳۷.۹	۲۹۹.۸	۳۷۲.۹	۳۹۴.۲

طبقه‌بندی نشده در جای دیگر				
۳۴۴.۵	۵۱۹.۳	۳۴۷.۴	۲۵۹.۴	۱۹۴.۷
تولید وسایل نقلیه موتوری، تریلر و نیم‌تریل				
۰.۸	۱.۳	۰.۷	۱	۰.۷
تولید سایر تجهیزات حمل و نقل				
۹۲.۵	۷۶	۶۹.۶	۹۵.۵	۸۲.۸
تولید مبلمان				
۱۹.۳	۲۲	۲۴.۹	۳۷.۲	۹.۹
تولید سایر مصنوعات				
۱.۴	۰.۹	۱	۰.۷	۰.۶
تعمیر و نصب ماشین‌آلات و تجهیزات				

مأخذ: مرکز آمار ایران

به منظور تبیین دقیقتر در نمودار (۱۱) ارزش افزوده زیر بخش‌های بخش صنعت استان همدان در طی دوره زمانی ۹۴-۱۳۹۰ نشان داده است. همانطور که مشاهده می‌گردد تولیدات سایر فرآورده‌های معدنی غیرفلزی با ارزش افزوده ۴۱۰۷.۸ میلیارد ریال، تولید محصولات غذایی با ارزش افزوده ۳۹۰۶.۳ میلیارد ریال و تولید فلزات پایه با ارزش افزوده ۱۹۴۵.۷ میلیارد ریال به ترتیب بیشترین ارزش افزوده را در بین زیر بخش‌های بخش صنعت در سال ۱۳۹۴ به خود اختصاص داده‌اند. زیر بخش‌های تعمیر و نصب ماشین‌آلات و تجهیزات و تولید سایر تجهیزات حمل و نقل به ترتیب با ارزش افزوده‌ای معادل ۱.۴ و ۰.۸ میلیارد ریال، کمترین ارزش افزوده را در بین زیر بخش‌های بخش صنعت در سال ۱۳۹۴ را داشته‌اند.

نمودار ۱۱- ارزش افزوده زیر بخش‌های بخش صنعت در استان همدان طی دوره زمانی ۹۴-۱۳۹۰

مأخذ: مرکز آمار ایران

جدول ۲۴- سهم ارزش افزوده زیر بخش های صنعت از کل ارزش افزوده بخش صنعت استان همدان و کشور طی دوره زمانی ۹۶-۱۳۹۰

شرح	۱۳۹۰				۱۳۹۱				۱۳۹۲				۱۳۹۳				۱۳۹۴			
	استان	کشور	استان	کشور	استان	کشور	استان	کشور	استان	کشور	استان	کشور	استان	کشور	استان	کشور	استان	کشور	استان	کشور
تولید محصولات غذایی	۱۵۳	۱۹۸	۰.۹۶	۱۱.۱۳	۰.۹۱	۱۵.۸	۰.۹۱	۱۵.۸	۰.۹۱	۱۵.۸	۰.۹۱	۱۵.۸	۰.۹۱	۱۵.۸	۰.۹۱	۱۵.۸	۰.۹۱	۱۵.۸	۰.۹۱	۱۵.۸
تولید انواع آشپزیها	۱۰۴	۰.۴۹	۰.۳۰	۰.۱۸	۰.۲۸	۰.۱۹	۰.۲۸	۰.۱۹	۰.۲۸	۰.۱۹	۰.۲۸	۰.۱۹	۰.۲۸	۰.۱۹	۰.۲۸	۰.۱۹	۰.۲۸	۰.۱۹	۰.۲۸	۰.۱۹
تولید فرآورده های توتون و تنباکو	۱۱۱	۰.۰۱	۰.۰۷۴	۰.۰۱	۰.۰۹	۰.۰۳	۰.۰۱	۰.۰۳	۰.۰۱	۰.۰۳	۰.۰۱	۰.۰۳	۰.۰۱	۰.۰۳	۰.۰۱	۰.۰۳	۰.۰۱	۰.۰۳	۰.۰۱	۰.۰۳
تولید فرآورده های توتون و تنباکو	۱۸۳	۵.۲۵	۱.۸۸	۴.۶۵	۲.۷۱	۹.۹۵	۲.۷۱	۹.۹۵	۲.۷۱	۹.۹۵	۲.۷۱	۹.۹۵	۲.۷۱	۹.۹۵	۲.۷۱	۹.۹۵	۲.۷۱	۹.۹۵	۲.۷۱	۹.۹۵
تولید منسوجات	۱۲۲	۲.۵۰	۰.۶۰	۰.۶۸	۰.۵۶	۰.۸۹	۰.۵۶	۰.۸۹	۰.۵۶	۰.۸۹	۰.۵۶	۰.۸۹	۰.۵۶	۰.۸۹	۰.۵۶	۰.۸۹	۰.۵۶	۰.۸۹	۰.۵۶	۰.۸۹
تولید پوشاک	۱۱۶	۰.۱۴	۰.۱۰	۰.۹۳	۰.۱۱	۰.۱۲	۰.۱۱	۰.۱۲	۰.۱۱	۰.۱۲	۰.۱۱	۰.۱۲	۰.۱۱	۰.۱۲	۰.۱۱	۰.۱۲	۰.۱۱	۰.۱۲	۰.۱۱	۰.۱۲
تولید چرم و فرآورده های وابسته	۰.۶۴	۱.۰۹	۰.۴۵	۰.۹۶	۰.۴۴	۱.۸۰	۰.۴۴	۱.۸۰	۰.۴۴	۱.۸۰	۰.۴۴	۱.۸۰	۰.۴۴	۱.۸۰	۰.۴۴	۱.۸۰	۰.۴۴	۱.۸۰	۰.۴۴	۱.۸۰
تولید چوب و محصولات چوبی به جز میلان، حصیر و مواد حصیری	۰.۶۶	۰.۴۴	۰.۴۴	۰.۳۱	۱.۰۵	۱.۸۲	۱.۰۵	۱.۸۲	۱.۰۵	۱.۸۲	۱.۰۵	۱.۸۲	۱.۰۵	۱.۸۲	۱.۰۵	۱.۸۲	۱.۰۵	۱.۸۲	۱.۰۵	۱.۸۲
تولید کاغذ و فرآورده های کاغذی	۰.۱۶	۰.۹۸	۰.۲۹	۰.۱۳	۰.۱۳	۰.۰۷	۰.۱۳	۰.۰۷	۰.۱۳	۰.۰۷	۰.۱۳	۰.۰۷	۰.۱۳	۰.۰۷	۰.۱۳	۰.۰۷	۰.۱۳	۰.۰۷	۰.۱۳	۰.۰۷
چاپ و تکثیر رسانه های ضبط شده	۰.۰۳	۰.۹۷	۰.۰۵	۰.۰۶	۰.۰۶	۰.۱۴	۰.۰۶	۰.۱۴	۰.۰۶	۰.۱۴	۰.۰۶	۰.۱۴	۰.۰۶	۰.۱۴	۰.۰۶	۰.۱۴	۰.۰۶	۰.۱۴	۰.۰۶	۰.۱۴
تولید کک، فرآورده های حاصل از پالایش نفت	۰.۰۸۹	۰.۸۳	۰.۱۵	۰.۶۶	۰.۱۰	۰.۳۳	۰.۱۰	۰.۳۳	۰.۱۰	۰.۳۳	۰.۱۰	۰.۳۳	۰.۱۰	۰.۳۳	۰.۱۰	۰.۳۳	۰.۱۰	۰.۳۳	۰.۱۰	۰.۳۳
تولید مواد شیمیایی و فرآورده های شیمیایی	۰.۸۷	۰.۰۵	۰.۲۱	۰.۶۶	۰.۱۰	۰.۳۳	۰.۱۰	۰.۳۳	۰.۱۰	۰.۳۳	۰.۱۰	۰.۳۳	۰.۱۰	۰.۳۳	۰.۱۰	۰.۳۳	۰.۱۰	۰.۳۳	۰.۱۰	۰.۳۳
تولید داروها و فرآورده های دارویی و شیمیایی و گیاهی	۱۶۸	۳.۶۳	۰.۹۳	۳.۶۰	۱.۱۳	۴.۸۸	۱.۱۳	۴.۸۸	۱.۱۳	۴.۸۸	۱.۱۳	۴.۸۸	۱.۱۳	۴.۸۸	۱.۱۳	۴.۸۸	۱.۱۳	۴.۸۸	۱.۱۳	۴.۸۸
تولید فرآورده های لاستیکی و پلاستیکی	۵۲۴	۴۵.۳	۳.۵۶	۲۵.۶	۳.۳۹	۳۳.۳	۳.۳۹	۳۳.۳	۳.۳۹	۳۳.۳	۳.۳۹	۳۳.۳	۳.۳۹	۳۳.۳	۳.۳۹	۳۳.۳	۳.۳۹	۳۳.۳	۳.۳۹	۳۳.۳
تولید سایر فرآورده های معدنی غیر فلزی	۱.۰۰	۸.۱	۲.۸۷	۳۸.۴	۰.۵۵	۱.۰۳	۰.۵۵	۱.۰۳	۰.۵۵	۱.۰۳	۰.۵۵	۱.۰۳	۰.۵۵	۱.۰۳	۰.۵۵	۱.۰۳	۰.۵۵	۱.۰۳	۰.۵۵	۱.۰۳
تولید فلزات پایه	۰.۹۳	۵.۳۹	۰.۷۳	۳.۰۸	۰.۷۷	۴.۵۹	۰.۷۷	۴.۵۹	۰.۷۷	۴.۵۹	۰.۷۷	۴.۵۹	۰.۷۷	۴.۵۹	۰.۷۷	۴.۵۹	۰.۷۷	۴.۵۹	۰.۷۷	۴.۵۹
تولید محصولات فلزی ساخته شده، به جز ماشین آلات و تجهیزات	۱۹۷	۱.۳۰	۱.۶۱	۱.۵	۱.۶۵	۲.۰۵	۱.۶۵	۲.۰۵	۱.۶۵	۲.۰۵	۱.۶۵	۲.۰۵	۱.۶۵	۲.۰۵	۱.۶۵	۲.۰۵	۱.۶۵	۲.۰۵	۱.۶۵	۲.۰۵
تولید محصولات رابانه ای، الکترونیکی و نوری	۰.۷۳	۰.۹۰	۰.۷۰	۱.۶	۰.۶۰	۲.۲۴	۰.۶۰	۲.۲۴	۰.۶۰	۲.۲۴	۰.۶۰	۲.۲۴	۰.۶۰	۲.۲۴	۰.۶۰	۲.۲۴	۰.۶۰	۲.۲۴	۰.۶۰	۲.۲۴
تولید تجهیزات برقی	۰.۷۵	۱.۷۱	۰.۶۳	۱.۷	۰.۵۴	۱.۸۶	۰.۵۴	۱.۸۶	۰.۵۴	۱.۸۶	۰.۵۴	۱.۸۶	۰.۵۴	۱.۸۶	۰.۵۴	۱.۸۶	۰.۵۴	۱.۸۶	۰.۵۴	۱.۸۶
تولید ماشین آلات و تجهیزات مرتبطی نشده در جای دیگر	۰.۲۵	۱.۷۹	۰.۲۴	۱.۳	۰.۲۶	۲.۱۵	۰.۲۶	۲.۱۵	۰.۲۶	۲.۱۵	۰.۲۶	۲.۱۵	۰.۲۶	۲.۱۵	۰.۲۶	۲.۱۵	۰.۲۶	۲.۱۵	۰.۲۶	۲.۱۵
تولید وسایل نقلیه موتوری، تریلر و نیم تریل	۰.۲۲	۰.۰۶	۰.۰۷	۰.۰۵	۰.۰۹	۰.۰۴	۰.۰۹	۰.۰۴	۰.۰۹	۰.۰۴	۰.۰۹	۰.۰۴	۰.۰۹	۰.۰۴	۰.۰۹	۰.۰۴	۰.۰۹	۰.۰۴	۰.۰۹	۰.۰۴
تولید سایر تجهیزات حمل و نقل	۰.۴۳	۰.۷۶	۰.۴۵	۰.۵۰	۰.۴۰	۰.۶۳	۰.۴۰	۰.۶۳	۰.۴۰	۰.۶۳	۰.۴۰	۰.۶۳	۰.۴۰	۰.۶۳	۰.۴۰	۰.۶۳	۰.۴۰	۰.۶۳	۰.۴۰	۰.۶۳
تولید سایر محصولات	۰.۸۶	۰.۹۱	۰.۱۸	۰.۱۹	۰.۱۴	۰.۱۵	۰.۱۴	۰.۱۵	۰.۱۴	۰.۱۵	۰.۱۴	۰.۱۵	۰.۱۴	۰.۱۵	۰.۱۴	۰.۱۵	۰.۱۴	۰.۱۵	۰.۱۴	۰.۱۵
تولید مبلمان	۰.۱۸	۰.۰۵	۰.۱۹	۰.۰۳	۰.۱۲	۰.۰۶	۰.۱۲	۰.۰۶	۰.۱۲	۰.۰۶	۰.۱۲	۰.۰۶	۰.۱۲	۰.۰۶	۰.۱۲	۰.۰۶	۰.۱۲	۰.۰۶	۰.۱۲	۰.۰۶
تولید سایر محصولات	۰.۰۱۸	۰.۰۵	۰.۱۹	۰.۰۳	۰.۱۲	۰.۰۶	۰.۱۲	۰.۰۶	۰.۱۲	۰.۰۶	۰.۱۲	۰.۰۶	۰.۱۲	۰.۰۶	۰.۱۲	۰.۰۶	۰.۱۲	۰.۰۶	۰.۱۲	۰.۰۶
تولید سایر محصولات	۰.۰۱۸	۰.۰۵	۰.۱۹	۰.۰۳	۰.۱۲	۰.۰۶	۰.۱۲	۰.۰۶	۰.۱۲	۰.۰۶	۰.۱۲	۰.۰۶	۰.۱۲	۰.۰۶	۰.۱۲	۰.۰۶	۰.۱۲	۰.۰۶	۰.۱۲	۰.۰۶

مأخذ: محاسبات مطالعه

– وضعیت کارگاه‌های صنعتی

جدول (۲۵) وضعیت جواز تأسیس و پروانه‌های بهره‌برداری صنعتی در طی دوره زمانی ۱۳۹۰-۹۷ نشان می‌دهد. با توجه به ارقام موجود در جدول (۲۵)، تعداد جواز تأسیس صادر شده در سال ۱۳۹۷ با افزایش ۹۲ درصدی در قیاس با سال ۱۳۹۰ به ۶۰۷ فقره رسیده است. میزان سرمایه ثابت بر اساس تعداد جواز تأسیس در سال ۱۳۹۷ معادل ۳۵۸۸۷٫۸ میلیارد ریال بوده که نسبت به سال ۱۳۹۰، ۸۲٫۶ درصد افزایش یافته است. همچنین میزان اشتغال بر اساس تعداد جواز تأسیس صادره در سال ۱۳۹۰ معادل ۸۸۶۰ نفر بوده که این تعداد در سال ۱۳۹۷ به ۹۹۲۷ نفر افزایش یافته است. گفتنی است، پروانه‌های بهره‌برداری به عنوان شاخصی از فعالان یک بخش صنعتی است که می‌تواند تعداد واحدهای تولیدی که پس از موفقیت در تولید آزمایشی محصول، فعالیت خود را آغاز کرده‌اند، نشان دهد. بنابراین تعداد پروانه‌های صادر شده برای یک فعالیت صنعتی نشان‌دهنده میزان جذابیت صنعت، سطح سرمایه‌گذاری در آن صنعت و نیز تعداد بازارها و سطح تقاضا برای تولیدات آن است و در نهایت تمامی این عوامل نشان‌دهنده قابلیت توسعه و نیز سهم آن صنعت در میان سایر صنایع است. براساس جدول (۳)، تعداد پروانه‌های بهره‌برداری صنعتی ایجادی در سال‌های ۱۳۹۰ معادل ۸۹ فقره بوده و در سال ۱۳۹۷ به ۸۰ فقره کاهش یافته است. میزان سرمایه‌گذاری بر اساس تعداد پروانه‌های بهره‌برداری صنعتی ایجادی در سال ۱۳۹۰ معادل ۲۴۲۴٫۳ میلیارد ریال بوده که با افزایش ۱۱۶٫۵ درصدی به ۵۲۵۰٫۵ میلیارد ریال در سال ۱۳۹۷ رسیده است. کمترین میزان سرمایه‌گذاری بر اساس تعداد پروانه‌های بهره‌برداری صنعتی ایجادی در سال ۱۳۹۲ و معادل ۵۹۷٫۹ میلیارد ریال بوده است. همچنین میزان اشتغال براساس پروانه‌های بهره‌برداری صنعتی ایجادی در سال ۱۳۹۰ معادل ۱۳۸۲ فقره بوده که این تعداد در سال ۱۳۹۷ به ۱۱۴۸ فقره کاهش یافته است.

جدول ۲۵- وضعیت جواز تاسیس و پروانه های بهره برداری صنعتی استان همدان
در طی دوره زمانی ۹۷-۱۳۹۰

شرح	۱۳۹۰	۱۳۹۱	۱۳۹۲	۱۳۹۳	۱۳۹۴	۱۳۹۵	۱۳۹۶	۱۳۹۷
تعداد جواز تاسیس (فقره)	۳۱۵	۲۴۷	۳۶۶	۴۴۳	۴۴۳	۳۲۹	۵۷۴	۶۰۷
میزان سرمایه ثابت بر اساس								
تعداد جواز تاسیس (میلیارد ریال)	۱۹۶۴۶.۱	۶۷۵۲.۲	۲۳۶۹۱.۸	۳۵۷۵۸.۲	۳۵۷۵۸.۲	۱۲۰۹۴.۲۳	۴۱۱۲۶.۸	۳۵۸۸۷.۸
میزان اشتغال بر اساس								
تعداد جواز تاسیس (نفر)	۸۸۶۰	۵۲۴۷	۹۳۵۵	۱۱۰۲۷	۱۱۰۲۷	۷۰۵۲	۱۰۶۹۶	۹۹۲۷
تعداد پروانه های بهره برداری صنعتی ایجاد (فقره)	۸۹	۵۰	۸۱	۷۵	۷۵	۷۶	۷۴	۸۰
میزان سرمایه گذاری بر اساس								
پروانه های بهره برداری صنعتی ایجاد (میلیارد ریال)	۲۴۲۴.۳	۵۹۷.۹	۱۰۸۰.۶	۲۶۷۶.۱	۱۴۷۱.۳	۱۲۷۳.۹	۱۲۹۸.۴	۵۲۵۰.۵
میزان اشتغال بر اساس								
پروانه های بهره برداری صنعتی صادر (نفر)	۱۳۸۲	۶۰۵	۱۲۰۴	۱۲۰۴	۹۸۹	۱۲۶۵	۹۶۱	۱۱۴۸

مأخذ: سازمان صنعت، معدن و تجارت استان همدان

با توجه به اهمیت تحولات واحدهای صنعتی، در این بخش وضعیت کارگاه های صنعتی استان همدان بررسی گردیده است. در جدول (۲۶) وضعیت کارگاه های صنعتی استان همدان در طی

دوره زمانی ۹۷-۱۳۹۰ نشان داده شده است. براساس جدول مذکور، تعداد کل واحدهای صنعتی استان همدان در سال ۱۳۹۰ معادل ۱۴۶۶ واحد بوده و در سال ۱۳۹۷ به ۱۰۶۰ واحد کاهش یافته است. بیشترین تعداد کل واحدهای صنعتی مربوط به سال ۱۳۹۲ و ۱۵۰۹ واحد بوده است. از اینرو با توجه به کاهش واحدهای صنعتی در سال ۱۳۹۷ در قیاس با سال ۱۳۹۰ مسئولین استانی باید اهتمام ویژه‌ای بر رفع مشکلات واحدهای صنعتی از جمله و حمایت از آنها داشته باشند. همچنین با احیای واحدهای صنعتی راکد و نیمه فعال و بازگشت آنها به چرخه تولید شاهد افزایش اشتغال و رونق تولید در استان باشیم.

جدول ۲۶-تعداد کل واحدهای صنعتی استان همدان طی دوره زمانی ۹۷-۱۳۹۰

شرح	۱۳۹۰	۱۳۹۱	۱۳۹۲	۱۳۹۳	۱۳۹۴	۱۳۹۵	۱۳۹۶	۱۳۹۷
تعداد کل	۱۴۶۶	۱۴۳۳	۱۵۰۹	۱۴۲۴	۱۳۲۱	۱۱۷۱	۱۱۵۰	۱۰۶۰

مأخذ: سازمان صنعت، معدن و تجارت استان همدان

در جدول (۲۷) وضعیت کارگاه‌های صنعتی بالای ۱۰ نفر کارکن استان همدان در کشور در سال ۱۳۹۶ تصویر شده است. مجموع کارگاه‌های صنعتی استان در سال ۱۳۹۶ معادل ۶۶۳ عدد بوده که سهم کارگاه‌های صنعتی بالای ۱۰ نفر کارکن استان همدان در کشور در سال ۱۳۹۶، ۱.۵۶ درصد بوده است. تعداد کارگاه‌های ۱۰۰ نفر کارکن و بیشتر در استان همدان ۳۷ عدد و در کشور ۳۴۷۲ عدد بوده است. سهم کارگاه‌های صنعتی بالای ۱۰۰ نفر کارکن و بیشتر از کل کارگاه‌های صنعتی استان ۵.۵۸ درصد بوده است. همچنین مجموع شاغلان کارگاه‌های صنعتی استان در سال ۱۳۹۶ معادل ۲۳۷۷۲ نفر بوده که ۱.۱۱ درصد از مجموع شاغلان کارگاه‌های صنعتی در کشور را به خود اختصاص داده است. تعداد شاغلان کارگاه‌های صنعتی بالاتر از ۱۰۰ نفر کارکن و بیشتر در استان ۹۰۴۳ نفر بوده که ۰.۷۷ درصد از تعداد شاغلان کارگاه‌های صنعتی بالاتر از ۱۰۰ نفر کارکن و بیشتر در کشور به خود اختصاص داده است. بعلاوه سهم

شاغلان کارگاه‌های صنعتی ۱۰۰ نفر کارکن و بیشتر از مجموع شاغلان کارگاه‌های صنعتی استان ۳۸.۰۴ درصد را به خود اختصاص داده است.

جدول ۲۷- وضعیت کارگاه‌های صنعتی بالای ۱۰ نفر کارکن استان همدان در کشور در سال ۱۳۹۶

شرح	نوع کارگاه	همدان	درصد از کشور	کشور
تعداد کارگاه‌ها	۱۰-۴۹ نفر کارکن	۵۶۶	۱.۶۳	۳۴۶۶۵
	۵۰-۹۹ نفر کارکن	۶۰	۱.۴۳	۴۱۸۷
	۱۰۰ نفر کارکن و بیشتر	۳۷	۱.۰۶	۳۴۷۲
	جمع کل	۶۶۳	۱.۵۶	۴۲۳۲۴
تعداد شاغلان	۱۰-۴۹ نفر کارکن	۱۰۹۴۵	۱.۵۷	۶۹۴۰۵۹
	۵۰-۹۹ نفر کارکن	۳۷۸۴	۱.۳۶	۲۷۸۱۲۸
	۱۰۰ نفر کارکن و بیشتر	۹۰۴۳	۰.۷۷	۱۱۶۸۹۰۲
	جمع کل	۲۳۷۷۲	۱.۱۱	۲۱۴۱۰۸۹

مأخذ: سالنامه آماری استان

– میزان تولید محصولات صنعتی منتخب (محصولات صنعتی عمده تولیدی استان)

در جدول (۲۸) میزان تولید محصولات صنعتی عمده تولیدی استان در طی دوره زمانی ۱۳۹۰-۹۷ نشان داده شده است. براساس جدول مذکور، مقدار تولید سیمان در سال ۱۳۹۶ معادل ۲۰۵۴۲۲۱ تن بوده که در سال ۱۳۹۷ به ۱۴۹۲۶۹۴ تن کاهش یافته است. مقدار تولید فولاد خام نیز در سال ۱۳۹۶ معادل ۳۹۸۸۵۹ تن و در سال ۱۳۹۷ معادل ۴۰۳۷۹۰ تن بوده است. بعلاوه مقدار تولید روغن خوراکی در سالهای ۱۳۹۶ و ۱۳۹۷ به ترتیب معادل ۴۵۳۰۲ و ۳۷۹۷۶ تن بوده است.

جدول ۲۸- تولیدات منتخب بخش صنعت استان همدان در هر سال (تن)

سال	سیمان	روغن	فولاد
۱۳۹۰	۱۲۴۹۶۴۵	-	-
۱۳۹۱	۱۸۱۵۱۳	۱۷۰۶۴۲۷	۳۴۴۰۴۷
۱۳۹۲	۱۲۷۷۰۶۶	۱۱۲۴۶	۴۰۷۹۷۲
۱۳۹۳	۱۸۲۱۰۱۷	۲۱۴۴۶	۳۵۸۰۹۸
۱۳۹۴	۲۳۹۵۰۸۹	۲۴۸۴۴	۴۳۲۱۵۳
۱۳۹۵	۱۹۶۴۲۵۳	۴۲۲۸۲	۳۶۱۳۴۳
۱۳۹۶	۲۰۵۴۲۲۱	۴۵۳۰۲	۳۹۸۸۵۹
۱۳۹۷	۱۴۹۲۶۹۴	۳۷۹۷۶	۴۰۳۷۹۰

مأخذ: سازمان صنعت، معدن و تجارت استان همدان

-بررسی وضعیت معادن استان همدان

استان همدان یکی از استان‌های دارای ذخایر و پتانسیلهای معدنی غنی و متنوع در سطح کشور بوده که در برخی از مواد معدنی از جمله آندالوزیت شیست، فلدسپات و سیلیس در ملایر و معادن دولومیت در نهاوند دارای مزیت نسبی است.

در جدول (۲۹) وضعیت معادن استان همدان در طی دوره زمانی ۹۷-۱۳۹۰ تصویر شده است. تعداد معادن استان در سال ۱۳۹۷، ۲۹۱ معدن و در سال ۱۳۹۰ ۲۷۰ معدن بوده است. اما تعداد واحدهای فعال در بخش معدن استان در سال ۱۳۹۰، ۳۵۲ واحد فعال بوده و در سال ۱۳۹۷ به ۳۱۵ واحد فعال کاهش یافته است. در سال‌های ۱۳۹۲ و ۱۳۹۳ بیشترین واحد در بخش معدن استان فعال بوده است. همچنین تعداد افراد شاغل در معادن در سال‌های ۱۳۹۰ و ۱۳۹۷ به

ترتیب ۲۳۶۴ و ۲۴۶۹ نفر بوده است. نکته حایز اهمیت آن است که ارزش سرمایه گذاری در معادن استان در سال ۱۳۹۰ معادل ۴۵۱۷۸۷ میلیارد ریال بوده که در سال ۱۳۹۷ با افزایشی ۱۵۷.۵ درصدی به ۱۱۶۳۳۶۵ میلیارد ریال رسیده است.

جدول ۲۹- وضعیت معادن استان همدان در طی دوره زمانی ۱۳۹۰-۹۷

شرح	۱۳۹۰	۱۳۹۱	۱۳۹۲	۱۳۹۳	۱۳۹۴	۱۳۹۵	۱۳۹۶	۱۳۹۷
تعداد معادن	۲۷۰	۲۶۷	۲۷۷	۲۸۵	۲۸۶	۲۷۳	۲۷۸	۲۹۱
تعداد واحدهای فعال در بخش معدن	۳۵۲	۳۶۷	۳۸۳	۳۷۳	۳۵۹	۳۴۱	۳۳۱	۳۱۵
تعداد شاغلان	۲۳۶۴	۲۳۳۹	۲۴۲۱	۲۴۸۵	۲۳۲۴	۲۳۲۴	۲۳۴۳	۲۴۶۹
ارزش سرمایه گذاری (میلیارد- ریال)	۴۵۱۷۸۷	۴۹۵۵۵۸	۵۶۳۰۹۱	۶۹۰۲۵۹	۷۳۱۸۸۰	۷۳۶۴۶۴	۷۸۵۴۸۱	۱۱۶۳۳۶۵
میزان ذخیره قطعی در پایان سال (تن)	-	-	۱۷۳۹۲۳۱	۱۷۵۲۷۲۵	۱۷۷۹۲۷۷	۱۷۸۸۰۶۱	۱۷۶۲۲۸۶	۱۷۴۵۹۴۷

مأخذ: سازمان صنعت، معدن و تجارت استان همدان

—صادرات بخش صنعت و معدن:

با توجه به اینکه توسعه صادرات کالاهای صنعتی در استان از مهم ترین اولویت ها محسوب می شود. از اینرو، صنعتگران استان همدان باید کالاهای خود را صادرات محور و براساس بازاریابی تولید کنند تا بتواند در بازارهای جهانی رقابت کنند. جدول (۳۰) میزان صادرات استان همدان را در بخش صنعت در طی دوره زمانی ۹۷-۱۳۹۰ نشان می دهد. همانطور که از جدول (۳۰) مشاهده می شود، وزن و ارزش صادرات استان همدان در بخش صنعت در سال ۱۳۹۷ به

ترتیب معادل ۲۹۱.۵ هزار تن و ۹۲.۴ میلیون دلار بوده است. صادرات بخش صنعت استان در سال ۱۳۹۷ در قیاس به سال ۱۳۹۷، ۳۳ درصد از لحاظ وزنی با کاهش و ۴۸ درصد از لحاظ ارزشی افزایش داشته است. نکته حایز اهمیت آن است که صادرات بخش صنعت در سال ۱۳۹۰، ۲۴.۹۳ درصد از کل صادرات و در سال ۱۳۹۷، ۵۹.۶ درصد از کل صادرات را به خود اختصاص داده است.

جدول ۳۰- وضعیت صادرات استان همدان در بخش صنعت در طی دوره زمانی ۹۷-۱۳۹۰

سال	وزن (هزار تن)	ارزش (میلیون دلار)	درصد از کل صادرات	درصد رشد وزن نسبت به مدت مشابه	درصد رشد ارزش نسبت به مدت مشابه سال گذشته
۱۳۹۰	۱۱۸.۳	۲۲.۸	۲۴.۹۳	-۷۸	-۶۱
۱۳۹۱	۳۱۲.۵	۴۶.۲	۳۶.۴۴	۱۶۴	۱۰۲
۱۳۹۲	۱۰۸۵.۱	۱۰۵.۳	۶۱.۸۴	۲۴۷	۱۲۸
۱۳۹۳	۹۷۴.۶	۷۷.۵	۵۶.۲۹	-۱۰.۱۸	-۲۶.۳
۱۳۹۴	۹۰۵.۹	۷۳.۰۹	۵۵.۹۹	-۷	-۶
۱۳۹۵	۶۵۶.۴	۴۷.۵	۳۶	-۲۸	-۳۵
۱۳۹۶	۴۳۶.۴	۶۲.۶	۴۴.۷۱	-۳۴	۳۲
۱۳۹۷	۲۹۱.۵	۹۲.۴	۵۹.۴۶	-۳۳	۴۸

مأخذ: سازمان صنعت، معدن و تجارت استان همدان

جدول (۳۱) وضعیت صادرات بخش معدن استان همدان در طی دوره زمانی ۹۷-۱۳۹۱ نشان می‌دهد. همانطور که مشخص است میزان صادرات معدن استان همدان در سال ۱۳۹۱۰ معادل ۶۳.۵ هزار دلار و به وزن ۲۷۷.۵ تن بوده است و در سال‌های بعد وزن و ارزش صادرات معدن استان با افزایش همراه بوده بطوریکه در سال ۱۳۹۷ ارزش و وزن صادرات معدن استان به ترتیب ۵۵۲۹.۸ هزار دلار و ۴۷۴۸.۳ تن بوده است. سهم صادرات بخش معدن استان از کل صادرات استان در سال ۱۳۹۱ معادل ۰.۰۵ درصد و در سال ۱۳۹۷ به ۳.۵۶ درصد رسیده است.

نکته حایز توجه آن است صادرات بخش معدن استان همدان در سال ۱۳۹۷ در قیاس با سال ۱۳۹۶، ۱۲۴۵ درصد رشد داشته است.

جدول ۳۱- صادرات بخش معدن استان همدان در طی دوره زمانی ۹۷-۱۳۹۱

سال	وزن (تن)	ارزش (هزار دلار)	درصد از کل صادرات	درصد رشد وزن نسبت به مدت مشابه	درصد رشد ارزش نسبت به مدت مشابه
۱۳۹۱	۲۷۷.۵	۶۳.۵	۰.۰۵	-	-
۱۳۹۲	۱۹۳۲۷.۲	۱۵۰۲.۶	۰.۸۸	۶۸۶۳	۲۲۶۳
۱۳۹۳	۱۱۱۰.۷۲	۳۵۴۱.۸	۲.۵۷	۴۷۴	۱۳۵
۱۳۹۴	۹۰۱۱۹.۷	۴۶۹۲.۱	۳.۵۹	-۱۹	۳۲
۱۳۹۵	۲۵۱	۴۸.۱	۰	-۱۰۰	-۹۹
۱۳۹۶	۵۰۲۳	۴۱۱.۱	۰.۲۹	۱۹۰۱	۷۵۴
۱۳۹۷	۴۷۴۸.۳	۵۵۲۹.۸	۳.۵۶	-۵	۱۲۴۵

مأخذ: سازمان صنعت، معدن و تجارت استان همدان

۶-۴- نقاط قوت، ضعف، فرصتها و تهدیدهای پیشروی بخش صنعت و معدن استان

باتوجه به اینکه موفقیت هر پروژه در شناسایی نقاط قوت، ضعف، فرصتها و تهدیدها می باشد. از اینرو برنامه ریز وقتی اطلاع کافی از پتانسیل ها، امکانات و محدودیت های منطقه مورد مطالعه نداشته باشد قادر به ارایه برنامه جامعی نخواهد بود. در این بخش به بررسی نقاط قوت، ضعف، فرصتها و تهدیدهای پیشروی بخش صنعت و معدن استان پرداخته می شود.

نقاط ضعف	نقاط قوت
۱- ضعف تبلیغات در معرفی توانمندی‌ها و مزیت‌های استان حتی در سطح کشور ۲- نامناسب بودن و ضعف سرمایه‌گذاری در تامین و تجهیز زیرساخت‌ها ۳- هزینه بالای حمل و نقل و بیمه ۴- فرسودگی ماشین‌آلات خط تولید و ضعف دسترسی به فناوریهای برتر و به روز دنیا ۵- ضعف سیستم حمل و نقل هوایی و ریلی در استان ۶- عدم سرمایه‌گذاری و کمبود منابع جهت ایجاد و تکمیل و توسعه صنایع تبدیلی و تکمیلی در استان ۷- فقدان نام تجاری بین‌المللی برای محصولات استان ۸- کیفیت پایین محصولات تولیدی و یا بسته‌بندی آنها ۹- وجود مراجع متعدد و بوروکراسی زیاد جهت انجام امور مربوط به صادرات استان ۱۰- عدم تدوین و بازنگری در دستورالعمل صدور جواز تأسیس و پروانه‌های بهره‌برداری و وجود ابهامات متعدد در دستورالعمل موجود ۱۱- عدم تفویض اختیار در ارتباط با ثبت سفارش و تأییدیه‌های مربوطه به استان‌ها و تجمع انجام کارها در وزارتخانه که سبب ازدحام متقاضی و طولانی شدن انجام کارها گردیده است. ۱۲- نواقص متعدد در سامانه هماهنگی بخصوص گزارش‌گیری با توجه به آمارهای متعدد و متنوعی که استانداران مطالبه می‌نمایند (به عنوان مثال تمدید و اصلاحیه برای صدور مجوز انبارها در سامانه تعریف نشده است). ۱۳- عدم تأیید و تخصیص سهمیه مواد اولیه بورسی (مواد پلیمری و آلومینیم و ...) متناسب با حجم فعالیت واحدهای تولیدی ۱۴ - عدم وجود شرکت‌های حمل و نقل و بازرگانی قوی در استان به منظور عرضه محصولات تولیدی	۱- وجود ارتفاع و آب و هوای متناسب به منظور تولید برق خورشیدی و احراز رتبه نمونه از وزارت نیرو در زمینه انرژی خورشیدی و توانایی جذب سرمایه‌گذار خارجی در این زمینه و کسب عنوان پایلوت احداث نیروگاههای خورشیدی کشور برای استان ۲- وجود نیروهای کارآمد و متخصص در استان ۳- قرار گرفتن شهر همدان در مسیر کریدور شرق به غرب و شمال غرب به جنوب غربی کشور ۴- وجود ذخایر غنی و متنوع معدنی نظیر سنگهای قیمتی ۵- وجود مراکز دانشگاهی و آموزش عالی و پژوهشی، پارک علم و فناوری و مراکز رشد در پشتیبانی از اقتصاد دانش‌بنیان ۶- وجود ۱۵ شهرک صنعتی، ۱۳ ناحیه صنعتی و ۱ منطقه ویژه اقتصادی

فرصت‌ها	تهدیدها
۱- امکان برگزاری همایش‌ها و نمایشگاه- های بین المللی و کشوری جهت معرفی استان و پتانسیل‌های موجود	۱- ضعف بازاریابی مناسب و اصولی برای فروش محصولات تولیدی استان
۲- امکان ایجاد و توسعه بازارچه‌های محلی از صنایع دستی و محصولات تولیدی استان	۲- تحریم بانک‌های کشور و فقدان گشایش اعتبارات اسنادی برای صادرکنندگان استان
۳- نزدیکی به مرزهای بازرگانی غرب کشور	۳- فقدان آشنایی با مقررات حاکم بر بازارهای بین‌المللی
۴- برنامه‌ریزی مؤثر و اجرایی جهت ایجاد زیرساخت‌های مناسب توسعه صادرات غیر نفتی	۴- فقدان توجه و تحلیل سلیقه مصرف‌کنندگان در بازارهای خارجی و داخلی
	۵- شناخت ناکافی کشور از توانمندیهای تولیدی استان همدان
	۶- فقدان بسته بندی مناسب و فله ای بودن محصولات تولیدی استان
	۷- حضور کمرنگ در نمایشگاه‌های بین‌المللی جهت معرفی فرصت‌ها و محصولات استان
	۸- عدم دسترسی آسان به سامانه نیما جهت دریافت ارز
	۹- حذف پیمان‌سازی ارزی صادرات کالا (تفاوت نرخ ارز نیمایی با بازار)
	۱۰- عدم شفافیت و چگونگی تخصیص یارانه تسهیلات از محل‌های مختلف (روتنق تولید، فراگیر و ...)
	۱۱- رکود بازار فروش برخی از محصولات (به خصوص مرتبط با بخش مسکن)
	۱۲- کمبود نقدینگی و سرمایه در گردش مورد نیاز برای واحد‌های صنعتی
	۱۳- عدم حضور شرکت‌های سرمایه‌گذاری سازمان گسترش و نوسازی صنایع ایران (ایدرو) و سازمان توسعه و نوسازی معادن و صنایع معدنی ایران (ایمیدرو) در استان

۶-۵- نتیجه‌گیری و آرایه پیشنهادهای راهبردی:

بخش صنعت یکی از پایه‌های اصلی نظریه‌های رشد و توسعه اقتصادی است. اهمیت این بخش در بعد نخست در ایجاد ارزش افزوده مستقیم برای اقتصاد و در بعد دوم به عنوان یکی از مهمترین پیشران‌ها برای توسعه سایر بخش‌های اقتصادی قلمداد می‌گردد. همچنین این بخش از جمله بخش‌های زیربنایی اقتصاد است که نقش عمده‌ای را در تعیین چرخه‌های رونق و رکود اقتصادی ایفا می‌نماید. براساس بررسی‌های بعمل آمده مشخص گردید تعداد جواز تأسیس صادر شده در سال ۱۳۹۷ معادل ۶۰۷ فقره و در سال ۱۳۹۶، ۵۷۴ فقره بوده است. اما میزان سرمایه ثابت بر اساس تعداد جواز تأسیس در سال ۱۳۹۷ معادل ۳۵۸۸۷.۸ میلیارد ریال بوده که نسبت به سال ۱۳۹۶، ۱۲.۷ درصد کاهش یافته است. همچنین میزان اشتغال بر اساس تعداد جواز تأسیس صادره در سال ۱۳۹۶ معادل ۱۰۶۹۶ نفر بوده که این تعداد در سال ۱۳۹۷ به ۹۹۲۷ نفر کاهش یافته است. بعلاوه مجموع کارگاه‌های صنعتی استان در سال ۱۳۹۶ معادل ۶۶۳ عدد بوده که سهم کارگاه‌های صنعتی بالای ۱۰ نفر کارکن استان همدان در کشور در سال ۱۳۹۶، ۱.۵۶ درصد بوده است. تعداد کارگاه‌های ۱۰۰ نفر کارکن و بیشتر در استان همدان ۳۷ عدد و در کشور ۳۴۷۲ عدد بوده است. سهم کارگاه‌های صنعتی بالای ۱۰۰ نفر کارکن و بیشتر از کل کارگاه‌های صنعتی استان ۵.۵۸ درصد بوده است. البته نکته حایز اهمیت آن است که ارزش صادرات استان همدان در بخش صنعت در سال ۱۳۹۷ معادل ۹۲.۴ میلیون دلار بوده که نسبت به مدت مشابه سال گذشته ۴۸ درصد رشد داشته است.

همچنین تعداد معادن استان در سال ۱۳۹۷، ۲۹۱ معدن و در سال ۱۳۹۰، ۲۷۰ معدن بوده است. اما تعداد واحدهای فعال در بخش معدن استان در سال ۱۳۹۰، ۳۵۲ واحد فعال بوده و در سال ۱۳۹۷ به ۳۱۵ واحد فعال کاهش یافته است. نکته حایز اهمیت آن است که ارزش

سرمایه گذاری در معادن استان در سال ۱۳۹۰ معادل ۴۵۱۷۸۷ میلیارد ریال بوده که در سال ۱۳۹۷ با افزایشی ۱۵۷.۵ درصدی به ۱۱۶۳۳۶۵ میلیارد ریال رسیده است.

بنابراین می توان بیان داشت استان همدان برغم داشتن توانایی های بسیار در بخش های صنعت و معدن با مشکلات و موانعی بسیاری از جمله رکود طرح های صنعتی و عدم راه اندازی آنها، مشکلات مربوط به تأمین ارز و گشایش اعتبار ورود کالا و تحریم های اقتصادی اعمال شده بر کشور که باعث عدم تأمین مواد اولیه و قطعات یدکی خارجی مورد نیاز واحدهای صنعتی گردیده، مطالبات معوقه واحدهای صنعتی به بانک ها، رکود کامل برخی از واحدهای دارای پروانه بهره برداری، فعالیت اکثر واحدهای دارای پروانه کمتر از ظرفیت مندرج و ... مواجه بوده که تصمیم گیران اقتصادی استان باید برای رفع مشکلات مذکور، تدبیری بیاندیشند. از اینرو در ادامه به منظور بهبود و توسعه بخش صنعت و معدن استان، راهکارها و پیشنهادهای کارشناسی به شرح ذیل ارائه می گردد:

- پایش و بروزرسانی اطلاعات واحدهای صنعتی و ارائه راهکار مناسب جهت برون رفت از رکود
- تخصیص منابع بانکی متناسب جهت تأمین نقدینگی (سرمایه ثابت و در گردش) مورد نیاز واحدهای صنعتی
- تعیین و اختصاص مشوق ها و معافیت های خاص حمایتی به واحدهای تولیدی و صنعتی
- پیگیری جهت وصول مطالبات واحدهای صنعتی
- تعیین تکلیف و بروزرسانی بدهی های معوق تسهیلات دریافتی واحدهای صنعتی از طریق سیستم بانکی

- اجرای ممیزی کار و زمان در واحدهای متوسط و بزرگ با هدف کاهش هزینه های
سربار
- سازماندهی جغرافیایی واحدهای صنعتی در جهت کاهش هزینه ها، ایجاد هم افزایی و
کاهش مشکلات زیست محیطی
- اختصاص بودجه سنواتی وجوه اداره شده به صنایع کوچک و اشتغالزا
- تفکیک حوزه های سیاست گذاری از امور تصدی گری و تمرکز سیاست گذاری در
حوزه صنعت و معدن
- افزایش درصد و زمان تقسیط پرداخت در خصوص واگذاری زمین در شهرک های
صنعتی به منظور تشویق سرمایه گذاران
- کمک به ایجاد و توسعه تشکلهای مناسب در بخش صنعت به منظور مشارکت
گسترده آنها در تدوین سیاست ها و برنامه ریزی های صنعتی کشور
- تشویق و حمایت از ایجاد تشکلهای تخصصی در زمینه های مختلف
- یکسان کردن فرم ها و دستورالعمل ها، حذف تشریفات زائد و به حداقل رساندن
مراحل بررسی و صدور مجوزهای صنعتی
- تسهیل مراحل ترخیص کالا جهت واردات و صادرات
- اعمال مقررات ضد دامپینگ از طریق برخورد تعرفه ای یا غیرتعرفه ای با اقدامات
تجاری نامطلوب کشور مقابل
- حذف معافیت های خاص و تعرفه ای و جایگزین کردن اعتبارهای لازم برای دستگاه -
هایی که امکان تأمین هزینه های مذکور را از محل عرضه کالا و خدمات ندارند.
- حذف تعرفه وارداتی برای سرمایه گذاری خارجی جهت ماشین آلات

- کمک عمرانی، فنی و اعتباری برای تامین کلیه امکانات لازم در شهرکها و نواحی صنعتی و زیباسازی فضای آنها
- ارایه خدمات و امکانات ارزان قیمت و واگذاری زمین با حداقل قیمت ممکن و اعطای مشوقهای انگیزشی مطلوب به سرمایه‌گذاران صنعتی در داخل و خارج شهرکها و نواحی صنعتی و کاهش قیمت تمام شده زمین و امکانات زیربنایی اولیه با تخصیص حداقل ۱۰ درصد از بودجه سالیانه تملک دارایی‌های سرمایه‌ای استان به بخش صنعت و شهرک‌ها و نواحی صنعتی
- ساماندهی وضعیت تامین مواد اولیه خارجی مورد نیاز واحدهای صنعتی و کمک به عبور آنها از سد تحریم‌ها
- ساماندهی نیازهای پشتیبانی و لجستیکی شهرک‌های صنعتی بزرگ استان و جذب سرمایه‌گذار در این زمینه
- دعوت از هلدینگ‌های فعال در سرمایه‌گذاری صنعتی جهت مشارکت آنها و شرکت‌های وابسته در توسعه صنایع شهرک‌ها و نواحی صنعتی و منطقه ویژه اقتصادی استان
- هدایت سرمایه‌گذاران به ایجاد و ساماندهی صنایع تبدیلی کشاورزی و باغی و خدمات وابسته به آن
- اعطا تسهیلات ارزان قیمت واقعی به بخش صنعت حداقل تا ۵ سال پس از بهره برداری از واحدهای صنعتی
- رفع موانع و مقررات سختگیرانه بانکی برای تسهیل در اعطا تسهیلات و وام به بخش صنعت

- تخصیص مجوز برداشت آب و مجوز تامین برق ارزان و رایگان به شهرکها و نواحی صنعتی
- تسهیل مقررات صادرات محصولات تولیدی واحدهای صنعتی به کشورهای همسایه
بویژه کشور عراق
- الزام سایر وزارتخانه‌ها و واحدهای تابعه استانی در هماهنگی با وزارتخانه خصوصاً در بحث پروژه‌های عمرانی
- ایجاد مشوق‌های لازم و ایجاد بسته مناسب جهت حضور بخش معدن در بازارهای جهانی و خصوصاً کشورهای همسایه
- برگزاری دوره‌های آموزشی تجارت و بازاریابی بین‌المللی برای بهره‌برداران معادن
- نیاز به تجهیز سازمان استان‌ها به تجهیزات بروز و مناسب جهت نظارت بر عملیات معدنی و برداشت‌های غیرمجاز از ذخایر به طور مثال استفاده از پهباد
- یکسان‌سازی قوانین و مقررات در بخش احداث واحدهای فرآوری سر معدن موضوع ماده ۹۰ آیین‌نامه اجرایی خصوصاً در بحث قوانین منابع طبیعی و امور اراضی
- بروزرسانی اطلاعات پایه زمین‌شناسی
- هدایت سرمایه‌گذاران به سرمایه‌گذاری در فرآوری کانی‌های غیرفلزی در استان با توجه به میزان ذخایر نهفته در معادن استان

منابع:

- شاکری، عباس (۱۳۸۳)، "جایگاه بخش کشاورزی در فرایند توسعه اقتصادی کشور"، فصلنامه اقتصاد کشاورزی و توسعه، ۴۸.
- شریف کریمی، محمد و حیدریان، مریم (۱۳۹۶)، "بررسی ارتباط متقابل بین بخش‌های کشاورزی و صنعت در استان‌های ایران"، فصلنامه سیاست‌های راهبردی و کلان، ۵(۱۸)، ۴۷-۲۷.
- غفاری فرد، محمد و خوش سیماء، رضا (۱۳۹۵)، "شناسایی بخش‌های اقتصادی محرک ایجاد اشتغال در استان‌های مختلف ایران و چشم‌انداز آن (رهیافت انتقال - سهم)"، فصلنامه سیاست‌های مالی و اقتصادی، ۴(۱۴)، ۳۲-۷.
- قدمی، مصطفی و صالحی، صادق (۱۳۹۱)، "بررسی عوامل موثر در شکل‌گیری رابطه متضاد میان بخش کشاورزی و گردشگری (نمونه مورد مطالعه: شهرستان چالوس، نوشهر)"، فصلنامه علمی-پژوهشی مطالعات مدیریت گردشگری، ۷(۱۷)، ۲۰۳-۱۷۳.
- کرباسی و خاکسار آستانه (۱۳۸۲)، "ارایه راهکارهای افزایش انگیزه سرمایه‌گذاری در بخش کشاورزی ایران"، فصلنامه اقتصاد و کشاورزی، ۳(۲)، ۲۶-۱.
- مومنی، فرشاد، دشتبانی، سارا و بانوئی، علی اصغر (۱۳۹۶)، "اهمیت بخش کشاورزی در حفظ تعادل اقتصادی-اجتماعی ساختار شهری و روستایی ایران"، فصلنامه اقتصاد فضا و توسعه روستایی، ۶(۴)، ۴۶-۱۷.
- نادری مهدی، کریم، محمودیان، حمید و سعدی، حشمت اله (۱۳۹۳)، "تأثیر صنایع تبدیلی کشاورزی بر وضعیت زندگی (مطالعه موردی: روستاهای شهرستان بهار)"، فصلنامه راهبردهای توسعه روستایی، ۱(۴)، ۵۹-۴۳.
- Paulo, Joao & A. de Souza. (2015). "Evidence of growth complementarity between agriculture and industry in developing countries". *Structural Change and Economic Dynamics*, vol. 34, pp: 1-18.